A. Hebr.
784

A. hebr.
784

Kirchheim

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS

Aus der hier im Comm. vorkommenden Zahl 280 hat Herr Zuckermann die falsche Berechnungsweise des Commentators herausgefunden. Dieser berechnete nämlich die Grundfläche $10 \times 10 \times {}^1/_5 = 20$ CE., die 4 Seitenwände $= 4 \times 10 \times 3 \times {}^1/_5 = 24$ CE., den Cylinder $= 30 \times 2 \times {}^1/_5 = 12$, die Summe $= 56$ CE. Um nun diese in Cubiktefachim zu verwandeln muss man sie mit $5^3 = 125$ multipliciren, da man aber gewöhnt ist 1 Elle $= 5$ Tef. zu rechnen, so multiplicirte der Comm. die Zahl 56 mit 5 und erhält 280. Richtig fand Herr Z. den Satz

אם תבוא לחשב טפח על טפח ברום טפח יש בו יותר ממשקל מנה

wenn der Comm. damit meint, dass das Gewicht einer CE. mehr als eine Mine wiege; denn wie oben gezeigt, ist eine CE. = 101737,3 Gramm, mithin 1 Cub. Tefach $= \frac{101737{,}3}{125}$ Gramm = 813,9 Gramm = 81,39 Neuloth. Nach Tabelle I wiegt 1 Mine = 21 Loth 5 Quent 1 Cent. Da nun die heilige Mine das Doppelte hat, מנה של קדש כפול היה, so hat die h. Mine = 43 Loth 2 Cent. (In genannter Abhandlung ist das Pfund zu 30 Loth gerechnet, während es jetzt 50 Neuloth hat). Nun $30 : 50 = 43{,}02 : x$ also $x = 71{,}7$ jetzige Neuloth das Gewicht einer heiligen Mine. Wir fanden aber 1 c. tefach = 81,39 Neuloth, also etwa 10 Loth mehr ממשקל מנה.

Die corrupte Stelle im Comm. glaubt Z. auf diese Weise emendiren zu können:

אבל אי אתה יודע כמה נחשת היה בו אם תבוא לחשב טפח על טפח ברום טפח יש בו יותר ממשקל מנה כי לכל אמה ואמה של ה' וה' טפחים. ויש בו מאתים ושמנים. מלמטה מאה אמה, הקיפו מ' אמה על רום ג' אמות והקיפו מלמעלה שלשים שנאמר וקו שלשים באמה יסוב אותו סביב וג'. הקיפו נתפש על שפתו על רום ב' אמות. —

Die Hohlräume der Säulen (Aufgabe c) werden eben so berechnet, wie die Hohlräume des Kijors, vorausgesetzt, wenn auch hier Umfang und Durchmesser von innen gemessen ist. Der Radius des Hohlraumes $r = 2$ Ellen, $h = 18$, $\pi = 3$, mithin $r^2\pi h = 2^2 \times 3 \times 18 = 216$ Cubikellen, beide Säulen = 432 CE. Das Kupfergewicht derselben wird auf gleiche Weise wie beim Kijor berechnet.

dene Zahl die Anzahl der Gramme, die ein ebensolcher Körper aus Wasser wiegen werde. Multiplicirt man nun diese Zahl mit dem specifischen Gewicht des Kupfers = 8,7, so erhält man das Kupfergewicht. Die Rechnung stellt sich wie folgt: Die Grundfläche ist ein Quadrat von $10^2/_5$ Ellen Seitenlänge, die Höhe des unteren parallelp. Theils $3^1/_5$ Ellen, des obere cyl. Theils 2 Ellen. Der kubische Inhalt des Bodens ist gleich $(10^2/_5)^2 \times {}^1/_5$ CE. $= \left(\frac{52}{5}\right)^2 \times {}^1/_5 = \frac{2704}{125}$ $= 21^{79}/_{125}$ CE. Die Seitenwände des unteren Parallelp. ohne die Bodendicke, die schon berechnet ist, bestehen aus 2 Wänden à $10^2/_5$ Ellen lang, 3 Ellen hoch und ${}^1/_5$ Elle dick und aus 2 Wänden von 10 Ellen lang (weil ${}^2/_5$ schon für die anliegenden Wände berechnet sind), 3 Ellen hoch und ${}^1/_5$ Elle dick, mithin Inhalt aller Seitenwände $2 \times 10^2/_5 \times 3 \times {}^1/_5$ CE. $+ 2 \times 10 \times 3 \times {}^1/_5$ CE. $= 12^{12}/_{25} + 12 = 24^{12}/_{25}$ CE.

Der Wandinhalt des Cylinders wird berechnet nach der Formel $(R + r)(R - r)\pi h$. Hier ist $R = 5^1/_5$ Ellen, $r = 5$, $\pi = 3$, $h = 2$, $R + r = 10^1/_5$, $R - r = {}^1/_5$, also der Wandinhalt $= 10^1/_5 \times {}^1/_5 \times 3 \times 2 = 12^6/_{25}$ CE., daher der cub. Inhalt des Bodens und der Wände $= 21^{79}/_{125} + 24^{12}/_{25} + 12^6/_{25} = 58^{44}/_{125}$ CE. 1 Elle ist nach Tabelle VI. der obcitirten Abhandlung = 17,849 Rheinl. Zoll, daher 1 cub. Elle $= (17,849)^3$ c″ $= (17,849)^3 \times 12^3$ c‴. Es sind ferner 96,584 rl. c. Linien = 1 Cubikcentim., daher 1 CE. $= \frac{(17,849)^3 \times 12^3}{96,584}$ Cubikcentimeter. Durch Logarithmen berechnet giebt:

3 log.	17,849	= 3,7548417
+ 3 log.	12	= 3,2375436
		6,9923853
— log.	96,584	1,9849052
	Num.	5,0074801 = 101737,3 Cubcent.

Da nun 1 Cubikcentim. Wasser 1 Gramm wiegt, so wiegt 1 cub. Elle 101737,3 Gramm. Der aus Kupfer gegossene Kijor (spec. Gewicht des Kupfers = 8,7, manche Lehrbücher haben eine etwas niederere Zahl) wiegt daher

$\frac{58^{44}/_{125} \times 101737,3 \times 8,7}{50000}$ Gramm = Centner 1032,964.

Anhang zu Seite 48.

Der Comm. stellt hier drei Berechnungen auf, die in allen drei Handschriften durch Corrupteln verstümmelt und durch seinen Mangel an mathematischer Wiesenschaft unverständlich sind. Er berechnet *a*) das Wasser-Volumen des כיור, *b*) dessen Kupfergewicht und *c*) den Rauminhalt der Säulen. *a* ist nach I. Kön. 7, 26, 2000 Bath, welche nach der talmud. Tradition (Erubin 14) 450 Cubikellen gleich sein sollen. Der angegebene Umfang יסוב אמה שלשים וקו wird nach der talm. Rechnung, der der Comm. folgt von innen und nicht, wie es der nüchterne Schriftsinn erfordert, von aussen gerechnet und ebenso der Durchmesser nach dem Verhältniss von 3 : 1. Um nun das angegebene Wasservolumen mit dem cubischen Inhalt auszugleichen, lässt der Talmud den Kijor aus zwei verschiedenen Körperformen zusammengesetzt sein; Herr Dr. Zuckermann hat denselben in seiner gründlichen Abhandlung über das jüdische Maasssystem (Jahresbericht des Breslauer Seminars 1862) graphisch dargestellt und berechnet. Der untere Theil war ein Parallelepiped 3 Ellen hoch mit quadratischer Grundfläche, dessen Seite 10 Ellen lang $= 10^2 \times 3 = 300$ Cubikellen Inhalts. Der obere Theil war ein Cylinder 2 Ellen hoch mit einem Grundkreise von 10 Ellen Durchmesser. Der Cubikinhalt des Cylinders war demnach, nach der Formel $r^2 \pi h = 5^2 \times 3 \times 2 = 150$ Cubikellen, zusammen 450 CE. = 150 Räume à 3 CE. für ein Reinigungsbad. — *b*) und *c*) sind müssige mathem. Aufgaben, die mit der Schrifterklärung gar nicht in Verbindung stehen; wir konnten uns aber doch nicht dazu entschliessen die falsche und unverständliche Auflösung des Verfassers ohne irgend eine Verbesserung abzudrucken und erbaten uns dazu die Hilfe des obengenannten Mathematikers, der auch so freundlich war, uns nachfolgende Berechnungen mitzutheilen. Bei der Ausmessung des Kijors zur Berechnung des Kupfergewichtes muss natürlich auch die Dicke der Wandungen mit berechnet werden; diese war = $^1/_5$ Elle (עביו טפח). Zur Gewichtsberechnung muss der cubische Inhalt in Cubikcentimeter ausgedrückt werden, und da 1 cubikcentim. Wasser 1 Gramm wiegt, so ergiebt die gefun-

פסוקי שתי רבואות ושלשה אלפים ושתי מאות ושבע לא פחות ולא יותר
(In einer Abschrift bei Bär).

In einem anonymen Seder Tanaim, welches gegenwärtig nach einer Abschrift von Neubauer aus der Bodl. von dem Verein Mekiza Nirdamim edirt wird, steht unter Art. המנונא folgendes:

רב המנונא הראשון שהיה מימי קדם ורב אדא ידו (?) שחזקו את התורה במסרת הגדולה וכן היא הקבלה בסוף מסורת הגדולה: המסורה זו שמסר דוסא בן אלעזר בנו של ר' אפס שקיבל מר' יהודה שקבל מר' שמעון אביו קיבל מר' אדא ור' אדא היה באותו שעה מדת גדול במקרא שקיבל מר' המנונא שמצאה בנהרדעה ור' המנונא ור' אדא שניהם קבלו מנקי' שגלה מא"י לבבל שהגלה רופרום שלא תהא תורה בא"י וסמכו את התורה ואת הנביאים ואת הכתובים כ"ד ספרים שלא טעו ולא שגו." וכמדומה דהיינו דגרסינן בנדרים פ' אין בין המודר ובמגילה פ"א ויבינו אלו המסורות וכ' כי זה רב המנונא היה רב המנונא הפרוש שיסד את התפלה שמסר לו גזואל שר הפנים והיא נקראת צלותא דרב המנונא.

R. Hamnuna hätte sich somit aus einem Talmudisten zu einem Masoretiker und Kabbalisten entwickelt, von dem auch im Sohar (3, 130) erzählt wird כד הוה ר"ה סבא בעי לצלאה צלותיה אמר לבעל חחוטם אני מחפלל. Das Gebetstück himmlischer Redaktion ist handschriftlich in Oxford (S. Berachoth 17a).

חטרן בנקרה פסילים
להעמידן על עיקרן
נפשם בגן החיים.

Dieser räthselhafte Schluss in A. wird verständlicher durch den folgenden Zusatz in B. nach den Schlussworten אמן ואמן.

כד' (דוסא בן l.) אלעזר בנו של ר' אפסי שקיבל מיד יהודה הבבלי שקיבל משמעון אביו ושמעון קיבל מר' אדא וזה היה אדם גדול במקרא במשנה והוא קיבל שהוציאוהו מנהרדעא והוא קיבל מרב המנונא ור' אחא וב' קיבלו מנקיי שהגלה מארץ ישראל לבבל והגלהו רופים שלא תהא תורה בישראל וסמכו את התורה הזאת והנביאים והכתובים שלא חעי ולא שגי פסוקים ב' רכוח וב' אלפים לא פחות ולא יותר ונתעסקו בספר כללות קבוצות חלחלים ואחריהם נתעסקו בו יראם ומגדיאל ומאיר ועדריאל פרטו וחרטו בשבילי האסטרטו חניטי בנקרת פסילים וחקקו להעמיד על עיקרו ואשכרי ומשכרתיה שלמה מעם ה' אלהי ישראל.

Diese massoretische Traditionskette steht durchaus in keiner Verbindung mit dem Commentar und findet sich correcter in vielen Bibl.- und Massoret- Handschriften in aramäischer und hebräischer Sprache, aber die Stelle von נתעסקו בו nur in dem vorliegenden Commentar in B. und corrupt in A. In Ben Aschers Dikduke ha-Taamim Venet. 1516, S. 3 lautet die betreffende Stelle: הדא מסורתא דמסר דוסא בר' אליעזר בר' אפסוי דקביל מר' יהודה בבלאה דקביל משמעון אבוהי והוא קביל מרב אדא ורב אדא מרב המנונא די אפיק בנהרדעי והוא קביל מן מנקיי די גליה מארעא דישראל לבבל דאגלייה רופס כי היכי דלא תהוא אוריתא בארעא דישראל. סכום אורייתא ונביאים וכתובים עשרים וארבעה ספרי די סמכו כ"ד לא טעי תרתי רבוין ותרתין אלפין ושבע מאות וארבעין ושבעה לא פחות ולא יתר. הני פסקי דפלגי ביניהן ספרי נהרדעי לא מרככם וידעת כי ה' Ebenso in einem handschr. Pentateuch bei Ginsburg (aus der Petersb. Bibliothek von Neubauer S. 103) und in Cod. Siziliano in Rom (Berl. Mittheilung). Hebräisch findet sich diese Traditionskette in Cod. de Rossi No. 196 mit der Abänderung ורב המנונא und statt Doza חסא אדא קיבלו שניהם מנקרי; ohne diese Abänderung in Cod. Paris No. 5 (zitirt von de Rossi l. c.); hinter אכלה ואכלה, einer Mas. Kallah (Neubauer l. c.). Am Ende von handschr. in Halle, und in einem Copenh. Codex des Dikduke hatam. heisst es: ורב המנונא ורב אדא קיבלו שניהם מנקדי שהגלה מא' לבבל וגו' וסכמו (v. סכום ומנין) את התורה וג' כ"ד ספרים שלא טעו ולא שגו בדקדוקיהם

כולם וכן בימי שמואל. 21) מאלהים אשר עמי, זה ע"ז. 22) מפי אלהים, כי ירמיהו הנביא אמר מפי אלהים: וסכסכתי מצרים במצרים (ישעיה י"ט ב'), ואתה מה לך להלחם בו, ויאשיהו לא שמע כי אמר לירמיהו, משה אמר וחרב לא תעבור בארצכם אפילו חרב של שלום (תעניח כ"ב, מדרש איכה ס"ט).

לץ.

9) ושלשה חדשים ועשרת ימים מלך, כי אמרו לו אנשי מלכותו (לנבוכדנצר) גור טב מן גיר ביש לא תרבי וכל שכן גור ביש מן גור ביש וכל הענין כתוב על הסדר[1]) (ויקרא רבה פ' י"ט). 10) ולתשובת השנה ישלח המלך נבוכדנצר ויביאהו בבלה, ומה שכתוב ויקח אותו מלך בבל בשנת שמנה למלכו (מ"ב כ"ד י"ב) הללו שמנה שנים למלכות נבוכדנאצר הם, כי ארבע ליהויקים היא השנה הראשונה לנבוכדנאצר. 13) אשר השביעו באלהים, על ספר התורה, כאשר פירשו רבותינו דאשכחיה דתליש בשרא וכו' (נדרים ס"ה) כדאיתא במדרש אגדות והכל מפורש בה. אבל אני לא באתי להאריך כי אם לקצר, והרוצה לעיין באגדה לידע דבר אמת ולהוציאו לאמתו תבוא עליו ברכה. וזה לך האות שתדע לשון המפרשים איזה מפרש בטוב ואיזה מפרש שלא בטוב, כל פרשן שמפרש תחלה פשוטו של מקרא בקצור לשון ואח"כ מביא קצת מדרש רבותינו זה פתרון טוב וחלופיהן בגולם. 16) ומתעתעים בנביאיו, שבשהיו הנביאים עושים אותות מוטות ומוסרות (ירמיה כ"ז ב') (אמרו בדקום או דייק) כמו שאמר להם הקב"ה אף הם היו עושים כן כדי להלעיג על דברי (הנביאים) הואי הן מה שעושין[2]). 21) עד רצתה הארץ את שבתותיה, צא וחשוב לך שמטות משעמדו ישראל בארץ עד גלות ירושלים בחדש החמישי, ותעשה לך ימי שבע שבתות השנים תשע וארבעים שנה וחמצא שבעים שמטות שלא שמרו ישראל בארץ בשבתם עליה[3]) (מכאן ואילך אין צריך לפרשו כי כולו פשוט על כן לא הוצרכתי לפרש והמבין יבין[4]). ברוך ה' לעולם אמן ואמן.

(דברי הטוב יֵאָמֵן, לכחוש משמן, מעוכלא ועד חומן [ב"ב פ"ט ב'] בגלות ובמזומן, מלאכיו לי לזמן, מצער להטמן, כאשר ישא האומן[4]). —

בספר הזה נתעסקו בו יראם המגדאלי ומאיר מעדריאלי
פרטן חטרן בשמלן
ללות
קויצות תלתלים

---

[1]) Fehlt in A. u. B.
[2]) B. u. C. אמרו בדקוהו אוריין כי כל דברי הואי הן מה שעושה.
[3]) S. Raschi Lev. 26, 35.
[4]) Fehlt in A. u. B.

נתחמץ. 15) ויזקן יהוידע וישבע ימים וימת בן מאה ושלשים שנה, צא וחשוב משנולדה קלקלה בימי שלמה נולד יהוידע ועכשו בימיו נתקן הכיח, כי יהוידע היה בן בניהו רב פעלים מקבצאל שר צבא שלמה. 17) אז שמע המלך אליהם, שעשה עצמו ע"ז. 24) ואת יואש עשו שפטים, העמידו עליו בירניות קשים שלא ידעו משכב אשה ונבעל כאשה וגו' (ירושלמי קדושין פ' א' הלכה ו'). 27) ירב המשא עליו, כלומר משאת חטא רבתה עליו, כי הרג עוד בנים ליהוידע לבד מזכריה, וכמו שאמר למעלה התקשרו עליו עבדיו בדמי בני יהוידע הכהן (פסוק כ"ה).

כ"ו.

3) [בן שש עשרה שנת עוזיהו במלכו], עוזיהו וירבעם מלכו כאחת (סדר עולם פ' י"ט) ומה שהוא אומר בשנת עשרים ושבע לירבעם מלך ישראל מלך עזריה בן אמציה (מ"ב ט"ו א'), שמשנת כ"ז ואילך מלך מלכות מנוגעת, והיינו דחניא יותם לא היה לו לעוזיהו אלא בימי חלוטו (מ"ק דף ז' ע"ב). 11) (ומעשיהו השוטר) הוא הסרי החלוץ מזוינים והפקידום על יד הרוגלים ההולכים לאט. 20) ויבהילוהו משם וגם הוא נדחף, ובאותה שעה היה הרעש שהיה בימי עוזיהו (זכריה י"ד ה') שבקעה הארץ לבלעו כמו שנאמר ולא יהיה כקרח וכעדתו (במדבר י"ז ה') וזהו שנאמר וינועו אמות הספים (ישעיה ו' ה'), ונבטלה ממנו חצי הגזרה ולא נבלע וחצי הגזרה נהיתה עליו שנצטרע, כמו שנאמר כאשר דבר ה' ביד משה לו (במדבר י"ו ה') שראוי להצטרע שנאמר והנה ידו מצרעת כשלג (שמות ד' ו').

ל'.

2) ויועץ המלך, כי עיבר ניסן בניסן ולא הודו לו לפי שלא עשה כראוי וחובה להם (פסחים נ"ו). 18) כי מרבית העם וכו' יכפר בעד כל לבבו הכין, וזהו סדור שנחלק כמו שפרשתי בתחלת הספר (א' ל"ה).

ל"ה.

3) ויאמר ללויים המבינים לכל ישראל הקדושים לה' תנו את ארון וכו' מכאן אמרו חכמים יאשיהו גנז את הארון (הוריות י"ב יומא נ"ב ב' ירושלמי שקלים פ' ו'). 12) וישירו העולה, כלומר הסירו והפרישו מהרה מעבודת העולה לתחה למפלגות ואח"כ נתעסקו בעבודת הפסח. 13) ויבשלו הפסח באש, צלי אש כמשפט, מכאן אמרו רבותינו (חולין ק"ט ב') קורעו ללב לאחר בישולו, שבצלי הוא אומר, אבל במים אין ללב תקנה. והקדשים, השלמים והחגיגות. 18) מימי שמואל, כי מימי שמואל ועד כאן לא נטהרו כל ישראל מע"ז ביחד כמו שעשו בימי יאשיהו כי בימי יאשיהו היו כולם עובדי ע"ז ונטהרו

גדי שכמה נסים נעשו שם [וחכמים פרשו מי שהכל שלו יכפר לי על אותו גדי שכרמתי לעצמי (שבח פ"ח[1])].

כ"א.

9) את אדום הסובב אליו, אותם שהיו קרובים לו סביבותיו. 10) ויפשע אדום, כי מדוד ועד יהורם לא היה מלך באדום כי אם נציבים, כאשר פרשנו בתחלת הספר (בדה"א א' מ"ג). 12) ויבא אליו מכתב מאליהו, וכבר היה לו לאליהו שבע שנים שנגנז כאשר תוכל לחבין במקרא בשנת שבע עשרה ליהושפט נגנז אליהו, והוא מלך כ"ה (שנה), וכיון שהרג את אחיו בתחלת מלכותו בא לו המכתב.

כ"ב.

2) בן ארבעים ושתים שנה אחזיהו במלכו, ולחשבון הזה הוא גדול מאביו ב' שנים, שיהורם לא חיה אלא מ' שנה שנאמר בן ל"ב שנה יהורם במלכו ושמנה שנים מלך בירושלים (כ"א ד'), ופרשו חכמים משנחחתן יהושפט בן אסא עם אחאב עד שהמליך בן בנו אחזיהו היו מ"ב שנה (סדר עולם פ' י"ז, וראה רד"ק). ומאותה שעה נגזר דינם שיפלו ביח דוד עם ביח עמרי ונהרגו אחזיהו מלך יהודה ויהורם בן אחאב ביד יהוא. ובשכר זה אמר הנביא (אבלו הוא ובניו מלכות ישראל, שנאמר[1]) בני רביעים ישבו לך על כסא ישראל (מ"ב ט"ו י"ב) ומה חלמוד לומר ויהי כן (שם) והלא נמנים הם, אלא זכו לכן יהיה דברי אשר יצא מפי (ישעיה נ"ה י"א), כן הבטיחו יונה בן אמחי, שאע"פי שנאמר לאליהו ואח יהוא בן נמשי חמשח למלך על ישראל (מ"א י"ט ט"ז) אליהו לא משחו אלא אלישע שלח אחד מבני הנביאים (מ"ב ט' א') והוא יונה בן אמחי, לפי שהיה דבר של פורענות ולא חלה אוחה באליהו, שאין רצונו של מקום בפורענותן של ישראל שנאמר והשארתי בישראל שבעח אלפים (מ"א י"ט י"ח) וכחוב הנמלט מחרב חואל ימית יהוא והנמלט מחרב יהוא ימית אלישע (מ"א י"ט י"ז) ובי אלישע הרג כולם, אלא לפי שעל ידו נמשח יהוא וכל אחד ואחד יחד במקומו[2]).

כ"ד[3]).

2) כל ימי יהוידע, ומה שאמר במקרא ויעש יהואש הישר בעיני ה' כל ימיו (מ"ב י"ב ג') אינו אלא כל ימיו של יהוידע שהורהו, אבל לאחר שמח יהוידע

---

[1]) Zusatz in B. u. C.

[2]) B. u. C. וכל אחד וא' הן למוח.

[3]) Die Erklärungen zu diesem Cap. sind in allen Handsch. ins 30. Cap. verschrieben.

34) והזונות רחצו (מ"א כ"ב ל"ח) כלי זיין שהיו במרכבה נתלכלכו מן הדם [ומה שאמר הפותר ב' חזיונות (סנהדרין ל"ט ב') בזיינות הם כלים[1]).

כ'.

2) והנם בחצצון תמר היא עין גדי [על זה נאמר בכרמי עין גדי (שיר א' י"ד] וזו היא ענין המלה צרור המר דודי לי (שיר א' י"ג) מור הוא מעקרי בשמים, מור ואהלות (שם ד' י"ד) וכל שעה נושאים אותו האנשים בעבור ריחו הטוב, וכן כנסת ישראל מדמה להקב"ה כמו שנאמר וביד הנביאים אדמה, לה' (הושע י"ב י"א) להשמיע האזן מה שהוא יכולה לשמוע דרך טהרה ונקיות, ולכן הוא אומר בין שדי ילין (שיר א' י"ג) בכל עיירות ארץ ישראל הוא עם ישראל, ושָׁדַי לשון עיירות וכפרים הוא כמו על שרים סופדים, על שדי חמר על גפן פוריה (ישעיה ל"ב י"ב), אשכל הכפר דודי לי בכרמי עין גדי (שיר א' י"ד) כלומר אף בכל הכפרים שהאשכולות בו, אשכול הוא חסיד, אין אשכול לאכול (מיכה ז' א') והוא לענין חסיד (וכתרגום יונתן,) וכן הוא אומר, ראה חצצון תמר, שהוא מקטני אמנה בערי ארץ ישראל ולפאת הכרכים, ראה כמה נסים נעשו בו, אברהם רדף את המלכים לשם והרגם, וגם יהושפט כמו כן נעשו לו נסים, וזהו גם אשכול הכפר, בכל הכפרים שבארץ ישראל שם שכינה שורה כמו בכרמי עין

---

wie ein von wilden Thieren zerrissener und verzehrter Körper bei der Auferstehung neubelebt werden könnte, damit beantwortet, dass kein Körper, selbst wenn das Feuer ihn verzehrte, ganz vernichtet werde, es löse und trenne nur die Gliedertheile, die zu ihren Urstoffen zurückkehren auf, die erdigen elementarischen Theile aber blieben ganz unaufgehoben. Kimchi, der das Widersinnige der aramäischen Uebersetzung wol fühlte, sagt höchst naiv, Sauls Leichnam sei desshalb verbrannt worden, weil es einer königlichen Leiche unwürdig gewesen sei, Würmer mit ihr zu begraben; weit vernünftiger sagt ein anderer Erklärer, weil eine Wiederausgrabung durch die Philister zu befürchten gewesen wäre.

Wir können bei dieser Gelegenheit die zeitgemässe Bemerkung nicht zurückhalten, dass im Judenthum kein Verbot der Leichenverbrennung mit nüchternem Sinne aus der h. Schrift zu eruiren ist. Im biblischen Zeitalter kannte man allerdings keine andere Leichenbestattung, als das Begraben wie solches auch bei fast allen asiatischen und europäischen Völkern Sitte und Gebrauch war, Sitten und Gebräuche aber wechseln mit der Zeit und auch wir Juden leben in der Zeit und mit der Zeit.

Statt הגורל hat B. הגולה, beide Lesearten sind unverständlich; es könnte wol הגמרא (l. c.) heissen, allein der Comm. zitirt niemals den Talmud mit dieser Benennung.

[1]) Diesen Zusatz haben B. u. C.

מתוך הצרה אין אדם יכול לכוין שמועותיו ותפלתו. 16) מפלצת כמו מפרצת, וכפ־וץ הדבר (דה"ב ל"א, ה') נפרצה נשלחה על אחינו (דה"א י"ג ב') ובלשון תלמוד עד כמה פרצה טהרה בישראל (שבת דף י"ג) כולם לשון גודל ורבוי וגובה הם, כמו זה מפלצת כמו מפרצת, כלומר ריבתה והגביהה האשרה על בית ה'. ואל תחמה על הל' המתחלפת בר' וה' בחית, כמו נהר נחל, בטחורים בעפולים, סהר סחר; וחכמים אומרים מפליא לצניתא שעשתה כמין זכרות וגו' (ע"ז דף מ"ד), ואני אומר כמו תפלצתך השיא אותך זדון לבך (ירמיה מ"ט ט"ז) שתפלצתך הוא זדון הלב. וישרף בנחל קדרון, שרפות הללו שבמקרא אינם אלא כמו קיבוץ, כמו משרפות מים (יהושע י"א ח') ותרגם יונתן ועד בית כנישת מיא[1]), כי כל שרפה שהיא שרפה ממש כתב בה אש כמו ושרפת באש (דברים י"ג ט"ז) (כלומר תכנום ותקבוץ אותם לתוך האש[2]) כי נשרפת וצירפת וקיבצת, ואע"פי שתרגם אונקלוס ונישרפה לשרפה ונוקדינון בנורא (בראשית י"א נ') כי אין דרכם של לבנים לשרפם באש אלא דשין אותו מלבן וחומר וזורים לרוח או לשרב ושם מחבשות ומחקשות כאבן, ואשר אמרו אנשי מגדל ונשרפה לשרפה כך אמרו נעשה לבנים הרבה ונקבצם במקום קיבוץ שיהיו מזומנות למלאכה, ואשר כתוב על אסא וישרפו לו שרפה גדולה (ט"ז י"ד) כלומר קיבוץ גדול עשו לו בשמים ורקח מרקחת, והיינו דאמרינן התם זורקין הקסמים ואת הקסחות (?) ואשר אמרו חכמים כשמת רבן גמליאל שרף עליו אונקלוס הגר במאה מנה צורי (ע"ז דף י"א) לגרמיה הוא דעבד, ומה שנאמר בצדקיהו ובמשרפות אבותיך — כן ישרפו לך (ירמיה ל"ד ה') כלומר קיבוץ גדול ואע"פי שנחלקה הגורל[3]).

---

[1]) Die Editionen Aruch und Raschi haben die Leseart ועד חרי־צי מ־א, Wassergräben, um das salzhaltige Wasser von der Sonne zur Gewinnung des Salzes verdampfen zu lassen, was der Hebräer mit שרף ausdrückt. Dieselbe Bedeutung hat auch die Leseart ב־ת כנ־שת מ־א, Salinen; keineswegs kann daher hiervon hergeleitet werden, dass שרף nicht verbrennen, sondern sammeln heisse.

[2]) Fehlt in A.

[3]) So sprachlich richtig der Comment. und der Talmud das ישרפו לך, וישרפו לו „sie sammeln dir, verbrennen dir, ihm — Weihrauch und Spezereien“ übersetzen (vgl. II. Chr. 21, 19), so unrichtig ist es aber, nach solcher Analogie auch bei וישרפו אתם I. Sam. 31, 12 אתם = להם oder עליהם zu nehmen und „sie verbrannten ihnen“ zu übersetzen. Dort ist offenbar vom Verbrennen der Leichen und nur vom Begraben nicht verbrannter Knochen die Rede und war es sicherlich blos die ungerechtfertigte Scheu vor einer Leichenverbrennung, die das Targum bestimmt hat, dort וקלו עליהן כמא דקלן על מלכ־א zu übersetzen (die Peschito sagt richtig ואוקדו אנון חמן). Dieser Abnormität stimmen denn auch alle jüdischen Exegeten bei und selbst Saadia widerstreitet der so richtigen Erklärung des Karaeers Benjamin Nahawendi in Emunat c. 7, obgleich er die Frage

הוא מזכיר שמך וכחך הגדול ואינו זז מיחודך, אבל לנכרי ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי (ו׳ ל״ג) למען ידעו על כל הטובה כמפורש בתלמוד (תנחומא פ׳ תרומה).

ח׳.

16) היום מוסד, מיום הוסר. ומעשה הבסא מפורש במקום אחר.

י׳.

17) ובני ישראל היושבים בערי יהודה, כי הרבה היו מהם שהיתה נחלתן מבולעת בתוך יהודה ובנימן, כאשר פרשנו בזבולון ונפתלי (בדה״א ט׳ ג׳).

י״א.

18) בת ירימות בן דויד, והיתה מחיחסת מביח דוד המלך, כי אותו שר ירימות בן דוד (דה״א י״ב ה׳) לקח את אביהיל בת אליאב בן ישי לאשה והוליד ממנה מחלת.[1])

י״ג.

20) ולא עצר וכו׳ מפני מה מת אביה במגפה, מפני שהוכיח את ישראל שהיו עובדים העגלים, והיא לכד ביהאל מן ירבעם מקום שהיו שם העגלים ולא ביערן, וכל מי שיש בידו לבער ע״ז ואינו מבערה מעלה עליו הכתוב כאילו הוא עבדה, ראה מה הוא אומר ביהוא לכה נא אתי וראה בקנאתו לה׳ וישמד יהוא את הבעל מישראל (מ״ב י׳ כ״ח) ואומר רק חטאי ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל (שם) וכי עלה על דעתם שהיה עובד ע״ז, אלא מפני שכתב ירבעם על העגלים כל מי שיבערם לא יהיה לו חלק במלכות ישראל, והם על כבודו יותר מכבודו של הקב״ה ולא ביטל אותם עגלים לכך נכתב עליו שעבדם, וכן באביה (בראשית רבה פ׳ ע״ג).

ט״ו.

3) ללא אלהי אמת, בלי שופט מיושר. וללא כהן מורה וללא תורה, מדוחק הצרות, וכהצר לו מתוך הצרות ישוב לבקש פני ה׳ וימצא להם, שנאמר 4) וישב בצר לו על ה׳ וגו׳, מכאן אמרו חכמים[2]) בצר אל יורה כי

---

[1]) Nach Kimchi fehlt hier ein Copula ואת אביהיל, aber selbst mit einem Copula wäre damit nicht gesagt, dass Rechabeam zwei Frauen gehabt haben müsste, sondern nur wie der Verf. sagt: Machlath war die Tochter des Jerimath und der Abihail. [2]) Erubin 62.

יסובנו (ירמיה נ"ב כ"א) נמצא מקומו ד' על ד'. בים כתוב ועביו טפח (דה"ב ד' ה') ובעמודים כתוב ועביו ארבע אצבעות נבוב (ירמיה נ"ב כ"א) כעביו של ים כך עביו של עמוד [1]), ולמה נאמר ד' אצבעות ללמדך שהטפח ד' אצבעות מקומו היה ד' אצבעות עגול יצא עביו מתוך חללו טפח נמצא חללו ג' מאות ושמנים וג' על ג' חלקים מארבע בטפח, שהמרובע יתר על העגול רביע כמה הן אמות ששה משלשים ששה טפחים י' אמות נשתיירו שם ששה טפחים וג' חלקים בטפח עשה אותם על רום אמה (בטפח ששים אמה ששים פעמים וששה טפחים על עשרים טפחים אמה ועשרים ששה פעמים שלשים וששה פעמים [2]) ששים אמה ו' טפחים של כ' טפחים מאה עשרים וה' פעמים שלשים ושש פעמים.

מעשה שלמה. כיור נחשת כנגד אותו של משה וכדתנינן התם (מדות פרק ג') כיור היה נתון בין האולם ולמזבח משוך כלפי דרום, כי המזבח מכוון כנגד היכל וכתליו ושם הין מעמידים נדות ויולדות וזבות וגיורות נודרות ומתנדבות בשעה קרבנותיהן, כי כשהיה הכהן מקריב הקרבן היה מקריבו לשם בעל הקרבן והיה נותן עיניו בו ורואהו ואומר לו יערב ויקובל קרבנך ותיטהר. ונשים אין דרכן להסתכל בהן ולכך היו עומדות בין מזבח לפתחו של אולם בצד הכיור והיו נראות מתוך צחצוח וציהוב הכיור כאיספקלריא המאירה ועיני הכהן היו נתון כלפי הכיור, כי היה ניתן בין מזבח לפתחו של אולם ומשם היה רואה תמונת האשה בעלת הקרבן והיה זורק לשמה ומתפלל עליה, וזהו במראת הצובאות אשר צבאו פתח אהל מועד (שמות ל"ח ה') שהיו נראות מתוך כיור הנחשת ממורט וצהובו וצחצוחו ועיני הכהן בכיור ולא בנשים [3]) ובמכילתא אחריתא (?) כהנים מטילים גורלות וכל מי שיעלה גורלו ואפילו כהן גדול עומד בצד סוטה ואוחז בבגריה אם נקרעו נקרעו ואם נפרמו נפרמו עד שהוא מגלה את לבה וסותר את שערה וחלילה להסתכל בה לפני ה' פתח אהל מועד, לצד הכיור היה מעמידה ומשם היה רואה לבה ושערה וחלילה להביט קריעתה ופרימתה, והוא הנכון אל במראות הצובאות.

ו'.

16) שמר לעבדך, המתן לעשות אותו דבר, כי למטה הוא אומר יאמן דבריך (ו' י"ז) ודבר שבאמונה הוא שמירה, כמו אם חטאתי ושמרתני (איוב י' י"ד) וכגון שומרת יבם (יבמות ל"ח). 30) ונתתה לאיש ככל דרכיו, בישראל הוא אומר, אם ישאלך בנים או ממון ואתה יודע שבלב שלם ילך לפניך, תן לו, ואם לאו אל תתן לו, כי בין אתה ממלא משאלותיו בין אין אתה ממלא משאלותיו

---

[1]) Die Quelle dieser Ableitung ist wahrscheinlich § 19 der 32 Midoth, der in den Editionen abgekürzt ist, vgl. Raschi Jer. 52, 23.

[2]) Fehlt in B. u. C.

[3]) Diese Erkl. hat auch der Pentateuch-Comm. Paneach rasa.

ומוכיח חברו רַצִּי רמה (שם), ויש אומרים כל מדה ומדה אשר הוסד בציווי שלמה המלך ואלה אשר הוסד לבנות בית ה', אורך אמות ששים במדה הראשונה, אשר מדד בה אביו והציב ציונים וכרת שיתין ותקן את הכל ושלמה בנו לא החליף ולא שינה ממדותיו אפילו כמלא אצבע. הארך אמות ששים ורחב אמות עשרים, מדד ארכו של בית קדשי הקדשים עם רחבו של היכל כ' אמות, שנאמר 8) ארכו על פני רחב הבית אמות עשרים, וחזר ומדד את מקום המזבח כ' על כ' מקום המערכה וגבהו י' אמות (ד' א') ויש בו ד' אלפים אמה, כיצד, אל כל אמה ח' אמות על ה' אמות וגובה י' אמות הרי ד' אלפים, נמצאת אומר מקום כפרתו של ישראל בעולם הזה יתר על כתב פורענותן של רשעים (בעולם הבא) י' חלקים, שנאמר ויפרוש אותה לפני והיא כתובה פנים ואחור (יחזקאל ב' י') וכמה היא מדתה, מגלה עפה ארכה עשרים באמה ורחבה עשר באמה (זכריה ה' ב'), י' על כ' מאתים, והיא כתובה פנים ואחור הרי ד' מאות, הא למדת כפרתן של ישראל יתרה על פורענותן של רשעים י' חלקים, לכך כנסת ישראל מודה להקב"ה עלי נבל עשור. והא דאמרינן התם המזבח ל"ב באמה (מדות פ' ג') זהו מן הסובב ומקום הקרנות ומקום הילוך רגלי הכהנים אבל מקום המערכה כ' היה, וכשעלו בני הגולה הוסיפו וכו' (שם במדות).

ד'.

2) ויעש את הים מוצק עשר באמה משפתו, הים מלמטה עשר על עשר על רום ג' אמות והיה מלמעלה י' על י' על רום ב' אמות הרי מאה וחמשים מקואות שהמרובע יוחר על העגול רביע, עשה אותו למעלה (ק) מקואות על כל אמה ואמה (צ"ל על כל ג' אמות) מקוה ועשה אותו מלמטה שבעים וחמשה של שבעים וחמשה סאין טול ל' והן עליה ל' הרי חמשים מקואות שבמקוה אמה על אמה ברום ג' אמות נמצא מחזיק מאה וחמשים מקואות, אבל אי אתה יודע כמה נחשת היה בו, אם תבוא לחשב טפח על טפח ברום טפח יש בו יותר ממשקל מנה כי לכל אמה ואמה של ה' וה' טפחים ויש בו מאתים ושמנים אמות מלמטה מאה אמה הקיפו על רום ג' מאות וכ' והקיפו מלמעלה על ששים וב' אמה שנאמר וקו שלשים באמה יסוב אותו סביב, משפתו אל שפתו הקיפו נתפש על שפתו על רום ב' אמות מלמטן הקיפו מ' אמה[1]). 17) בככר הירדן יצקם המלך בעבי האדמה, קרקע שלא נפתחה ולא נחפר בה לעולם, שאילו במקום אחר עשאן היה מהירא שלא הבקע האדמה תחתיהם. בככר הירדן, אין לי אלא שאמר הכתוב שהעמודים נעשים שם, מניין שכל כלי הנחשת שעשה שלמה נעשו שם, שכן הוא אומר בכלל את הים אחד ואת הבקר ואת הסירות ואת היעים וכו' (ד' ט"ו) משהוא כולל את הכלים ואח"כ אומר בככר הירדן. — (כתוב והעמודים) שמנה עשרה אמה קומת העמוד האחד וחוט שחים עשרה אמה

---

[1]) Siehe Anhang.

לאדם גדולה אלא אם כל מן השמים ממנין אותו כאשר אמרו חכמים אפילו ריש גרגותא משמיא מנו ליה (בבא בתרא צ"א). 12) והעשר והכבוד מלפניך ואתה מושל בכל, כענין שנאמר לי הכסף ולי הזהב נאם ה' צבאות (חגי ב' ח'). 13) כי גרים אנחנו לפניך, כמו הגר שאינו מיושב במקום אחד ומטולטל ממקום למקום כן אנחנו בעת שחרצה חטלטלנו להגלות אותנו ולזרות בין הגוים. 15) ותושבים ככל אבותינו, וכמו תושב שנולד בעיר ואין לו בית אלא עומד בבית אחרים ובכל עת שיחפוץ בעל הבית יוציאנו מביתו כן אנחנו לפניך. כצל ימינו על הארץ ואין מקוה, אין תוחלת שיראה עוד את חברו בעולם הזה. דבר אחר, ואין מקוה כמו מקוה מים, לשון קיבוץ, שאין מי שיקבצנו לעמוד מקברינו בעולם הזה. 17) ומישרים בעלי מישרים. תרצה, נצור זאת לעולם שתהיא נצורה ומיומנת לפניך הנדבה הזאת שעשו לפניך ביצר טוב ובלב שלם. 18) שמרה, המתן, כמו אם חטאתי ושמרתני (איוב י' י"ר) איני אומר שתשמרני בשביל שחטאתי אלא כן הוא אומר אם חטאתי לך היה לך להמתני אם אעשה תשובה ולא הייתי מבקש ממך שתנקני בלא תשובה. 25) הוד מלכות, איום פנים וצורתם שיהא מפוחד מהביט בו בני אדם.

דברי הימים ב'.

א'.

12) ההכמה והמדע נתון לך, משל לאחד שאמר לו המלך שאל ממני דבר אחד בכל מלכותי ואני נותנו לך, היה אותו פיקח אומר אם אשאל ממנו זהב לא אוכל לשאול ממנו כסף וכן אם אשאל לו חפץ זה לא יתן לי חפץ אחר, אלא הריני שואלו דבר אחד שכל החפצים תלוים בו ויהיו על ידי, הריני שואלו שאהיה חותנו ויהיה כל אשר לו תחת ידי, וכן עשה שלמה שאל חכמה ומדע שכל הדברים תלוין בו, כדאמר אינש דעה קנית מה הסרת דעה חסרת מה קנית (פסיקתא פ' פרה שיר רבה דף נ' ותנחומא פ' חקת). 26) ומקוה סוחרי המלך, לילך לשווקים במלכות המלך שמתקבצים הסוחרים וסוחרי המלך מתנין ביניהם שמי שיכנס בכנופיא שלהם יתן כך וכך וקורין בלע"ז הנש"א (Hansa).

ב'.

9) מכות כמו מכולת (מ"א ה' כ"ה). 12) לחורם אבי, כלומר כל יודעי חכמה בחרשי אומנות חורם אב ואם לכולם באומנות. 13) מן בנות דן, ושם הוא אומר ממטה נפתלי (מ"א ז', י"ד), שאב שלו היה מנפתלי ולקח אשה מבנות דן, ואביו הוא עצמו אב ואומן חזק. צרי כמו מנה צורי (בכורות מ"ט).

ג'.

3) הוסד שלמה, כמו יסר, הורד שאול (ישעיה י"ד י"א) כמו יורד שאול,

ידע כי הזכיר כל שרי ישראל בכמו שרי המחלקות שנאמר ועל שבטי ישראל לראובני נגיד אליעזר בן זכרי (כ"ז ט"ז) ולא הזכיר לא גד ולא אשר, לפי כי גד היה בארץ הגלעד והיה ראש עליהם על גד ידו בן זכריהו שהיה ראש על חצי שבט המנשה (כ"ז כ"א) וגד היה עמו, וחצי שבט המנשה האחר היה ראש עליהם יואל בן פדיהו והיה ראש גם על אשר[1]) והכנים נפתלי כין בני יוסף כאשר פירשתי בתחלת הספר לפי שהוא ראשון ללידה בלהה שפחת רחל, והאחרון לדן על שהוא מאסף לכל המחנות (במדבר י' כ"ה). ואומר ליהודה אליהו מאחי דויד (פסוק י"ח) כאשר פירשתי לעיל (ב' ט"ו) שלא נשתייר מהם אלא אליהו בשעה שהרגן מלך מואב. 25) ועל אוצרות המלך עזמות בן עדיאל, אמרו חכמים כי איוב ודוד אמרו דבר אחד באיוב הוא אומר אם עלי אדמתי תזעק (איוב ל"א ל"ח), שלא שבחי בשמטותיה ולא נתתי מעשר עני ושני וכל הענין במפורש לעיל, חמו דברי איוב (שם ל"א, מ') והיה מקלל עצמו שיחמו דבריו ולא יהיה לו כח לדבר, וכן דוד משבח ואומר אם הכנסתי באוצרותי דבר שאינו מעושר יכנס מארה לתוך האוכל, ולכך אמר עזמות ענין קללה הוא (פסיקתא דף צ"ח ותנחומא פ' ראה), ובעלי מקרא אומרים כפשוטו כן היה שמו[2]) 33) וחושי הארכי רע המלך, לא (לו) היה מגלה סודו ומשחקו בכל מיני שחוק ומאכל על כן נקרא רע המלך.

כ"ח.

1) ויקהל דויד את כל שרי ישראל שרי השבטים ושרי המחלקות וגו' ולכל גבור חיל, אלו החכמים שנאמר בהם גבורי כח עושי דברו (תהלים ק"ג כ'). ושרי כל רכוש ומקנה, אלו שעושין מקנה וסוחרי המלך 2) אחי ועמי, כמו שאמרו חכמים בזמן שאתם עושים רצונו של מקום ורצוני אתם אחי, ואם לאו עמי (סוטה דף מ'). 11) וגנזכיו, הלילי מערות של מטה ומעינים החתים של מטה ושם גנזו את הארון. 12) ברוח, ברוח הנבואה. 18) ולתבנית המרכבה, אלו הכרובים שהיו סובבים כמו רכובה ממעל לארון

כ"ט.

2) הזהב, לעשות כלי זהב, והכסף לכסף כמו כן. 4) לטוח קירות הבתים, אלו בתי הלשכות, כי קירות בתי האולם וההיכל והדביר היו מחופים זהב, שנאמר ויחף את הבית זהב פרוים (דה"ב ג' ו'). 11) (והנצח) שום דבר שבח וקילוס שבני אדם מגביהים לנצח בקולם איש את חברו כמו ויעמידו את הלוים לנצח (עזרא ג' ח'). והמתנשא לכל לראש, בין רב למעט אין לו

---

[1]) Beide Handschr. sind hier fehlerhaft. A. וגם על חצי שבט מנשה אחר. B. חצי שבט המנשה האחר היה ראש עליהם הושע בן עזזיהו שהיה ראש על חצי שבט מנשה האחר.

[2]) B. Zusatz: עזמות הברחומי (ש"ב כ"ג ל"א).

איש מנחו. ולמחכת, וגם על מעשה החבתין. ולכל משורה, כלל כל דבר הלח היינות והנסכים והשמנים. ומדה לכל דבר היבש הסלת המפורש ושאינו מפורש. ודע כי ו' אלפים שהיו שוטרים ושופטים היו מן בני יצהר אלף ושבע מאות ומן בני חברון אלפים ושבע מאות ומן עוזיאל ומן עמרם חשלום ששת אלפים כי לא הזכיר הנה לבני עוזיאל ולבני עמרם כמה היו.

כ"ה.

5) להרים קרן, כלומר הוא היה ראש המשוררים בקול רם בחצוצרות ובמצלתים שנאמר וכהרים קול בחצוצרות ובמצלתים ובכלי השיר (דה"ב ה' י"ג). ויש אומרים להרים קרן ישראל. חוזה המלך, שהיה מראה לו בנביאות טעמי הכנור והנגינות.

כ"ז.

3) אמרו שזכר מן בני פרץ הראש ולא זכר שמו, כי אמרו כי הוא ישבעם בן זבדיאל ואמר היה מן בני פרץ והיה שומר בחודש הראשון ועוד היה ראש ונגיד על הכל ויש אומרים היה מן בני פרץ זולת ישבעם היה ראש על הכל וגם היה שוטר על ישבעם בחדש הראשון מפני כבוד המלך, וחוכל להבין מזה כי בכל חדש וחדש היו ב' ראשים כי הרמיז לנו מזה ישבעם ובן פרץ ואומר אני שזהו שאומר. 16) ועל שבטי ישראל לראובני נגיד אליעזר בן זכרי, שב' נגידים פרש מכל שבט ושבט ומחלוקת כ"ד אלף משמרה אחת לעבודת המלך ואחת למעמד הבית, שאין הקרבן כשר עד שיהיו שם כהנים לוים וישראלים ויעלה לך חשבון הבאה והיוצאת חדש בחדש ויעלה לך החשבון של כל משמר ומשמר ויבאו לארבעים ושמנה שבועות השנה חדש בביתו (וחדש להוצאת המלך ושרותו וחדש למעמדות) וחדש בביתם לחילוק כשתחלוק העשרים וארבע משמרות לב' עבודת ולב' חלקים חוזרים חלילה לעולם חדש בחדש ואנשי משמר הבית ב' במקדש וב' בביתם וכן חוזרים לעולם, והיינו דתנינן התם (כתובות ס"א) והתלמידים שלא ברשות ל' יום, ואמרינן עלה מנהני מילי, וכו', מסקנא דמילתא, לכל דבר המחלקות והיא חושבניה דידיה ומחלוקות האלו אשר הן מכ"ד מאות ש' אלף הכתובים בטימוסו של מלך רפ"ח אלף לי"ב חדשים וי"כ אלף נשיאי ישראל כאשר פירשנו למעלה (כ"א ה'). 24) יואב בן צרויה החל למנות ולא כלה המספר, ככתוב ובנימן לא פקד בתוכם (כ"א ו'). בכאן כתב אה מספר מפקד העם (כ"א ה'), כי היה מחסר מספרם (ובכאן כתב ויהי כל ישראל שעמדו לוי ובניכן האנשים ואמרו להרוג את יואב לכך לא נשא מספרם) אבל בשמואל כתב מספר כאשר היה כי לא מיחו ביואב ולכך כתב ותהי ישראל (ש"ב כ"ד ט') שעמדו כנקבות[1])

---

[1]) B. besser: שחשש כוחן כנקבות. Vgl. Midr. Sam. c. 30 u. oben 21, 5.

יחיאל וזיתם ויואל, ומצאנו למטה כי זיתם ויואל הם בני יהיאל נגידים על האוצרות ככתוב למטה בני יחיאלי זיתם ויואל אחיו על אוצרות בית ה' (כ"ו כ"ב). 9) בני שמעי שלומית וחזיאל והרן שלשה, אומר זה שמעי הוא יואל הזכור לפניו[1]), 10) יחת וינא, הם ב' אנשים, וינא הוא ויזה שהזכיר אחריו ככתוב 11) ויהי יחת הראש וויזה השני. לפקודה אחת, חצי חלק משמרה כי המשמרה כ"ד ראשים עליה, ואלה היו י"ב ראשים חצי אשמורה, ומחלוקת היא קס"ז אנשים. ובני שמעי יחת וזינא, שמעי הוא אחי לערן וזה בן גרשום י"ב ראשים חצי אשמורה ועל כן אמר לפקודה אחת ומן בני עמרם 16) שבואל הנגיד בן משה 17) ומן בני אליעזר רחביה, ולא היו לאליעזר בנים אחרים שהיו ראשים בימיו כי אם ישיה בלבד, כמו שהיה לשבואל והוא יחדיהו הזכירו למטה (כ"ד כ') והיה ראש. אחרי כן ובני רחביה רבו למעלה והיו ראשים גם הם אחרי שנים. 19) ומן בני חברון, י"ד עם בני משה והם רחביה ושבואל בלבד כללם כי הוא אומר למטה ולבני לוי הנותרים לבני עמרם שובאל (כ"ד כ') ומזכיר למטה מה שלא הזכיר למעלה והם יחדיהו שמיר ויעזיהו בני (קיש) ירחמאל, למען תדע כי מספר הראשון מזכיר כלל יחוסם ואלה מתו ונתנו אלה ראשים ואילו בחרו אלה מאלה כ"ד ראשים[2]) מובחרים עם נשיאים כולם כמו שנזכר שמותם, ועיקר אלה כ"ד ראשים שהיו על י"ב אלף שיהיו עובדים לפני המזבח הם בענין שנאמר ולבני לוי הנותרים כמו שבארנו. ואמר 24) אלה בני לוי לבית אבותיהם ראשי האבות לפקודיהם במספר שמות לגלגלותם עושה המלאכה לעבודת בית ה' מבן עשרים שנה ומעלה, דע כי בראשונה ספרם דוד מבן שלשים שנה ומעלה (פסוק ג') כאשר נמנו בתורה מבן כ"ה כאשר אמרו חכמים מכאן לתלמיד שאינו רואה סימן יפה לתלמודו ה' שנים שוב אינו רואה (חולין כ"ד), וכאן ספרם מבן כ' שנה למען עבודת הבית שהיתה עבודת הבית גדולה, וכאשר נספרו בן ל' לעבוד לשאת כלי המשכן ספרם כן, אבל עתה 25) אמר דויד הניח ה' אלהי ישראל לעמו וישכון בירושלם עד לעולם, ואין לשאת את המשכן ואת כל כליו לעבודתו. ואשר אמר 28) מעמדם ליד בני אהרן, כולם מזומנים היו לחלקם לשרתם על סדר, חצרות העזרה בנקוין. ועל הלשכות, שישמרו המעשרות והכלים וסדר השמישה. ועל טהרת לכל קדש לרחיצת הקרב והכרעים של עולות ושל זבחים. ומעשה עבודת בית האלהים, לשחוט ולפשוט ולנתוח והכהנים מקבלים וזורקים את הדם ומוליכין את האיברים ומסדרים על המערכה, ומקבלה ואילך לא היו מתעסקים אלא כהנים. 29) וללחם המערכת נותנים לכהנים ללוש ולאפות ומזמנין כל הסדר על הסדר על הערכתו. ולסלת למנחה ולרקיקי המצות שהם מזומנים לכלם ומחלקים הנדרים והנדבות והשלמים והתגיגה לכל אחד ואחד מישראל איש

---

[1]) B. Zusatz: וי"א הוא בן יואל.
[2]) B. ואולי בחרו מאלה ומאלה.

ויפול הגורל מזרחה לשלמיהו (כ"ו י"ד) ועל שער הצפון היה זכריהו בנו ככתוב וזכריהו בנו יועץ בשכל הפילו גורלות ויצא גורלו צפונה (שם) ועל שער נגב היה עובד אדום ככתוב לעובד אדום נגבה ולבניו בית האספים (כ"ו, ט"ו) ועל שער מערב היה שפים וחוסה ככתוב לשפים ולחוסה למערב עם שער שלכת, ודע כי מנהגם בעת שבתם על כסאותם על הדבר הזה שאני אומר כי לכל שער ושער היו ו' ראשים כאשר אומר למזרח הלוים ששה (כ"ו י"ז) הרי ו' בכל רוח ועם כל ו' מהם היו עמהם ל"ה איש עד שהיו ו' שוערים עם ל"ה איש מ"א וכולל כ"ד שערים ראשים של ד' שוערים עם אנשים הסמוכים עמהם בשירותם על כל שער ל"ה להכלל של ד' שוערים קמ"ג יהיו כללם קס"ד וזה מספר אחד של שבוע ועל הדבר הזה יהיו על שערי הקדש הד' קס"ד איש מהם ס"ד נגידים והנשיאים קמ"ג וזה דבר משמר אחד וכל עשרים וארבע משמרות הולכים על זה הענין ויסגיל לכל שער מ"א איש ומהם נגידים ו' ועמהם סמוכים ל"ה ומן ד' השוערים שפתרני ד' מהם יוצאים הוצה לסף הב' מצד אחד והב' לפניהם מצד א' ככתוב למזרח הלוים ששה וזה כלל ואח"כ זכר אחד אמר כי שער צפונה ליום ארבעה לנגבה ליום ארבעה והב' האחרים על סף שער מזרח א' לפני א' וכן על סף שער צפון וב' על סף שער נגב יהיו ו' על כל שער ושער וגם הוסיף דבר אחר על על שער המערב והודיע כי ד' שוערים חוץ מן יוצא הסף במסילה וב' היו על הסף א' מול א' ככתוב לפרבר למערב ארבעה למסלה שנים לפרבר (כ"ו י"ח) ודמיון המלה ועניגה היא מסף כמו שאמרנו באחרים ולאספים שנים שנים (כ"ו י"ז), וחכמים פירשו מאי לפר בר כלפי בר (חמיד כ"ז) וכמדומה לי חוץ לאסופים בחוצות המסלה כנגד ממכר שוקי בהמות הקרבנות ופרבר שער שמוכרים פר בר כלומר פר בן בקר כי לשם במערב שער מיודע שמשם מביאים הקרבנות ובלשון ישמעאל קורים אותו באב אל בקר, ויש אומרים לפרבר לפר הבר והטהור מכל טניף כי היו רוחצים רגליו טרם יכנס בשער והיו מריחים ממנו כל הלכלובים. וסדר המחלקות הללו סדורן כהלכתם דרך הליכתם על הסדר וכל יקרא בו ילבבו ינובבו, שפתם ככומר של ענבים לנובבו לחבבו, להכניע אויביו המושבבו, שורש פורה, ירה ירה, וכל אנוש פיו ימרה, יתרחק מלא היורה, בנמיכות ולא מתערה, וידקדק ולא כקורא, ואזי נפלאות יראה ובריה חדשה יברא, וגם ברכות יעטה מורה. והקון זה תקנו דוד וצדוק הכהן ואחימלך וראשי האבות לכהנים הלוים ואלו ה' המחלקות כולם במצות ה' על ידי אהרן כתורה שנאמר אלה פקדתם לעבודתם לבוא לבית ה' כמשפטם ביד אהרן אביהם כאשר צוהו ה' אלהי ישראל (כ"ד י"ט) ולמדו שמואל בניות ברמה כאשר אמרו חכמים וכי מה ענין ניות אצל רמה, שהיו עוסקין בניות של עולם וכל הענין כמפורש לשם (זבחים דף נ"ד ב'). ועתה נשוב לפרש כל אחר ואחר במקומו, אמר 6) ויחלקם דויד מחלקות לבני לוי לגרשון קהת ומררי. לגרשני לעדן ושמעי אלה לעדן ושמעי הם מבני בניו של גרשום והיו מבני דוד ומשה כולם[1]). 8) בני לעדן הראש

---

[1]) B. besser והיו בימי דוד וכן מעשה כולם.

של משוררים וזה יוסף הוא ראש הראשים על של מחלוקת הזה וכן אחיו גדולים על כל אחי הראשים, וראש המשמר השני הוא גדליהו מבני ידותון הוא איתן ככתוב גדליהו השני הוא ואחיו ובניו (כ"ה ט') והמשמר הג' הוא זכור מבני אסף ככתוב השלישי זכור בניו ואחיו שנים עשר (כ"ה י') הד' ליצרי ככתוב השלישי ליצרי בניו ואחיו שנים עשר (כ"ה י"א) וכן כולם כאשר כתובים על הכדר עד תם מחלקת המשוררים. וזה מחלוקת הד' של שוערים, אמר בראשית למחלקות לשוערים לקרחים משלמיהו בן קורא מן בני אסף (כ"ו א') ותימה הוא זה כי הכל יודעים כי אסף מן בני גרשום היה, ולא היה בראשי השוערים אחד מזרע גרשום כי כולם היו מזרע קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ומזרע מררי, ככתוב למחלקות לשוערים לקרחים, ולחוסה מן בני מררי (כ"ו י') והשלים הדבר ואמר אלה מחלקות השוערים לבני הקרחי ולבני מררי (כ"ו י"ט), ואם יהיה הדבר כן למה זה משלמיהו בן קורא מן בני אסף, ומה פתרונו, אמרתי כי אסף הוא אביאסף במקום אחר, בן קרח ולא בן גרשום בן לוי, כי המלה הזאת כרוחה כי במקום אחר יקרא אותו אביסף שנאמר ושלום בן קורא בן אביסף בן קרח ואחיו לבית אביו הקרחים על מלאכת העבודה שומרי הספים לאהל (דה"א ט' י"ט) וזה משלמיהו בן קורא הוא שלום בן קורא ושלום הוא ראש לד' שוערים הוא ככתוב בתחלת הספר והשוערים שלום ועקוב וטלמון ואחימן ואחיהם שלום הראש (ט' י"ז) וזה שלום הנקרא הנה משלמיהו בן קורא מן בני אסף, וזה אסף הוא אביאסף הנקרא בדברי הימים אביסף בן קרח בפסוק ושלום בן קורא וגם בתורה נקרא שמו אביאסף ככתוב ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף (שמות ו' כ"ד), וזה אסף בן גרשום בן לוי היה משורר והיה עומד על ימין הימן המשורר בן קהת ככתוב ואחיו אסף העומד על ימינו אסף בן ברכיהו (דה"א ו' כ"ד) ואסף בן קרח היה שוער ככתוב ושלום בן קורא בן אביסף בן קרח (ט' י"ט) וזה אסף היה לו ג' שמות אסף אביאסף אביסף כמו שלום משלמיהו, עיקר השם אסף ועשה מעיקר שלום משלמיהו כאשר אמר משלמיהו בן קורא מן בני אסף. נשוב אל פתרון מחלקות השוערים, דע כי כאשר זכר שמו בדבר הזה הנזכר נזכר ואשר לא נזכר שמותם ק"א נשיאים הם ואמר בכללם לאלה מחלקות השוערים משמרות לעימת אחיהם לשרת בבית ה', והרי לך מספרם, משלמיהו ובניו הם ח' ככתוב ולמשלמיהו בנים זבריהו הבכור ידיעאל השני זבדיהו השלישי יחניאל הרביעי עילם החמישי יהוחנן הששי אליהועיני השביעי (כ"ו ב') ומשלמיהו אביהם הרי ח'. ועובד אדום עם בניו ועם ריעיו ס"ב ככתוב כל אלה מבני עובד אדום המה ובניהם ואחיהם איש חיל בכח לעבודה ששים ושנים לעובד אדום (כ"ו ח'), וחכמים פרשו כל אלה מבני בניו היו שנאמר פעלתי השמיני כי ברכו אלהים (כ"ו ה') זו חמות וח' כלותיה שילדו ששה ששה בכרס אחד (ברכות ס"ד). וגם למשלמיהו תלמידים ותלמידים לפניו ורעים י"ח ככתוב ולמשלמיהו בנים ואחים בני חיל שמנה עשר (כ"ו ט'). ולחוסה י"ג בנים ורעים ככתוב כל בנים ואחים לחוסה שלשה עשר (כ"ו י"א) ולא הזכיר כולם כי כל אלה כללם ק"א איש ומכלל אלה זכר ה' נשיאים ונגידים במשמרותם בשמותם, תחלתם שלמיהו וזבריהו בנו ועובד אדום ושפים וחוסה הרי ה', והיה בעל שער המזרח שלמיהו ככתוב

הם ריעיהם ותלמידיהם היה כללם רפ"ח איש והיו כל הראשים מחולקים מן י"ב איש כמו שהזכיר בכולן בניו ואחיו י"ב ופתרונו אחיו ורעיו ובניו אלו תלמידים כמו שאמר בישעיה אתה ושאר ישוב בנך (ישעיה ז' ג') שהם תלמידיו, ואחיו הם ריעיו כמו כי אנשים אחים אנחנו (בראשית י"ג ח'), ומלאכת אלה המשוררים היו במשמרתם מהללים בכלי שיר בבית ה' ככתוב כל אלה על ידי אביהם בשיר בית ה' במצלתים נבלים וכנורות לעבודת בית האלהים על ידי המלך אסף וידותון והימן (כ"ה ו'), והיה מנהג משמרת המשוררים משיתחיל כהן גדול ליתן העולה על המזבח היו מתחילים בשיר זה וכנבלים ואח"כ היו מחצרים בחצוצרות, וסדר המשנה אינו כן על התמיד אלא כך הוא אומר נתנו לו יין לנסך והסגן עומד על הקרן והסידרים בידו וב' כהנים עומדים על שלחן החלבים וב' חצוצרות בידם, תקעו והריעו ותקעו באו ועמדו אצל בן ארזא אחד בימינו ואחד בשמאלו, שחה לנסך הניף הסגן בסודרין והקיש בן ארזא בצלצל ודברו הלוים בשיר, הגיעו לפרק תקעו והשתחוה כל העם, על כל פרק ופרק תקיעה ועל כל תקיעה השתחויה (תמיד פרק ז') וכן הוא אומר ובעת החל העולה החל שיר ה' ועל ידי כלי דויד (דה"ב כ"ט כ"ז) באותן כלי השיר שעשה דוד היו הלוים משוררים ובעת החל להעלות העולה על המזבח ולסדר האיברים התחילו לתקוע וכל אשר נמצא שם היה עומד על רגליו ככתוב והכהנים על משמרותם עומדים (דה"ב ז' ו') וכשישלים מעשה הקרבן כרעו והשתחוו המלך וכל אשר עמו ככתוב וככלות להעלות כרעו המלך וכל הנמצאים אתו וישתחוו (דה"ב כ"ט כ"ט) וזה סדר עבודת המשוררים, וכלל ד' המחלקות הם ל"ב אלף ומהם ו' אלפים שופטים ושוטרים כללם ל"ח אלף דכתיב ויספרו הלוים מבן שלשים שנה ומעלה ויהי מספרם לגלגלותם לגברים שלשים ושמנה אלף (דה"א כ"ג ג'), ומאלה ד' המחלקות היו ד' משמרות משמשות בכל שבוע ושבוע, משמרת האחת לכהנים בני אהרן ומשמרת השנייה ללוים בני משה ומשמרת הג' המשוררים בני אסף והימן וידותון הנביאים ומשמרת הד' שוערים בני קרה, ואלו ד משמרות היו משרתים בשבוע עד יום ששי והיו אלו יוצאים והיו באים אחריהם ד' משמרות אחרות וכן כל השנה כולה והיו חוזרות חלילה, וב' פעמים בשנה היו משמשות כל אחת ואחת שתי שבתות לבד הרגלים שכל המשמרות שוות בכתוב אין לשמור למחלקות (דה"ב ה' י"א) ומאחר שהפילו גורלות על רפ"ח איש שהם כ"ד בני הנביאים ורכ"ד תלמידיהם וריעיהם ועליהם הפילו גורלות כמו על בני אהרן ועל בני משה כי גם הם ראשים ונגידים על ג' אלפים ושבע מאות ו"ב איש בכל משמר ומשמר היה ראש גדול על י"א איש ו"א איש היו ראשים על קנ"ה איש שאר המשמר, וכלל המשמר הראשים הי"ב עם קנ"ה היו קס"ו וכל אלה הראשים והתלמידים שהם רס"ד היו ראשים על משמרותיהם ומבינים אותם ומלמדים אותם הטעמים של שיר כי הם היו מלמדי שיר לה' והפילו גם הם גורלות כדי לחלקם על המשמרות ככתוב ויפילו גורלות משמרת לעמת כקטן כגדול מבין עם תלמיד (כ"ה ח'). ופתרון סימן המשמרות, המשמרה הראשונה היא יוסף מבני אסף כדכתיב ויצא הגורל הראשון לאסף ליוסף (כ"ה ט') עם אחיו שהם רעיו ובניו שהם תלמידיו היו שנים עשר וזה גורל הראשון, והם ראשים על כ"ד משמרות

ואם ישאל אדם היאך יכול להיות שבואל בן גרשום בן משה בימי דוד, השיבהו כהלכה ואמור אין זה בן גרשום עצמו אלא מבני בניו כמו כל האחרים שנקראים על שם אביהם הזקן שהוא עיקר היחס, כמו ויהיו בני אליעזר רחביה הראש (כ"ג י"ז) ואינו אלא מבני בניו וכן כולם לא היו בניהם בימי דוד אבל מבני בניהם היו וכמו עכן בן זרח (יהושע כ"ב כ') ואינו אלא בן כרמי בן זבדי בן זרח (שם ז' א'), וחכמים פרשו שהוא מיכה הוא שבואל יהונתן בן מנשה (שופטים י"ח ל') ולמה נקרא שמו שבואל ששב לאל בכל לבו וכיון שראה דוד שממונו חביב עליו ביותר מינהו על האוצרות שנ' ושבואל בן גרשם בן משה נגיד על האוצרות (בבא בתרא דף ק"י) אבל לסדר המקראות כל ספר דברי הימים הולך על הסדר הזה שבני בנים נקראים על שם אביהם הזקן. וזאת מחלוקת המשוררים והיא השלישית. דע כי דוד וכל הראשים הציבו שלשה נשיאים והם אסף והימן וידותון והם נביאים מבני לוי שנאמר ויבדל דויד ושרי הצבא לעבודה לבני אסף והימן וידותון הנבאים בכנורות בנבלים ובמצלתים ויהי מספרם אנשי מלאכה לעבודתם (כ"ה א') ותיקנו מאלו ג' נביאים כ"ד משמרות, ואלו הן ג' נשיאים האחד אסף מזרע גרשום והשני הימן מזרע קהת והשלישי ידותון והוא איתן האזרחי כי יש לו ב' שמות והוא מזרע מררי, והיו בני אסף ד' והם זכור ויוסף ונתניה ואשריאל דכתיב לבני אסף זכור ויוסף ונתניה ואשראלה בני אסף על יד אסף (כ"ה ב') והיו בני ידותון ו' גדליהו וצרי וישעיהו חשביהו ומתתיהו ששה, ואעפ"י שאינם אלא חמשה, מונה שמעי שהיה במעי אימו וזהו רשום מבטן להיפקד שעשה הפייט (הקלירי[1]). והיו בני הימן י"ד בוקיהו וגו' ויתן האלהים להימן בנים ארבעה עשר (כ"ה ה'). אלה כ"ד בני אסף והימן וידותון הדביקו על כל אחד ואחד מאלו הנשיאים תלמידים בני אסף מחלמדים לפניהם וריעים י"א וכתב בכל אחד מהם הוא ובניו ואחיו שנים עשר וגם הדביקו עליהם על כל ראש וראש עם תלמידיו קנ"ד שיהיה בכלל משמר עם י"ב איש ראש ותלמידיו ורעיו קס"ו איש. כלל כל המשוררים לכ"ד משמר ד' אלפים ככתוב ד' אלפים מהללים לה' (כ"ג ה') והיו עליהם כ"ד ראשים וכן לכל ד' מחלקות הללו כהנים ולוים משוררים ושוערים היו על כל אחת ואחת כ"ד ראשים (ואשר הבדיל בין ד' אלפים מאחים ושמנים איש, מהם היו כ"ד ראשים מלמדים) מחלמידים בני אסף והימן וידותון ומאחים וכ"ד תלמידים מלמדי שיר להיות כללם תלמידים ומלמדים רפ"ח איש ככתוב ויהי מספרם עם אחיהם מלמדי שיר לה' כל המבין מאחים שמנים ושמנה (כ"ה ז') וכתוב אחריו ויפילו גורלות משמרת לעומת כקטן כגדול מבין עם תלמיד הודיע כי הפילו גורלות על אלה רפ"ח איש מבינים ותלמידים לחלק התלמידים אלה על כ"ד משמרות מן י"א איש להיות גם הם מבינים על שאר העם ועל כן הפילו גורלות עליהם ואיזה מהם יהיה לראש הראשון ולראש השני להיות כולם בגורל, ואשר אמר ויהי מספרם עם אחיהם הם כ"ד הנשיאים בני אסף והימן וידותון היה במספרם של אלה המבינים עם אחיהם

---

[1]) S. Kroboth zu Schekalim אומן בשמעו und Raschi zu Num. 3, 15.

ובני יחדיהו ורחביהו ובני ישיה הם מזרע משה איש האלהים ככתוב למעלה בני משה גרשום ואליעזר בני גרשום שבואל הראש ויהיו בני אליעזר רחביה הראש (כ"ג ט"ו) ועל כן תיקנום בראש המחלקות לכבוד משה וכולם נתיחסו על עמרם ככתוב לבני עמרם שובאל (כ"ד כ') ושלומות ויחת הם נתיחסו אל יצהר ככתוב ליצהרי שלומות לבני שלומות יחת (כ"ד כ"ב) ובני יריהו ואמריהו יחזיאל ויקמעם אלה ד' נתיחסו אל חברון כדכתיב בני חברון יריהו הראש אמריה השני יחזיאל השלישי ויקמעם הרביעי (כ"ג י"ט) ומיכה ושמיר התיחסו אל עזיאל דכתיב בני עזיאל מיכה, לבני מיכה שמיר, ואחד אחי מיכה ישיה, לבני ישיה זכריהו (כ"ד, כ"ד וכ"ה) כללם י"ד ואלה י"ד הראשים יתיחסו אל עמרם ואל יצהר ואל חברון ואל עוזיאל בני קהת, נשארו מן כ"ד ראשים מן בני מררי יעזיהו ושהם וזבור ועברי ואחד למחלי אלעזר ואחד לקיש ובני קיש ירחמאל, נשארו שלשה ויתיחסו אל מושי, והם מחלי ועדר וירימות, אלה כ"ד ראשים מול ראשים כ"ד לבני אהרן כאשר אמור בהם ויפילו גם הם גורלות לעמת אחיהם בני אהרן לפני דויד המלך וצדוק ואחימלך וראשי האבות לכהנים וללוים (כ"ד ל"א) ופתרונו לעומת אחיהם בני אהרן יודיע כי זה כ"ד ראשים בספרנו הם לעומת כ"ד ראשים מבני אהרן והם כ"ד ראשים השניים ועמדו לפני בני אהרן לעבודת בית ה' על החצרות ועל הלשכות ועל טהרת לכל קדש ומעשה עבודת בית האלהים וללחם המערכת ולסלת למנחה ולרקיקי המצות ולמחבת ולמרבכת ולכל משורה ומדה ולעמוד בבקר בבקר להודות ולהלל לה' (וכן בערב) ולכל העלות לה' ושמרו את משמרת אהל מועד (כ"ג כ"ח), וכל אחד מאלה כ"ד ראשים אשר זכרנו שמם הם ראשי המשמר ומשמרתו חמש מאות ועבדו לפניו ברשותו, כי כלל הב' משמרות הם כ"ד אלף ומכ"ד אלף לכ"ד שבועות יגיע לכ' משמרות ה' ה' מאות. ואזכור מקצת מלאכת אלו הלוים היו מקצתם על מקצת כלי המזבח לְתֵּת ליד הכהנים ולקבלם מידם ככתוב ומהם על כלי העבודה (ט' כ"ח) כמזלגות ומחתות וכל מה שפירשתי למעלה במספר יביאום כמו שכתוב בתורה ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם (במדבר ד' ל"ב) כל תשמישי העזרה והכלים הצריכים להכין לרחיצה בין להדחה בין לכיור בין לאפות בין לבישול הכל נעשה על ידיהם ומהם על הסלת של מנחות ועל היין לנסכים ועל שמן הקרבנות והמנורה ומעשה רוקח והלבונה והבשמים ועל צרכי העזרה ומעשה המנחות והחבתים ככתוב ומתחיה מן הלוים הוא הבכור לשלום הקרחי באמונה על מעשה החבתים (ט' ל"א) ועוד כתוב והלוים אחיה על אוצרות בית האלהים (כ"ו כ') כי הכהנים לא היו משמשים כלום בעזרה אלא לפייסות, מי מעלה איברים לכבש מי זורק מי מדשן. שלשה עשר זכין בו, ואיל קרב באחד עשר ופר בכ"ד (משנה יומא פרק ב') וקיני זבין וזבות ויולדות ונידות והשקאת סוטה ועבודת המזבח ומזבח הפנימי ועבודת יום הכפורים, וכל צרכי העזרה והמזבח וכליה ומשמרתה ותקוניה לא היו משחדלים לכלום. ומקצתו פירשו חכמים בתלמוד (שקלים פרק ה') יחנן בן פנחם על החותמות, מתחיה בן שמואל והוא מתחיה בן שלום על הפייסות, בן אחיה על חולי מעים, וזה אחיה לא ידענו בן מי הוא. ובהם על אפיית לחם הפנים כדכתיב ומן בני הקהתי מן אחיהם על לחם המערכת (ט' ל"ב).

ג') ויחלקם דויד וצדוק מן בני אלעזר ואחימלך קיבל הגורל לבני איתמר לפקודתם בעבודתם, וימצאו בני אלעזר רבים (שם) שהיו חשובים וטובים להיות מבניו י"ו נשיאים במשמרות ומבני איתמר ח' נשיאים ויחלקום בגורלות אלה עם אלה עד אשר יודע המשמר הראשון והשני והשלישי והרביעי עד סוף כ"ד משמרות ככתוב (שם) לבני אלעזר ראשים לבית אבותם ששה עשר ולבני איתמר לבית אבותם שמנה, שהיו שמנה ראשים מן בני איתמר מן הלוים שהקהתים היו כהנים ולוים, המלך והשרים וצדוק הכהן היו לצד א' ואחימלך בן אביתר וראשי האבות והכהנים והלוים היו לצד אחר. וחכמים פירשו שמעיה בן נתנאל (כ"ד ו') זה משה וכל הענין כמפורש (ויקרא רבה פ' א', תענית כ"ז). בית אב אחד אחוז לאלעזר (כד ו) בא ללמדנו כי השלים מן אלעזר י"ב משמרות ולא היו מן איתמר כי אם ח' וד' מן אלעזר יהיה זה י"ב משמרות על כן אמר בית אב אחד אחוז לאלעזר ואחוז אחוז לאיתמר, אחוז בגורל אחד מן אלעזר וב' אחוזים מן איתמר כי היו ח' מאיתמר וד' לאלעזר שהפרידו מן ששה עשר לאלעזר כאשר הוציאום בגורל הא' ומן הב' לאלעזר ועד י"ב ראשים היו לאלעזר תחלה ואח"כ הוציאו הגורל, וב' מן איתמר כי היו לאיתמר ה' שנאמר בית אב אחד אחוז לאלעזר ואחד אחוז לאיתמר, וגם הודיעם כי המשמר הראשון הוא משמר יהויריב ועם יהויריב חמש מאות כהנים כאשר אמרנו וכן היה לכל משמר ומשמר, והמשמר השני הוא ידעיה והמשמר השלישי חרים כאשר הוא כתוב ויצא הגורל הראשון ליהויריב עד סופו, והם כ"ד שמות לכ"ד משמרות וכן היה המנהג עד הרבן הבית, וזו מחלוקת השניה אשר היתה משרתת לפנים לכהנים המשרתים למזבח העולה וגם היו על אודות שרות העזרה וכל כליה וניקויה וסירותיה וגם היו כ"ד מן בני קהת ומן בני מררי למחלוקת הזאת ועכשיו נבדלים מאהיהם כ"ד שמות למחלוקת השניה. שלא יתעו הבאים ללמוד אלו הדברים כי הדברים קשים וחתומים וסתומים, ראשיהם שובאל האחד ראש המשמר הראשון, והשני יחריהו והוא ראש המשמר השני, והשלישי רחביהו הוא ראש המשמר השלישי, והד' הוא ישיהו ראש המשמר הרביעי, והחמישי שלומות והוא ראש המשמר החמישי, והששי הוא יחת, והשביעי הוא ובני (כ"ד כ"ג). פירש יהודה בן קוריים כי ובני יריהו שם אחד היה להם והם שם איש אחד, ואני אומר אינה היא המדה כי ובני מן יחת ובניו הוא וזהו מן הסדרים שנחלקו[1]) ונראים הדברים כי שמעי בן אהי אביו היה לו יחת (כ"ג י') וליחת ויבא ד"א הם כמו ו' של ובני[2]) ובני ו' עיקר השם כמו ואיה וענה (בראשית ל"ו כ"ד). נשוב לענין הראשון, וראש המשמר הח' אמריהו, והט' יחזיאל, והי' יקמעם, והי"א מיכה, והי"ב שמיר, וי"ג ישיה, וי"ד זכריהו, וט"ו יעזיחו, וט"ז שהם, וי"ז זכור, וי"ח עברי, וי"ט אלעזר, וכ' קיש, וכ"א ירחמאל, וכ"ב מחלי, וכ"ג עדר, וכ"ד ירימות. אלה כ"ד הראשים הם ראשים על כ"ד משמרות על התיקון. ואלה הארבעה שובאל

---

[1]) S. oben 1, 36.

[2]) In A. ist wegen Rasur diese Stelle nicht lesbar. B. hat noch unverständlicher: וליחת ויבא י"א הם כמו י"ב של ובני ו עיקר השם

נתעסקנו להוציא הדברים לאמתם ועל מכונן בישע המעון. — ז׳ פתרון המחלקות אשר תקנו דוד המלך עליו השלום הוא וצדוק הכהן ואחימלך וראשי האבות לכהנים הלוים, ואלו ד׳ המחלקות, המחלוקת הראשונה המה בני אהרן הממונים לכל דבר המזבח מזבח הקטרת ומזבח העולה וכל שירות פנים עריכת לחם ולישתו ועשיתו ואפיתו הדלקת הנרות והטבתן ועבודת יום הכפורים ושאר ענינים המפורשים על הסדר והם י״ב אלף, המחלוקת השניה הם המשרתים לדבר מזבח העולה לפשיטות לשחוט ולפשוט ולרחיצת קרבים ולהביא הקרבנות ליד הכהנים, כי מקבלה ואילך מצות כהונה לענין סדור והבאת הנתחים ועריכתם, אבל כל דברים אחרים היתה חשמיש הלוים וסיעתם בין בהוצאת הכלים והכנסתם ונקוי העזרה וסדר כל דבר כאשר נבאר למטה ועל ידם הכל נמנה והם הלוים י״ב אלף. והמחלוקת השלישית הם הלוים המשוררים בכלי שיר והם ד׳ אלפים זולתי י״ב אלפים המסייעים לכהנים בחשמיש כאשר הזכרנו למעלה, והמחלוקת הרביעית הם השוערים והם ד׳ אלפים, תמו ד׳ המחלקות. וששת אלפים שופטים ושוטרים. ועל כל אחת ואחת מאלו ד׳ המחלקות היתה כ״ד משמרות והיו ד׳ משמרות באים אל הקדש ביום הששי ויוצאות ביום הששי האחר, ואלו הם ד׳ משמרות משמרת הכהנים משמרת הלוים משרתי הכהגים ומחקנים סדר לכל דבר העזרה. ומשמרת משוררים ומשמרת השוערים ובהם יאמר באי השבת עם יוצאי השבת (דה״ב כ״ג ח׳) ואחיהם בחצריהם לבוא לשבעת הימים מעת אל עת (דה״א ט׳ כ״ה), ובשנה יהיה לכל ד׳ משמרות האלו שתי שבועות בשנה וב׳ משמרות הגדולות משמרות כהנים ולוים משרתי המזבח והעזרה יהיו חמש מאות איש ועל כל חמש מאות איש אחד ראש עליהם כדי שיהיו על י״ב אלפים כהנים כ״ד ראשיהם עליהם וכן על ד׳ אלפים המשוררים כ״ד ראשיהם עליהם וכן על ד׳ אלפים השוערים וכן יהיו משמשות מ״ח שבועות בשנה (חוץ מן) הרגלים שהיו כולם שוים ומתקבצים אל המקדש ואלה הם המחלקות כן מן המקראות וכן נפתור אחר הדבר הזה מבני קהת ומררי כאשר נשלים מחלקת בני אהרן וגם הקדים אנשים מקצתם בראש הדבר הזה והודיע כי בהם ראש ושני ושלישי ורביעי, כדכתיב ויהי יחת הראש (פסוק י״א) ואמר בני גרשום שבואל הראש, ויהיו בני אליעזר רחביה הראש (פסוק ט״ז וי״ז) יחויאל השלישי ויקמעם הרביעי (פסוק י״ט), וזה הראש והשני והשלישי יודיע בהן חקן המשמרות כאשר אמר למטה אבות הראש לעמת אחיו הקטן (כ״ד ל״א). וגם חקן ששת אלפים שופטים ושוטרים וד׳ אלפים שוערים וד׳ אלפים משוררים. וגם לא זכר להם מספר כאשר לא זכר מספר הכהנים בתורה בעת שנשא מספר בני ישראל על ידי משה ואלעזר בערבות מואב, ואשר זכר בדבר הזה הוא חיקון לכל כ״ד משמרות ראשון ושני ושלישי ורביעי עד סוף המשמרות, כדכתיב (כ״ד, ז׳) ויצא הגורל הראשון ליהויריב לידעיה השני, והמחלקות האלה השניים ההם בשם אלעזר ואיתמר, והיה הראשון על חיקון ומחלקותם דוד המלך וצדוק ואחימלך דכתיב (כ״ד

---

9 Jahre', und Scherira „er habe sich einige Jahre“ versteckt gehalten (S. Grätz G. d. J. V, S. 534).

כי במספר יביאום ובמספר יוציאום (דה"א ט' כ"ח) וכ"ד משמרות המשוררים וכ"ד משמרות השוערים, וד' משמרות הללו היו משמשים בכל שבת ושבוע לבד ג' רגלים כדתנינן התם (סוכה נ"ה ע"ב) בשלשה פרקים בשנה היו כל המשמרות שוות באימורי הרגלים ובחלוק לחם הפנים. ובענין דברים הללו מֵעֵינֵי במדות חכמים ובספר היובלות שהביא אלפיומי רב סעדיה גאון מספרי הישיבה, בשנת ארבעים למלכות דוד בחצי היובל בד' בשבוע התקין משמרות כהונה ולויה כמו שמסר לו שמואל בניה ברמה שנאמר המה יסד דויד ושמואל הרואה באמונתם (דה"א ט' כ"ב) ספר את הלוים מבן שלשים שנה ומעלה שלשים ושמנה אלף, 4) לנצח על מלאכת ה' כ"ד אלף, ושוטרים ושופטים ו' אלפים, 5) וד' אלפים שוערים, וד' אלפים מהללים לה', וחזר ועשה כ"ד משמרות כהונה, מבני אלעזר י"ו ומבני איתמר ח' (כ"ד ד'), חזר ועשה מן הלוים כ"ד ומבני אסף הימן וידותון כ"ד שומרים על הדוכן והמשוררים בנבלים ובכנורות, שנאמר לבני אסף זכור ויוסף ונתניה ואשראלה בני אסף על יד אסף הנבא על ידי המלך (כ"ה ב') הרי ד', לידותון בני ידותון גדליהו וצרי וישעיהו חשביהו ומתתיהו ששה (כ"ה ג') והלא אינם אלא חמשה, זה שמעי שהיה במעי אמו[1]) הרי עשרה, ומבני הימן הם י"ד הרי כ"ד משמרות למשוררים. ומשמרות השוערים כ"ד, מבני משלמיהו וזכריהו ועובד אדום ואחיהם למזרח הלוים ששה לצפונה ליום ארבעה לנגבה ליום ארבעה ולאסופים שנים שנים לפרבר למערב ארבעה למסלה שנים לפרבר (כ"ו, י"ז ויח) ו' לכל רוח, הרי כ"ד משמרות, וחזר וחלק את כל ישראל כ"ד למשמרות, שאין הקרבן קרב וכשר עד שיהיו שם כהנים לויים וישראלים והיתה כל אחת ואחת מאלו המחלקות כ"ד ראשים עליהם יושבים במקדש וכל ראש וראש עמו בכל שבוע ושבוע ה' מאות עומדים לפניו כאשר יעלה החשבון לל"ה אלף, כאשר נבאר בעזרת המלמד לאדם בינה. והקוראים יתנו דעתם לדרוש ולחור בחכמה ויבינו לאשורם ויאירו עיניהם כי הדבר חמור שמור אמור מיום גלות הארץ, ודברים הללו שאני שונה ואומר לא מֵאֵלַי אני אומר ולא כמשורר ומזמר, וכ"ד ולב דעות ולמסמסת מעמר (?) אפס דברים קבועים במסמר, דרושים בהנה מלילה שומר, מגזרה שוה מקל וחומר, בְּנֵי חיי צער ורוח מֵימַי, ברוח מחליף בשרו ושערי מסמר[2]) ומסר לדוסא אשר גילע בעשייה בן שמר, והוא מסר לבני יהודה ואימר, ומפיהם תקבל ארז וחומר, אשר הלכוחיו הפרחו כקטורת מעלה עשן ומחמר, הגאון רב סעדיה (תקיף) שְׁנִיתֵּן אסור בביח שומר שלש עשרה שנה נאסר בביח המלכים[3]) והעתיק מספרי הישיבה וחידש דברים שלא שמעה אוזן ואני אהריו

---

[1]) Beresch. rabba c. 94.

[2]) B. ושערי מסמר, בברקים מפי ארי אשר הגלה במר.

[3]) So zitirt auch diese Stelle M. Taku (Ozar Nechmad 2, 69). B. hat: ר"ם התק'ף שניתן אסור בביח שומר כ"ג שנים עומד בביח המלכים. Von der Inhaftirung Saadia's wird nirgends berichtet; Abraham Daud sagt nur, er habe sich

הסדר[1]), שאלו ג' מאות אלף היו כתובים בנימוסי של מלך ולא היו צריכים להימנות, הא כיצד, כ"ד אלף לי"ב שבטים הרי רפ"ח אלף, נשתיירו י"ב אלף הם נשיאי ישראל. 12) (אם שלש שנים רעב) בארץ ישראל ובסביבות א"י ואמר בשמואל שבע שנים רעב בארצך (ש"ב כ"ד י"ג) ובסביבות ארץ ישראל יהיו שבע וימצאו מאכל מן הגוים אשר סביבותיהם. חרב ה', הוא מלאך של משחית, ודבר בלא מלאך?? מה אשיב את שולחי דבר, גד רמזו שיאמר דבר וזהו דֶּבֶר. 13) אפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו, ולא אצטרך ברעב לגוים אשר סביבותי. 25) ויתן דויד לארנן במקום שקלי זהב משקל שש מאות, ובשמואל הוא אומר ויקן דוד את הגרן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים (ש"ב כ"ד כ"ד) וזהו מכל שבט ושבט חמשים הרי שש מאות[2]).

כ"ב.

5) דם לרב שפכת, ויגעה וזקנה במלחמות, ובנין הבית צריך בחור ובעל כח הרבה. 14) והנה בעניי במלחמות שהתעניתי ויגעתי הרבה. בתלמוד ירושלמי מפרש שהיה מחקן סעודתו ומקדישה לשמים (פאה פרק ד' הלכה ב'). 16) לזהב לכסף, פחרונו חרשי זהב וחרשי כסף אני הכינותי.

כ"ג.

2) ויאסף את כל שרי ישראל, וחקן וחלק הכהנים הלוים לד' חלקים כמו שחילקם משה במדבר שנאמר ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך (שמות כ"ח א') ותנינן התם (?) חילקם לד' חלקים משה ואהרן ובניו חונים במזרח בין דגל יהודה לאהל מועד, משה לדברות ואהרן לקרבנות, שניים להם בני קהת לדרום ומה היא עבודתם כל כלי הקדש אשר באהל מועד הארון והשלחן והמנורה והמזבחות, שלישים להם בני גרשון במערב ועבודתם היריעות והקלעים, רביעים להם בני מררי בצפון ועבודתם הקרשים והעמודים והאדנים, כדרך חנייתן כן נסיעתן ואהל מועד באמצע כאשר יחנו כן יסעו, כמו כן חילקם דוד לכאן (ע' במ"ר פ"ג). 3) ויספרו הלוים מבן שלשים שנה ומעלה, אלו הלוים, כהנים לוים הם כמו שאמרו חכמים (חמיד כ"ז) בכ"ד מקומות נקרא הכהנים לוים וזה אחד מהם שהללו כהנים לוים הם וחלקם לד' חלקים כהנים לשירות המזבח והם כ"ד משמרות שהיו משמשים להם בשירות העזרה לשחוט ולפשוט ומסייעים לכהנים כאשר כתוב וישחטו הפסח ויזרקו הכהנים מידם והלוים מפשיטים (דה"ב ל"ה י"א) וגם אם אין מפשיטים משמשים ומסייעים בהדחת קרב, וכרעים ושימור הכלים והוצאתם והכנסתם שנאמר

---

[1]) Ibid; Pesikt. c. 2.; 32 Mid. § 13.

[2]) Ibid. Sebachim 116.

מן העוברים והשבים. ובשמואל (ש"ב ח' ג') להשיב, כי פעם אחרת הציב והבריחום אנשי המלכות. 4) אלף רכב ושבעת אלפים פרשים, ובשמואל כתב אלף ושבע מאות פרשים, ב' מלחמות היו, באחת הציב נציבים והבריחום אנשי המלכות ובאחת השיב. 10) וכל כלי זהב וכסף ונחשת, שלח בידו כאשר מפורש [בשמואל (ב', ח' י')]. 17) הכרתי והפלתי, סנהדרין שכורתים דבריהם ומופלאים כדבריהם כאשר פירשו חכמים (כרכות ד'), ויהונתן בן עוזיאל תרגם קשתיא וקלעיא.

י"ט.

4) את מדויהם, בגדיהם. עד המפשעה, כמו כי כפשע (ש"א כ' ג') כמעט שלא פגעו באמה (ובשמואל) עד שחוחיהם (ש"ב י' ד') מקום השתן. 18) הנה אמר שבעת אלפים רכב ובשמואל אומר שבע מאות רכב (ש"ב י' י"ח), אלה המובחרים, ולחלשים לא הזכיר.

כ'

1) לעת צאת המלכים, הוא ניסן. 2) ותהי על ראש דויד, בעת שהיה יושב במסבו הכתר תלוי למעלה מראשו בסמוך לו. 3) ויסר במגרה במסור ששמו מגרה. ובחריצי הברזל, רצצם ונטל נשמתם בעצבון הקושי ובמלכן היה שוחק עצמותיהם ונותנן בחומר כמו תבן ובונה בהם דימוסיאות. (ובמואב ויומרד) שני חבלים (ש"ב ח' ב') שני גורלות, שני חלקים היה ממית והחבל האחד היה מחיה, כמו ויפלו חבלי מנשה (יהושע י"ז ה').

כ"א.

1) (ויעמד שטן על ישראל) ובשמואל כתב ויוסיף אף ה' לחרות בישראל (ש"ב כ"ד א') לפי ששם אמר לעיל ויהי רעב בארץ על אודות הגבעונים (ש"א כ"א) ועור חרה אפו על הספירה הזאת. שטן הוא שר משרי דוד, ואני אומר שטן ממש לפי שהניחו לאבשלום לבוא על פילגשי דוד. 5) את מספר מפקד, שטר של ספירה. (ויהי כל ישראל) בשמואל כתב ותהי כל ישראל (ש"ב כ"ד ט') לפי שחשש כחן בנקבה בשביל שני רעבון ולא הרגו ליואב[1]). אלף אלפים ומאה אלף לכאן, ולשם (ש"ב כ"ד ט') שמנה מאות אלף, אלו ב' כתובים המכחישים זה את זה, והללו ג' מאות אלף מה טיבן, מכריע הכתוב השלישי ביניהם ובני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי האלפים והמאות ושוטריהם המשרתים את המלך לכל דבר המחלקות הבאה והיוצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה המחלקת האחת עשרים וארבעה אלף (דה"א כ"ז א') מלמד כמפורש על

---

[1]) Midr. Sam. c. 30.

בנבואה היה מנגן שהיתה רוח הקדש שורה עליו היאך ליגע ביתרי הנבלים ומי הוא מעלה להגביה ומי הוא הנמיכה למאך את הקול. יסור, הוא היה גדול ושר על ענין השיר ללמדו ולמסרו לאסף ולידותון והימן. על עלמות ביתרי הנבלים החזקות באומץ ותוקף גדול ליגע בם, וחזקהו ואמצהו תרגום ותקיפהי ועלימהי, אמוצות הם עלמות, והוא כמו עלמות לבן (ההלים ט' א') אומץ תוקף היד וכינה גדולה היאך מנצחים כשחוקעים באותו יתר ביד.

ט"ז.

7) ואחיו, שהם היו מתחילין כמו שאמר ומתניה בן מיכא בן זבדי בן אסף ראש התחלה יהודה להפלה (נחמיה י"א י"ז) שהוא היה מתחיל בהודו לה' קראו בשמו, 23) בשרו מיום אל יום ישועתו, מגלוח מצרים עד סוף העולם. 11) דרשו ה' ועזו, ארון עזוו.

י"ן.

5) וממשכן, והיה לו לומר וממשכן אל משכן, אלא זהו חסר ויתר שהתורה נדרשת [כמו שמפורש למעלה (ב' מ"ט]. 7) לקחתיך מן הנוה, מן הבית מן בית אביך. מן אחרי הצאן, והיה רועה בשרון את הצאן תחת העבים. 10) ולמימים אשר צויתי שופטים על עמי ישראל לא עשיתי נפלאות עם אחד מהם כמו שעשיתי עמך להכניע אויביך לפניך. 16) כי הביאתני עד הלם, שנתת לי מלכות, מי אנכי כי אהיה מלך. 17) ותקטן זאת בעיניך אלהים, לתת לי לבד מלכות אלא דברת על בית עבדך למרחוק, שגם בני אחרי יהיו מלכים. ואילו ראיתני כתוו האדם המעלה ה' אלהים, שהיית נותן לי לבדי מעלה ומלכות כמנהג תורת בני האדם, שמנהג בני האדם כשהקב"ה נותן לו גדולה פוסקת מזרעו, ואילו כן ראיתני היה די לי וכל שכן עכשיו שדברת על בית עבדך למרחוק שלא יפסוק המלכות מזרעי לעולם, 18) מה יוסיף עוד דויד אליך, ומה אוסיף עוד לדבר אליך, מן כבוד הזה אשר אתה עושה עם עבדך, וכמו כן דבר המקרא וזאת תורת האדם ה' אלהים (ש"ב ז' י"ט), בחמיה הוא אומר, לתת לו גדולה וכבוד ולבניו עד עולם לא עשית עם שום אדם כאשר עשית עמי, ולכך אומר, 19) עשית את כל הגדולה הזאת, כי אני לא הייתי סבור ונשען על זאת.

י"ח.

1) גת ובנותיה, גת היתה עיר המלכות, ובנותיה עיירות שסביבותיה וזהו מתג האמה במקרא (ש"ב ח' א') כי מי"ם מן האותיות שאין להם יסוד כמו ממשח (יחזקאל כ"ח י"ד) מבוקה ומבולקה (נחום ב' י"א) וממר ליולדתו (משלי י"ן כ"ה) מסב קלע (מ"א ו' כ"ט), והוא גת למפרע. האמה זו הגדולה שהוא אם המלכות וראש העיירות. 3) להציב ידו, להציב נציבים שתהא הארץ בחזקתו לקחת מס

שנאמר כי את שבע כבשות תקח מידי (בראשית כ"א ל') והם העורים והפסחים שנאמר במקרא (ש"ב ה' ו') כי עשאום צלמי נחשת וקבעום באמצע המלכות להזכיר השבועה וזהו קרית ספר[1]) באת שבע שכל אחד ואחד כתב השבועה (פרקי דר"א פ' ל"ו.) 8) ויבן העיר מן המלוא חומה חדשה מאבני גזיז. ויואב יחיה את שאר העיר, חומה סדוקה טמטם והחיה פרציה, ואם תחמה על החיות האבנים, הרי הוא אומר בעורא היחיו את האבנים (נחמיה ג' ל"ד), וחכמים פירשו אפילו מוניני וצחנתא פרים להן (סנהדרין מ"ט) ותמייה הוא מה ענין ראשו אצל סופו, ועוד והכתיב לא תחיה כל נשמה. 13) בפס דמים כלומר בפסע היה ביניהם לבין המוח (כשאמר דוד) מי ישקני מים, וחכמים פירשו לענין הלכות טמון באש קא מיבעייא ליה (בבא קמא ס' ע"ב) ואינו לענין המקרא. 21) מן השלשה בשנים, שהיו חולקים לו כבוד כנגד השנים המעולים והגבורים אבל עד השלשה לא בא, שלא הגיע חלקו כנגד השלשה. 22) מן קבצאל, עיר, שנאמר קבצאל ועדר (יהושע ט"ו כ"א). שני אריאל מואב, חכמים פירשו שלא הניח כמוהו לא בבית ראשון ולא בבית שני כמפורש על הסדר (ברכות י"ח) אבל לענין גבורה הכחוב משבחו שחימה גדול הוא היאך יכול אדם להלחם עם ב' אריות והיאך מיגן ומשחמר מן השני שלא יקפוץ עליו מן הצדדים אבל הוא היה קל ודילגן וקפץ והרגן, וגם בתוך הבור על ארי אחד חימה הוא במקום צר שאינו יכול לצדד ולהשמר מפניו, ואילו היה חמימות היה הדבר חימה ועכשיו חימה יותר ביום הקור וביום השלג שאין אדם יכול להוציא ידו חוצה והיאך נשמר מפניו והרגו, וחכמים פירשו חבר גזיזי דברדא ונחת וטבל (ברכות י"ח). 25) ואל השלשה לא בא, שאינו חשוב בגבורה כמו השלשה הבחורים של דוד בשעה שהן ביחד. 39) צלק העמוני, שהיה שר על בני עמון.

י"ב.

33) ולעדור בלא לבולב, כמו ולעזר, ויזר ודרא תרגומו (שמות ל"ב כ'.[2])

ט"ו.

13) לא אתם, לא הייתם אתם המקודשים לפיכך פרץ ה' אלהינו בנו. 18) זכריהו בן, לבדו שם הוא כמו בני (דה"א כ"ד כ"ג). 22) במשא

---

[1]) A. u. B. haben das unverständliche קרית ספר, es sollte wol קרי'את heissen, Benennung.

[2]) לעדור, ist entweder = לעזור, wie der Comm. u. andere Erklärer sagen, oder = עדר, wie eine Heerde zusammenhalten. Das syr. דרא des T. zu ויזר aber ist blos als Beispiel für den Wechsel von ז und ד, nicht als Beleg für den eigentlichen Wortsinn zu nehmen, denn דרא heisst = dem hebr. זרה zerstreuen, während hier doch das gerade Gegentheil, das Zusammenhalten zu verstehen ist.

מזרחה לשלמיהו (כ"ו י"ד) כי בנין בית המקדש של שלמה היו לו פתחים הרבה ויפול גורל זכריהו צפונה ואביו היה במזרח בעניני (הבית) הראשון. (ומשלמיהו בן קרא מן בני אסף הוא) שלום בן קורא בן אביסף בן קרח, שנאמר ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף (שמות ו' כ"ד) שהיו במדבר על מלאכת העבודה לשחוט ולפשוט, ואבותיהם של אלו שלום ועקוב היו בימי משה שוערים סביב למשכן. 22) כלם הברורים שוערים בשערי הבנין שני מאתים ושנים עשר המה בחצריהם שהיו יושבים מתחלה בימי דוד ולכך מיושבים היו עכשיו כי מקודם כך תקנום ויסדום דוד ושמואל איש על חצרו ומגרשו שיהיו כלם מיומנים כל שעה ומוומנים לעבודת הבית. באמונתם כמו במנחם כלומר שהיו כל שעה מזומנים, וכן בלשון המשנה שלא על אמונתו הלווהו (סוף ב"ב) והוא כמו על מנחו שזה לא היה בשעת מתן מעות. 23) והם ובניהם שומרים בימי עזרא. 24) לארבע רוחות יהיו השוערים בימי עזרא כאשר היו בימי שלמה. 26) כי באמונה, מיומנים היו אלו גבורי השוערים שלום ועקוב והלמון ואהימן ולא היו זזים מבית המקדש. הם הלוים, ד' אלפים היו על הלשכות ועל כל אוצרות בית האלהים. 27) והם על המפתח, בערב לסגור ובבקר לפתוח. 28) ומהם על כלי העבודה, כמו ששנינו (המיד פ' ה' מ' ג') חלונות היו שם וכותב עליהם חשמיש הכלים. על כלי העבודה הטני והכוז ושאר כלי עבודת התמיד, כאשר שנינו נכנסו ללשכת הבלים והוציאו משם השעים ושלשה כלי שרת כלי כסף וכלי זהב השקו את התמיד בכוס של זהב (שם פ' ג' מ' ד'). 29) כלי הקדש, מחבות ומרחשאות כף וכסויה בזך ומחתה עשרונות הינן כלי שרת ענינו המנחות הלוגין היציקות הבלילות כלי שרת שאין להם מספר ואעפ"כ במספר יביאום ובמספר יוציאום, את כלי השרת והכנורות והנבלים כמו שנאמר וכלי הקדש והצוצרות התרועה. 31) ומתחיה בן שלום הוא היה על מעשה החבתים. 32) ומן בני הקהתי מן אחיהם, הם הכהנים. על להם המערכת, ללוש ולאפות. 33) ואלה המשוררים ראשי אבות ללוים, הם אסף והימן ואיתן שאמר למעלה (סמן ו'). בלשכות פטורים, פוטרים, אין להם עבודה אחרת כי אם לשורר וללמד טעמי השירים ונגינתם ויש אומרים פטורים ממש מכל עבודה אחרת (לעיל ו' י"ו). 34) אלה ראשי האבות, ישוב הענין על שלום ועקוב וטלמון ואחימן שהיו ראשים על הלוים 35) ובגבעון ישבו אבי גבעון, לפי שדילג ופסק מעשה שאול על כל מעשה השבטים הראשונים וגלות בבל וספר ענין היושבים ראשונים ופסק בדבריו לכן מתהיל עתה הפרשה ומספר ענינו של שאול ותולדתו ומיתתו כדי להסמיך מיתתו וענינו למלכות בית דוד אשר מלך אחריו ומה שהיסר בענין הראשון מזכיר אחריו. 44) בוכרו, ב' לעזריקם. וזה אצל ואצל שאמרו חכמים (פסחים ס"ב ב').

ו"א.

5) לא תבוא הנה, בשכיל השבועה שנשבע אברהם אבינו לאבימלך

משלמית, משלמית שם איש הוא ובעזרא משלמות, ושם אחד להם. 15) ובקבקר הוא בקבוקיה (נחמיה י"א י"ז). חרש וגלל מן בני חשוב בן עזריקם. ומן בני גלל בן ידותון. ויש אומרים שבתי (נחמיה י"א ט"ז) ברכיה, זכדי (שם י"א י"ז) זכרי, 16) ועובדיה בן שמעיה הוא עבדא בן שמוע (שם) ואחזי הוא יהזרה למפרע. ומן הלוים, אשר ישבו בירושלים, שמעיה בן מררי, ובקבקר ומתניה מן בני אסף, ועובדיה מן בני ידותון, וברכיה מן בני אלקנה. היושב בחצרי נטופתי, שהיה על המלאכה החיצונה לבית האלהים, אלה ישבו בירושלים[1]) ובעזרא מפרש ומן הלוים שמעיה ושבתי ויוזבד על המלאכה החיצונה לבית האלהים, להביא את המעשר לבית האוצר, ומחניה בן מיכה בן זבדי בן אסף ראש התחלה יהודה לתפלה (נחמיה י"א י"ז) שהוא היה מתחיל להודות הודו לה' קראו בשמו, ועבדא בן שמוע בן גלל בן ידותון הוא היה משנה לתהלה, וכאן מפרש עסק מלאכתן וישובן בירושלים, אבל בדברי הימים לא פירש עסק מלאכתן אלא אומר אלה ישבו בירושלם (פסוק ל"ד). 17) והשוערים, שהיו בימי דוד עם בניהם היו בימי עזרא וישבו בירושלים, שלום ועקוב וטלמון ואחימן, ושלום זה היה ראש עליהם. 18) ועד הנה, ועד עכשיו בימי עזרא היו יושבים בשער המלך מזרחה כשהיו אבותיהם פתח האהל מועד כי הוא במזרח, כי כל מקום שנאמר לפני ה' אינו אלא במזרח, וכן היו במקדש ב' שוערים לשער המזרח כמו שאומר הכתוב ויפל הגורל מזרחה לשלמיהו (דה"א כ"ו י"ד) ושלום ועקוב וטלמון ואחימן, ושלום זה היה הראש עליהם שהיו מן הקרחים, כשם שהיו אבותיהם שוערים בשער מזרחה של אהל מועד בימי דוד שהיו חונים הלויים סביב לאהל מועד, וכמו וסביב לאהל מועד יחנו (במדבר א' נ') וזהו למשפחותם לבית אבותם. 19) הקרחים על מלאכת העבודה שומרי הספים לאהל ואבותיהם היו לפנים בימי פנחס על מחנה ה' שומרי המבוא, שומרי פתח אהל מועד. הספים, מזוזות אהל מועד כמו ספם את ספי (יחזקאל מ"ג ח') והם קצות קרשי המשכן. 20) ופינחס בן אלעזר נגיד היה עליהם, מלך ושר היה עליהם במדבר, כי לפנים ה' עמו, מאז ומקדם, נתגדל ונתגבר ממעשה זמרי וצדקתו עומדה לו לעד. ואיני יודע היכן מצא מי שאמר שהורידוהו מגדולתו[2]) ולא מפי חבורה נזרקה אלא לשום חירוף אמר' וחרט הלבלר ולא הבין כי נגיד הוא מלך כמו שאומר ביהודה ולנגיד ממנו (ה' כ') וכן הוא אומר על כל הכהנים הגדולים בני פנחס נגיד בית האלהים. 21) זכריה בן משלמיה בימי דוד היה שוער ושומר עם שלום אביו בחצר פתח אהל מועד, וזהו שאומר למטה ויפול הגורל

---

[1]) Nach Nehemia 12, 20 sind aber die חצרי נטופת der Wohnort der Sänger ausserhalb Jerusalems.

[2]) Diese Verlästerung, wie der Comm. den Ursprung der Sage nennt, wird aber denn doch in Jerusal. Horaioth c. 3 und Beresch. Raba c. 60 mitgetheilt.

והנתינים, כל אחד ואחד במקום הראשון נתישבו. 3) ובירושלים בתוך הכרך ישבו מן בני יהודה ומן בני בנימן ומן בני אפרים ומנשה, כו בבית ראשון היו[1]) מרוב שבטי ישראל כמו שכתוב כי עזבו הלוים את מגרשיהם ואחזתם וילכו ליהודה ולירושלם כי הזניחם ירבעם ובניו מכהן לה' ואחריהם מכל שבטי ישראל הנותנים את לבבם לבקש את ה' אלהי ישראל באו ירושלם ויחזקו את מלכות יהודה (דה"ב י"א י"ד). ובספר עזרא אינו מזכיר בני אפרים ומנשה שכן הוא דרכן של ב' ספרים הללו מה שהזכיר במקום אחד אם בא להזכירי במקום אחר מקצר את סדרו כפי מה שיכול, ואנשי מזרח אומרים ב' ספרים מצא הַסֹּדֶן וכתב כאן וכאן, ואף כאן בדברי הימים לא ייחס לפי שהיו מועטים והזכירם ולא ייחסם. 4) עותי בן עמיהוד בן עמרי, הוא עתיה בן עזיה שאמר בעזרא (נחמיה י"א ד') עוזיה הוא עמיהוד עמרי הוא זכריה אמרי הוא אמריה שפטיה הוא בנו. ומן השלני הוא משפחת שלה בן יהודה. 5) עשיה הבכור, הוא מעשיה בן ברוך בן חזיה (שם י"א ה'). ובספר עזרא לא ייחס בני זרח וכאן ייחסם. 6) ומן בני זרח יעיאל. ואהיהם של יעיאל ועשיה ועותי הראשונים שש מאות ותשעים. ולפי שלא ייחס בני זרח בעזרא (שם י"א ו') הוא אומר כל בני פרץ היושבים בירושלם ארבע מאות ששים ושמנה, וחסר ממספר דברי הימים. 7) ומן בני בנימן סלוא בן משלם בן הודויה בן הסנואה, הוא יוער בן פדיה בן קוליה בן מעשיה בן איתיאל בן ישעיה (נחמיה י"א ז'). בן הודיה הוא יועד וענין אחד הוא לאל"ף ולע"ן כמו שאמר יער יאר ואע"פ שכתוב באל"ף נקרא בע"ן ויש אם למקרא. בן פדיה הוא בן הסנואה. 8) ויבניה בן ירוחם לא הזכיר בעזרא כי אם גבי סלי (נחמיה י"א ח') סלי מכונה מסולסל, גבי הוא גובה, ירוחם, המרחם לגבוה, גבאי צדקה המרחמים. שפטיה, (הוא מעשיה) בן קוליה, ואין לקרות[2]). רעואל ואיתיאל (נחמיה י"א ז') ענין אחד להם. יבניה הוא ישעיה (שם) ויכן בם אלהים ויושע אותם אלהים. 10) ידעיה ויהויריב ואלה (בבית) ב' היו. 11) ועזריה בן חלקיה בן משלם, הוא עזריה כהן שהיה בבית ב', ואביו חלקיה היה כהן גדול בבית ראשון בימי יאשיהו, שהיה בן משלם בן צדוק בן מריות ואלו הן אשר סיפרנו למעלה בייחוס כהנים גדולים (ו' ל"א). ולא אמר הנה ועזריה בן שריה בן חלקיה, למען כי נהרג אביו ביד נבוכדנצר וקראו על שם אבי אביו שמח בשלום ולכן הזכירו על שמו, ואמר בעזרא שריה בן חלקיה בן משלם (נחמיה י"א י"א) זה מגיד על בית ראשון שהיה שריה כהן גדול, ועתה בבית שני ואחיהם עשה המלאכה לבית (שם), ואמר הנה בן מריות שב על אבי אביו הנזכר כאן בייחוס של בן פינחס נגיד בית האלהים, זה כהן גדול ומלך כי נגידות זו מלכות כמו שאמר ביהודה ולנגיד ממנו (דה"א ה' ב'). 12) ומעשי, הוא עמשסי. עדיאל זה עזראל שבעזרא (נחמיה י"א, י"ג). יחזרה הוא אחזי למפרע. משלם בן

---

[1]) A. כי בבית אל היו.
[2]) B. ואין לכרות, ebenso dunkel wie A.

נפאת קצות ארץ יהודה בין חרושת הגוים וקצה ארץ יהודה ובנימן, ולפי שלא פירשם לכאן פירשם למטה וכל ישראל החיחשו (ט' א') ואע"פ ששבט זבולון לא נתייחס כאן מיוחס הוא עם שאר השבטים בשמונה נביאים ואע"פ שלא מזכיר גלות נפתלי וזבולון ולא גלו עם שאר השבטים אמנם גלו עם בנימן ויהודה וזה שאמר הכתוב הגלו לבבל במעלם (ט' א') וזה שאמר הנביא כי לא מועף לאשר מוצק לה (ישעיה ח' כ"ג) כלומר אין עיף ואין מוצק לאשר יבאו להגלות אלו השבטים, ואל תבטחו לכם כי כעת הראשון הקל ארצה זבלון וארצה נפתלי, שלא הגלם מלך אשור כי הקל ונבזה בעיניו ללכת אחר שבטים הללו זבולון ונפתלי ורחוקים היו ומופאתים למזרח גליל הים וקצות הירדן, אבל עכשיו האחרון נבוכדנצר הכביד עליהם ושלח חיילותיו דרך הים עבר הירדן גליל הגוים והגלם עם שבט יהודה ובנימן. וארץ זבולון ונפתלי לשם היתה ימה ושב הגבול אזנות תבור וביהודה הירדן מזרח השמש (יהושע י"ט ל"ד) בין חרושת הגוים וארץ יהודה וזהו דרך הים ועבר הירדן והגליל וכן נחלת ופאת גבולם מאלון בצעננים וקדש ותבור אדמי הנקב וחרשת הגוים (שם). נחזור לענין ראשון. והוליד גרא לעזא ואת אחיהוד, ואחיהוד הוליד לשחרים, 8) ושחרים הוליד מן שלחו אותם חושים, פתרונו מן שלחו אותם חושים ומן בערה נשיו הוליד בנים הרבה ומחו, שלש נשים היו לו, שלחו אותם, חושים ובערה, ומחו בני השנים. 9) ויולד מן חדש אשתו את יובב, ואת אחרת, 11) ומחושים אשתו הוליד את אביטוב. 12) הוא בנה, שמר. ויש אומרים הוא אלפעל. וחכמים פירשו, ושחרים זה בועז, ויולד מן חדש אשתו שנתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית כמפורש על הסדר (ירושלמי יבמות פרק ח' הלכה ג'). 13) ובריעה ושמע הם בני שמר. 14) ואחיו שקק בני בריעה. 17) וזבדיה ומשלם, כלם בני אלפעל זולתי אלה הנזכרים למעלה. 29) ובגבעון ישבו, לשם היו מיושבים אלה שנזכיר ואבי גבעון כלומר שר וראש של גבעון היה יעיאל וכן הוא אומר ברף האחר (ט' ל"ט) ובגבעון ישבו אבי גבעון יעיאל וזה יעיאל יש לו ב' שמות יעיאל אביאל (ש"א ט' א') הוא אביו של נר ונר אבי קיש ואבי אבנר בן אביאל כי אבנר וקיש אחים היו וזהו שאמר הכתוב ושר צבאו אבנר בן נר דוד שאול ומה שאמר לשם ושמו קיש בן אביאל (ש"א ט' א') דילג נר וקרא קיש בשם אביו אביאל כמו שאני אומר זרובבל בן שאלתיאל הוא פדיה בן שאלתיאל. 27) ויערשיה ואליה וזכרי, מצינו באגדה, שג' שמות הללו של אליהו הן שהקב"ה מרעיש את עולמו מזכיר את אליהו ומרחם וזהו בני ירחם (ב"ר פ' ע"א). 39) ובני עשק אחיו, שם איש הוא.

ט'.

1) וכל ישראל החיחשו, כאשר פירשנו. הגלו לבבל במעלם אלו ב' השבטים עם יהודה ובנימין. 2) והיושבים הראשונים, כשם שישבו בבית ראשון כך כשעלו מן הגולה כמו כן ישבו באחזתם בעריהם ישראל והכהנים הלוים

ביח שאן ובנחיה. 31) ומלכיאל הוא אבי ברזיח, וברזיח הוליד את חבר ואבר ליפלט, וברזיח הוא כמו בר ויח[1]) והוא חלק אשר דכחיב ביה דהי רצוי אחיו וטובל בשמן רגלו (דכרים ל"ג כ"ד). 32) שועא אחוחם, ויש אומרים שם איש הוא ולא ישר בעיני. 34) שמר הוא שומר (ה' ל"ב). 35) ובן הלם אחיו הוא חוחם (שם), כי לעולם החוחם הולם, ובן הלם הוא חוחם אחי שומר ילד את צופח ואת ימנע. 38) ובני יחר, הוא יתרן ד"א ובני בארה הוא יחר[2]). 39) ובני ארא עלא ובני עלא ארח וחניאל ורציא.

ח'.

1) ובנימן הוליד את בלע בכורו, "יחסו למעלה עם ג' בניו ולא הזכיר השנים לפי שהשלשה שהזכיר למעלה הרבו בנים הרבה והשנים לא הרבו, ושנה היחס לכאן עבור להביא יחוסו של שאול שהוא מבנימן. 7) ונעמן ואחיה ונרא הוא הגלם, פירש יהודה בן קוריש ואנשי קירוון ונעמן בן בלע דברי הוואי ונואש ואי איפשי בהם ויצא יראם המגדיאלי משיטחו ופרשו שנעמן הגלה את אחיו ודברי נואש הם ולא זו ממקומו ולא זו הדרך ולא העמיק בשרשי הדבריב, אמנם לכך שנה לו לייחוס בנימן מפני שאול באשר אמרתי ואח"כ מגלהו כאשר הגלה לכל השבטים כל שבט ושבט לפי ענינו, ועבשיו הזכיר שבט דן למעלה כאשר אמרנו חושים בני אחר (ז' י"ב) ומהו שאמר בני אחוד (פסוק ו') כמו בני אהוד, ה' וח' מתחלפים, ומגלהו עתה אהר בנימן כאשר "יחסו אחריו ולכך הוא אומר אלה בני אחוד ופירש מר רב סעדיה גאון על שם שהיתה נחלתם בעלת ויהוד ובני כרק ועל שם שהיתה נחלתם רחוקה ונסבבה אל בני בנימן שהיה לשם גבע והם היו ראשים על גבע לכך הוגלו עם בני בנימין והגלם מלך אשור אל מנחת אל מנה אחת וחלק אחרת כמו וינחם בחלח וכחבור (מ"ב י"ח י"א) ונעמן ואחיה ונרא הוא מלך אשור הגלם כי נחלת בני בנימן בנחלת בני אפרים הובלעה שנאמר בחלק בנימן וביח הערבה וצמרים וביחאל יכפר העמוני והעפני (יהושע י"ח כ"ב) גבע וצמרים וביחאל בנחלת בני אפרים היו שנאמר ויקם אביה מעל להר צמרים אשר בהר אפרים (דה"ב י"ג ד). ולפי שהללו היו לשם אז והוקצעו והתרחקו מן בנימן אחיהם במקצוע נחלת אפרים לכך כללו עם אפרים ושאר כל התולדה שהרים וכל בני בנימן האחרים שמזכיר בכאן ראשי אבות לתולדותם ראשים לאלה, ואומר אלה ישבו בירושלם (פסוק כ"ח) כי הם היו עם שבט יהודה עד שגלו לבבל, ועבשיו הזכיר כל השבטים יחוסם-וחולדותם לבד משבט זבולון שלא הזכיר לא "יחוסו ולא גלותו, אבל נפתלי גלותו לא הזכיר יחוסו הזכיר ולא פירש היכן גלו זבולון ונפתלי כי לא הגלה אותם מלך אשור עם שאר השבטים לפי שהיו רחוקם מאלו והיתה נחלתם מוקצעה למזרח ימה וסוף הירדן

---

[1]) So übersetzt auch Bertean „Brunnen des Oelbaumes".
[2]) A. ובני בארה הוא עלא.

כלומר זה גם זה, אבל אם אומר ברד כנו חהח בנו[1]) הייתי אומר חהח בן ברד ואעדה בן חחח, אבל אינו כן וענינו מורה עליו. ואלו הרגום אנשי גח הנולדים בארץ. ומה שאומר בתורה ואלה בני שוחלח (במדבר כ"ו ל"ו), הא' בן האשה האחרת הוא ונולד לאחר שנהרגו אחיו וזהו כריעה האמור כאן כי ברעה היתה בביתו כשביל בניו שנהרגו, וכריעה ובניו נחלו את הארץ. ולעדן בן תחן בן בריעה, ועמיהוד בן לעדן, ואלישמע בן עמיהוד, ונון בן אלישמע, ויהושע בן נון הוא היה בן ארבעים כשיצאו ממצרים. ואיני יודע היכן ברא הבורא[2]) תלתין שנין קדם קיצא דה' וכמדומה לי לטעות: הוא מאה ותלתין שנין היא רוצה לומר ובל אותן והוה כד שלח פרעה שאומר בפסח שבוש הוא כולו[3]) כי מתים שהחיה יחזקאל מבני הגולה היו בחורים שהיו מעניקים את החמה בקומתם והרגם נבוכדנצר כאשר מפרש לשם (סנהדרין צ"ב). ולואת חדע כי שוחלח השני בריעה הוא שלעדן בן בריעה כמו שאמר ולעדן (?) ולשם הוא אומר ואלה בני שוחלח לערן משפחת הערני, ולעדן הוא ערן, ומשפחת הערני הם אלישמע בן עמיהוד ויהושע, 21) כי ירדו לקחת את מקניהם של אנשי המקום ועמדו עליהם הגחים והרגום, ואינו אומר על הללו שמנו את הקץ במצרים כי עדיין היה יוסף קיים והשעבוד לא התחיל עד שנולדה מרים, אבל איתם שנהרגו בבקעת דורא מנו את הקץ לפי מלואה לכבל שבעים שנה וטעו ואותן החיה יחזקאל. 24) ובתו שארה, בתו של בריעה שמה שארה. אוון שארה, היא פינדק[4]) בנתה איתה. 25) רפח ורשף וחלח ותחן ולעדן הם בני בריעה ה' דורות עד שיצאו ממצרים. 26) ואחזתם הם שרותיהם וערי מושבותיהם הם כיחאל ובנוחיה. ולמורח נערן, כלפי מורח היתה להם עיר ששמה נערן והיא נערתה ביהושע (ט"ז ז'), וכלפי מערב היה שמה גזר. 29) ועל ידי בני מנשה, פתרונו היה מחלק בני מנשה היה להם הגורל לבני אפרים בתוך נחלת בני מנשה

---

[1]) Ohne Copula.

[2]) B. ברא המרא, richtiger ברא הבורא.

[3]) Es ist dies eine aus den Targumim u. Midraschim zusammengesetzte Paraphrase zu Ex. 13, 15, die in manchen orientalischen Synagogen an Pesach vor dem betreffenden Abschnitte aus der Thora vorgelesen wird, und befindet sich in den hands. Machsorim. Vgl. Zunz G. V., S. 70. — Beide Handschriften sind hier sehr corrupt; der Sinn ist aber doch durch das Targum verständlich. Die Gerippe, welche Ezechiel wieder lebendig gemacht haben sollte, sagt jene Paraphrase, waren die der Epraimiten, welche sich in der Zeitrechnung geirrt und vor der Erlösungszeit aus Egypten gezogen, von Feindeshand aber aufgerieben wurden. Ihre irrige Berechnung bestand darin, dass sie die Zeitdauer der Sklaverei von deren Verkündung an, bei dem Bunde zwischen den Opferstücken, gerechnet, während sie 30 Jahre später, von Isaaks Geburt an gerechnet werden sollte.

[4]) אוון von זן, זונות Gasthaus.

על שם אביהם. אשר ילדה לו פילגשו הארמיה כי מכיר מכה ארם מעכה הוליד לאשריאל כי כשלקח גבולם עד גבול הגשורי לקח בת ארם מעכה לו לפלגש והוליד ממנה את אשריאל וזהו שאמר הכתוב ילדה את מכיר אבי גלעד, שעם מכיר היתה כשילדה לאשריאל וממכיר ילדתו, ואח"כ נשא מכיר נשים אחרות מבנות שופים וחופים בני אחי אביו. ושם אחותו בת חושים שנשא היא שמה מעכה, ומנהג המקרא הוא שבני האחוה נקראים אחים ואחות כמו אברם ולוט ושרה, ולכן אמר ושם אחותו ופסק במעכה להזכיר בבניה עד שמסיים בבני הארמיה שהתחיל למנות וליחס האשריאל בן הארמיה ומסיים בבן בנו שלצלפחד נחייחם לבחי אבות בחומש הפקודים הרי הוא מבני אשריאל ולכן מונה אותו לבן שני לארמיה ושאר האחוה גלעד ואיעזר וחלק ושכם ושמידע מבנות חופים ושופים היו, כאשר נבאר בישע המעון. 16) ותקרא שמו פרש ושם אחיו שרש, ב'-שמות לאיש אחד הן כי כן הוא אומר והלד בן, וזהו גלעד פרש, חלולית וגל גדול שנפרש מן השרש ועוזו ומוכתר בגבהו, ופרש ושרש דמיון אחד להם. ובניו אולם ורקם, וזהו איעזר וחלק (במדבר כ"ו ל"א, יהושע י"ז ב'), כי אולם ועזר ענין כח הם ודמיון אחד להם, וחלק הוא רקם, כי כשיחלק המלא מתרוקן, ריקן ריקם התוספה מחחלפת לענין שמלאכת"ו בינ"ה. 17) ובני אולם בדן, זהו בדן שאמר שמואל וישלח ה' את ירובעל ואת בדן (ש"א י"ב י"א) והללו לקחו חלקם מעבר לירדן והוא שאמר הכתוב איעזר משפחת האיעזרי. בדן בן אולם בן פרש ושרש, וחכמים פירשו ירובעל זה גדעון בדן זה שמשון שהיה מדן יפתח כמשמעו, שקל הכתוב ג' קלי עולם בג' גדולי עולם וכן הוא אומר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו (תהלים צ"ט) ללמדך שכל מי שמתמנה פרנס על הצבור אפילו קל שבקלים חשוב לפני המקום כביח דינו של משה (ר"ה דף כ"ה). 18) ואחותו המולכת ילדה את איש הוד, בת שופים שנשא מכיר מולכת שמה והיא אחותו שמה מעכה כי קרובותיו היו. ילדה את אישהוד, הוא שמידע, כי איש הוד ושמידע ענין אחד להם, שם ידוע. 19) לקחי זה חלק בשם חלק בן מכיר ושכם הוא משפחת השכמי שכתוב לשם בחומש הפקודים. — ותן דעתך על הדברים האלו ואל תזוח דעתך לקרותן בקורא באגרת ובמקראות אחרים כי פרשיות הללו המדובקות עם פרשיות ספר הישר חומש הפקודים ומשנה תורה נרמזות הן לכאן ונאחזות לשם בקשרים דקים דברי חכמים וחידותם והקוראים רואים ואינם מדקדקים בדברים ומפני איווים השחיתו חומר מוראת ספר יוחסין גורסים ומהרסים ונסים מבלי דקדוק בהם ואין זה הנכון כי דבר האדון אהובנו הלא כה דבריו כאש ובפטיש יפוצץ סלעים וטרשים וההגה בהם טועם טעם בשר, ומוסר לא יחסר, אכן נמסר למסתגפים ומדקדקים על הענין והיוצר הוא הבורא והוא המורה בסעיפים בחזיונות לילה ועל עשתונות מגיף המחעסק והמתרסק בעונות רגעי היום יורה הבורא עניני מחשבותיו ועשתונותיו ורוח דבר קדשו נוגע אל פיו ובלבבו יבין וישיב ויקשיב כאשר חשב ויבין דברים על עמרם. 20) ובני אפרים שותלח וברד בנו, הם שנמנו בחומש הפקודים לשותלח משפחת השותלחי. בכר הוא ברד, התן הוא תחת, וכל אלה בני אפרים ולא בני בניו, כי אמר יברד [תחת

לחרבוני קיץ ומאבלי השמן לפת חריבה מיובש בחרבוני קיץ שהשרב מחממו ומיבשו כעץ יבש. וחולע הוליד את עזי, ועזי את רפיה, ויולד עזי בנים הרבה מאלו ונבנסו בספר אביהם עד כ"ב אלפים, ומהם הרבו בנים והוציאו משפחותם בפני עצמן ל"ו אלף. ואחיהם והם פואה וישוב ושמרון עשו פ"ז אלף, כללם קמ"ה אלף. 4) ועליהם לתולדותם, כמו עמהם. ד"א ועליהם היו ראשים, אלה בני עזי היו ראשים על ל"ו אלף. 6) בנימין בלע ובכר וידיעאל, ובתורה (בראשית מ"ו כ"א) כתב ובני בנימן בלע ובכר ואשבל וגו' והם י', ובפרשת פנחם (כ"ו ל"ח) לא הראנו במשפחות כי אם ה' בנים לבלע, ככתוב (דה"א ח' א') ובנימן הוליד את בלע וגו' ואח"כ הזכיר בני בנים של בנימן בני בלע בכורו, ובתורה הזכיר בני בלע כדכתיב (במדבר כ"ו מ') ויהיו בני בלע ארד ונעמן, הוא אַדָּר הראשון מבני בלע (דה"א ח' ג') ועזה השלשה ולא הזכיר והזכיר נעמן החמישי, אולי מאלה השנים יצאו מהם משפחות גדולות, ובמקום אחד בדברי הימים הזכיר בני בלע בשמות אחרות וזולת אלו, דכתיב (דה"א ז' ז') ובני בלע אצבון ועזי ועזיאל וירימות ועירי חמשה, ובמקום השני כתוב (דה"א ח' ג') ויהיו בנים לבָלע אדר וגרא ואביהוד ואבישוע ונעמן. ובני בנימן הם בלע ואשבל אחי מפים וחפים, ובני בלע הם ארד וגרא בכר וראש ונעמן, ונזכרים מבולבלים בפסוק זה, וכל בני בניו הנזכרים כאן הם בני בלע בכורו, ועתה נבאר בעבור בני בנימן כי הם נקראו מן ג' שמות, נקראו בדברי הימים בלע ואשבל ואחרח נוחא ורפא ונקראו בפינחס בלע ואשבל ואחירם ושפופם וחופם ונקראו בויגש בלע ובכר ואשבל גרא ונעמן אחי וראש מפים וחפים וארד, עתה יהיה לכל אחד מבני בנימן ג' שמות זולתי בלע ואשבל כי בכל מקום כן נקראים נבלע ונשבה והו בלע ואשבל וכן פירשו חכמים, בלע שנבלע בין האומות, אשבל שנשבה אחי לבין האומות, וכל הענין כמפורש על הסדר (סוטה ל"ו ע"ב). 12) ושפים וחפים, שפופם וחופם ולמטה (ח' ה') נקראים שפופן וחורם בני נעמן הנקרא עירי והוא בן בלע, ולכן "יחס הנה לשפים וחפים בני בלע להודיע כי מכיר נשא אשה מבנות אחיו כמו שאמר למטה ומכיר לקח אשה לחפים ולשפים (פסוק ט"ו) ולכן "יחסם בני עירי להודיע כי מבנות אחיו לקח ואחרי בנימן "יחס בן אחיו. וחושים בן דן והוא נקרא אחר כמו שנאמר ויפל רוכבו אחור (בראשית מ"ט י"ז[1]). ואח"כ "יחס נפתלי ולפי שהם בני בלהה שפחת רחל "יחסם אחר בני רחל, וכן המנהג בחומש הפקודים, וחצי שבט מנשה עם הראובני והגדי, ועכשיו משלים הייחוס של חצי שבט האחר. 14) בני מנשה אשריאל, לא שהיה בן מנשה כי בן בני מכיר היה ונקרא על שם מנשה כמנהג כל התולדות הנקראים

---

[1]) Alle Erklärer verstehen hier unter אחר den Daniten (Num. 26, 42), der in der Aufzählung der Stämme immer auf Benjamin folgt und hier, wahrscheinlich seines Götzencultus wegen, nicht Dan, sondern pseudonym אחר genannt wird, dessen Name aber doch aus Achor in Jacobs Segen (Gen. 49, 19) kennbar ist. Bertheau sieht in Ben acher „den Sohn eines Andern", dessen Namen verschwiegen werden soll, wie bei dem Acher des Elisa ben Abuja.

מבני קהת (יהושע כ"א כ'), ממשפחת המטה, ממשפחת מטה אפרים נתנו להם. ומחצית מטה חצי מנשה, שכן כתב בספר יהושע, שכם וגזר וקבצים וביח חורון מן אפרים הם ד' ערים ומשבט דן נתנו להם ערים ד', ולמטה (פסוק כ"ז ואילך) הנה לא הזכיר למטה דן אבל הכלילם לערי דן עם אפרים, ומחצי שבט מנשה ב' ערים, הרי עשר. ד"א, ממשפחת המטה, אלו הקהתים הם הנוחרים ממשפחות בני אהרן. ואפרים לא הזכירו שלא היה קרוב. 48) ומררי לקח מראובן ומזבולון ומגד, וזבולן היה בצד אחד וראובן בצד אחר בעבר הירדן ודע כי בספר יהושע בענין פרט הערים לא הזכיר לשבט ראובן אלא בכלל, אבל בכאן ביאר מה הערים שנתנו ללוים בני ראובן.[1]) 50) את הערים האלה אשר יקראו אחהם בשמות, אשר הזכיר אותם למעלה חברון ולבנה וגו'. 53) יקמעם הוא קבצים (יהושע כ"א, כ"ב) כמו קימח עם קיבוץ עם, כמו ויכהו קבלעם תרגם קדם עמא (מ"ב ט"ו י'). 54) אילון וגת רימון, הם משבט דן. ולא הזכיר גבחון הנה אולי עיר קטנה היא ואולי היתה בצד אחר רחוקה מאלו.[2]) 55) ענר הוא תענך, כלעם הוא גת רימון (יהושע כ"א כ"ה). 56) עשתרות היא בעשתרה. 57) וממטה יששכר את קדש, הוא קשיון. 58) ראמות הוא ירמות. ענם הוא עין גנים. 59) משל הוא משאל. 60) חוקק הוא חלקה. 61) חמון הוא חמת. קריתים הוא קרתן. 62) ממטה זבולון את רמונו, היא דמנה (יהושע כ"א ל"ה). תבור היא נהלל, וביהושע כ' ערים יקנעם וקרתה, ומה שאינו מפרש לכאן מודיע שם והמוחיר לשם מודיע הנה וכן המנהג.

ז'.

1) ולבני יששכר, עכשיו שב לתולדותם, כי יששכר נולד ללאה אחר יהודה, לולי שברחו התולדות מן הנחלות היה לו ליחס יששכר אחר יהודה אמנם שבעין הרחהו מפני נחלתו וחזר לראובן מפני הבכורה, והרחוהו תולדות גד וחצי שבט המנשה מפני שלקחו נחלתם עם ראובן בעבר הירדן, ואחרי אלו ייחס ליששכר הם הרבה מכל השבטים ותלמידי חכמים הם וכל ישראל היו מסכימים על פיהם, ולכך נחגאה בעשא שהוא מיששכר ומלך (מ"א ט"ו, כ"ז). ישוב הוא יוב (בראשית מ"ו י"ג). 2) לבית אבותם לתולע, מיתולע היו. והם מן הלמדי"ן המשמשות במו מ"ן, כמו נהפך לשדי (תהלים ל"ב ד') משכן בשרי שהיה שמן משד נהפך

---

[1]) Der Comm. hat, wie hier ersichtlich, in seinem Bibelcodex die in einigen Handschriften zu Jos. 21, 36 eingeschobenen zwei Verse וממטה ראובן etc. nicht gehabt. S. Norzi z. St. u. Rechtsbescheide der Geonim Ed. Berlin S. 23). Ebenso kennt der Comm. auch V. 42 das in einigen Handschriften irrthümlich angefügte יהודה nicht.

[2]) Auch אלתקה fehlt hier.

הוא שאול, עזריה הוא עוזיה, צפניה הוא אוריאל. בן חחח בן אסיר בן אביסף בן קרח בן יצהר, הוא עמינדב, בן קהח בן לוי בן ישראל (פסוק כ"ג וכ"ד). ודע כי היה הימן המשורר עומד בחוך ובימינו היה עומד אסף המשורר ובשמאלו היה עומד איתן הקושי. אלה הם האמורים בחחלה. וכן בני מררי איתן בן קישי בן עבדי הנה כרח הדבר עד שמר (פסוק ל"א) ולמעלה היה כורח הדבר עד עשיה בנו (פסוק ט"ו) בעבור חדע כי שֵׁמֶר הוא בן עשיה בן חגיה בן שמעא בן עזה בן שמעי בן לבני בן מחלי בן מררי, כמו שאמור למעלה. 16) ואלה אשר העמיד דויד, הם הנזכרים אח"כ הוא הימן ואיתן ואסף. על ידי שיר, לשורר ולא לעשות שום עבודה אחרח כי אם לשורר וללמד נגינות השירות, כמו שנאמר בלשכות פטורים (ט' ל"כ) ואומרים בעלי מקרא כמו פטורים שיהיו פטורים ממלאכה כי אם לשורר ולזמר, ואינו כן כי פטורים כמו הפורטים על פי הנבל (עמוס ו' ה') כמו לשכת המשוררים. ממנוח הארון, מנוח מקום שהיה הארון מושב כמו שנאמר ונחה יאמר שובה ה' (במדבר י' ל"ו) מנוח כמו ששנינו (סוף חגיגה) דבר העשוי לנחח אדם, אצל מקום נחח הארון, אלו דברי יראם המגדיאלי; אבל יהודה בן קוריים ואנשי קירואן פחרו ממנוח הארון, חקנה דור שיהו משוררים ומחוברים אלה הראשים השלשה חמיד במזבח אהר שבנה שלמה לבית הדביר, כי מחחלה היו משרחים מעט בשיר לפני משכן ה' נאהל מועד ולא היו מחוברים כולם, ויעמדו כמשפטם בימי שלמה. 34) ואהרן ובניו מקטירים על מזבח העולה ועל מזבח הקטרח לכל מלאכח קדש הקדשים, הערכת לחם הפנים והדלקח הנרות והטבחם. 35) ואלה בני אהרן אלעזר בנו וגו' אחימעץ בנו, ואינו מזכיר האחרים, שבימי צדוק ואחימעץ נבנה הבית. ולפי שהיה צריך להזכיר כמו שאומר למעלה 39) ואלה מושבותם לטירותם בגבולם, אלה הערים שמזכיר היו מושבות בני אהרן עם טירותם עם הערים שהיו להם בגבולם עם שדה מגרשיהם ועריהם. כי להם היה הגורל, ראשונה, ככחוב בספר יהושע (כ"א ד') ויצא הגורל למשפחות הקהחי, והיו לבני אהרן הכהנים שהם מבני קהח בג' חלקים בחלק חברון, שדה העיר וחצריה נחנו לכלב וממנה לכהנים וכל רוח אלפים אמות, שנאמר ומדותם מחוץ לעיר (במדבר ל"ה ה'). 42) את ערי המקלט כמו מערי המקלט, נחנו ראשון מנחלח יהודה את חברון ואת לבנה. 43) חילן כמו חולון (יהושע כ"א, ט"ו). 44) עשן הוא עין (שם כ"א ט"ז) כמו עשן לעינים (משלי י' כ"ז), והוא יוטה, הנוטה לכאן ולכאן. ויש אומרים יוטה לא הזכירה כאן אלא ביהושע, ללמדך כי יוטה עיר קטנה היחה בחוכם ולא סופרה הנה. אלה הערים הם מנחלח יהודה ומנחלח שמעון כאשר אמר יהושע (כ"א ט') 48) וממטה בנימן, לא הזכיר גבעון כטעם יוטה, ויש אומרים גבעון הוא נבע. עלמח, עלמון, והוא שכחב במקרא על בחורים, וגם מה שאמר לשמעי בן גרא מבחורים (ש"ב י"ט, י"ז) הוא מן עלמח, וכן הרגם יונחן בחור עולם. וכלל הערים ביהודה ושמעון ובנימן הם י"ג. 46) ולבני קהח הנותרים, הם הקהחים ממשפחח המטה שלא היו כהנים כי אם לוים וכן כהב ביהושע בני קהח הלוים הנותרים

בן עבדיאל שהוא בן גוני ראש לבית אבותם. 16) מגרשי שרון, הוא מזרח, שהיה מישור ובקעה שלו על חוצאות מגרשי המזרח, וכל הבקעה הזאת ישבו אלה (יהושע י"ג, ט' י"ז) — טעם אחר — אלה בני אביחיל שיזכיר למטה, היה אביחיל בן עבר, ואביחיל ילד לבן חורי והוא שם בנו ובן חורי ילד לבן ירוחי, וזה ירבעם ירבעם בן יואש שכתוב בו הוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה (מ"ב י"ד, כ"ה) ויושיעם ביד ירבעם בן יואש (שם י"ד, כ"ז) ואז נתייחסו אוכלוסין הללו. 19) ויטור ונפיש, בני קטורה הם (בראשית כ"ה ט"ו). ונודב, שם גוי הוא. 20) ונעתור להם, כמו ונשלוח ספרים (אסתר ג' י"ג) ונהפוך הוא (שם ט' א'). ונ' מאחת עשרה אותיות שבאות בסוף המלה ובתחלתה ובאמצעיתה בלא יסוד והם שמלאכת"ו בינ"ה. 32) מריות, זה עלי[1]) על שם ב' בניו חפני ופנחס, ואומר לו הנביא ביום אחד ימותו (ש"א ב' ל"ד.) 36) הוא עזריה אשר כהן, שעמד בפני הכהונה נגד עוזיהו ולא הניחו להקטיר, שנאמר ויבא אחריו עזריה הכהן ועמו כהנים לה' שמנים בני חיל ויאמרו לו צא מן המקדש כי מעלת (דה"ב כ"ו י"ז). כאשר פרשו בתחלת הספר.[2])

ו'.

5) לגרשום לבני בנו יחת בנו, לבני בן גרשום, יחת בן לבני. ושמעי בן יחת לא הזכירו הנה, ואחרי כן באר ואומר למטה (פסוק כ"ד) ואחיו אסף העומד על ימינו אסף בן ברכיהו וגו' בן שמעי בן יחת, ופסק (כאן) הדבר על יאחרי (פסוק ו') והוא אתני (פסוק כ"ו), והזכירו אחרי כן על שמעי. ואתני הוא בן זרח, בנו מלכיה בנו בעשיה בנו מיכאל בנו שמעא בנו אסף העומד על מין איתו המשורר. 7) בני קהת עמינדב בנו, זה עמינדב הוא יצהר הוא יצהר בן קהת וקרח הוא בן יצהר, לכן אמר הנה קרח בנו, אסיר בן קרח ואקנה בן אסיר ואביסף הוא בן אלקנה וכן כולם. אביסף ואסף כולם אחים הם, הוא המשורר שהיה בימי דוד, אבל בני קרח שהיו במדבר אחרים היו. 10) ובני אלקנה, אלקנה ילד לעמשי, ואחימות לאלקנה, ואלקנה הוליד לצופי הוא צוף (פסוק כ') וכן כולם. ג' אלקנה היו. 12) אליאב הוא אליאל (פסוק י"ט) הוא אליהוא (ש"א א' א'), ג' שמות היו לו. 13) ושני זה יואל (ש"א ח', כ') ונחת הוא הוח (פסוק י"ט, ש"א א'). הנה פסק הדבר עד אביה. בן מחת שאמר למטה ביחוס הימן המשורר (פסוק כ') הוא אחימות, יואל (פסוק כ"א)

---

[1]) Der Comm. sieht in Merajoth die R. מר, bitter, in Beziehung zu dem verhängnissvollen Tod seiner Söhne; Eli, den derselbe mit Merajoth identificirt, gehört nach dieser Geschlechtstafel dem Stamme Eleasar an, aber nach dem Midr. Sam. c. 8. dem Stamme Itamar. Vgl. Raschi zu 1. Sam. 2. 30.

[2]) B. כאשר פרשנו. Auf diese Stelle beziehen sich die Tosaf. zu Joma 9a.

ב' י"ח). 38) אלה הבאים בשמות, כמו נקובי שמות. ויש אומרים הבאים למבוא גדור עד למזרח הגיא, באו למלחמה עליהם ויעזרו עליהם.[1]) וביח אבותיהם הם ימואל וימין ואהד ויכין וצחר. 40) מרעה שמן בפירוח ובחבואות ועשבי איביה מלוחים ומשמנים את הבהמות. כי מן חם, כלומר מקומות שנולדו בני חם הם יושבים לבטח בלי פחד. לפנים כמו מאז ומקדם. עכשו יחסם היאך כבשו מלכות ומדינה ואח"כ מניד היאך הלכו בגלות והיאך הגלם מלך אשור בשנה התשיעית להושע שהיא שנת ששית לחזקיהו. 41) ויבאו אלה הכתובים בשמות, כדכתיב ויבא מלך אשור מבבל ומכותה ומעוה ומחמת ומספרוים ויושב בערי שמרון תחת בני ישראל (מ"ב י"ז, כ"ד). ויכו את אהליהם אותם בני שמעון היושבים באהליהם. ואת המעונים אותם היושבים במעונות ובכפרים ובעיירות הגלה עם אחיהם. 43) עד היום הזה כל ענין המקרא וסדורו דבר שאין לו הפסק אמור עד היום הזה כלומר עד היום הזה לא שבו גוים למקומותם למזרח הגיא ומן מזרח ישבו.

ח'.

1) ובני ראובן בכור ישראל, היה לו להתחיל הייחום מראובן, אמנם בחללו וכו' ולא להתיחס לבכורה. 2) ואע"פי שיהודה מלך, אמנם גבר באחיו רק לענין הנגידות, והבכורה נתנה ליוסף. 4) בני יואל, הוא בן כרמי, יואל הוא שמנה, ובנים יותר לכרמי, אמנם חיסר וקיצר מן התולדות להודיע ולהביא גלות ראובן כי דרכו כשמייחם השבט מייחסו עד גלותו ואינו מדלג ומכנים שום דבר בתולדות כל שבט ושבט. 6) בארה הוא (בארי) משבט ראובן והושע בנו, ולפי שראובן פתח בתשובה תחלה זכה בן בארי לפתוח בחשובה, וראובן הוא זכה בערי מקלט תחלה שנאמר את בצר במדבר (דברים ד' מ"ג) (ב"ר פ' פ"ד) וזהו עד שירשום בחלקו של ראובן, דכתיב בארה בנו אשר הגלה, ולכך אני אומר שרילג בתולדות כי הללו ח' דורות עדיין לא גלו, כי מלכי יהודה עד חזקיהו תוכל לחשוב י"ג דורות[2]), ובשש לחזקיהו שהן חשע להושע גלו. 7) ואחיו של בארה שהן שרים למשפחותם בהתיחסם המשפחות האלו לתולדות עד ראובן הייחום שלהם. הראש שלהם יעיאל וזכריהו. 9) כי מקניהם רבו, העומדים בטעמם המה רַבּוּ והסמוכים דגושים כמו רַבּוּ מלמנוח,[3]) רַבּוּ מארבה (ירמיה מ"וכ"ג). 10) ההגריאים אינם מבני הגר אלא שם גוי כמו מואב והגרים (תהלים פ"ג ז'). 13) ואחיהם של יעני ושפט. לבית אבותיהם, הם צפיון הגי ושוני ואצבון (בראשית מ"ו י"ו) והם מיכאל ומשלם. וייחם ראובן וגד וחצי שבט מנשה לפי שנחלתם היתה ביחד מעבר לירדן. 14) אלה בני אביחיל בן אורי בן ירוח, שם איש אחד הוא (?) והוא אחי

---

[1]) B. ויעירו עליהם.

[2]) B. כ"ג דורות; nach Seder Olam s. 15.

[3]) Ist keine Bibelstelle, sondern kommt blos in der Selichoth-Liturgie so vor. Uebrigens ist auch diese Regel nicht ausreichend, vgl. dagegen Jirm 14, 6. 46, 23. I Chr. 23, 17 u. A.

יצאו משיטה זו והושיבם רב סעריה אלפיומי, ואשתו היהדיה היא אשה אהרת למרד ומניד לך הכתוב כי נתיהדה בתיה בת פרעה אשר היתה גיורת. 19) ובני אשת הודיה בן זנוח, מקום שהניח לשם התחיל ואח יקותיאל אבי זנוח ואח הודיה אבי זנוח. אחות נחם, שם איש הוא. אבי קעילה, ראש המרינה. גרמי ומעכה שם מדינות הם. 20) ובני שימון, פתרונם ובני אשחמוע המעכתי שימון, וכן המנהג בדברי הימים. ובני חילון ישעי, ובני ישעי זוחת ובן זוחת זוחת שם אחיו הוא כי שני אחים היו. 21) כני שלה בן יהודה ער אבי לכה, שר על לכה. ומשפחות בית עבודת הבוץ, יצאו מן ער ומן לעדה משפוחות והיו עושים מלאכת הבוץ לבית אשבע, והיו שרים גדולים. וחכמים פירשו על תקות חוט השני שקשרו לה המרגלים (יהושע ב' י"ח) ויוקים זה יהושע שהקים את השבועה, וכל הענין מפורש בחלמוד, יואש ושרף אלו מחלון וכליון וכו' וכל הענין (כבא בתרא צ"א ע"ב וספרי פ' בהעלתך ומ' רות פ' ב'). ויהודה בן קוריים פירש אשר בעלו למואב, שהיו בעלים ואדונים למואב; וישובי לחם שם אנשים הם, כל אלה שרים גדולים וכל הנזכרים בדברי הימים שרים גדולים כי זה ספר היחוס של משפחות גדולות. והדברים עתיקים, כאשר אמרו הכמים הדברים הללו עתיק יומין אמרן, ולטעם הראשון אלה הדברים ספר המשפחות ויוחסין היו נאמרים נעתקים ונגלים בעיני הכל שרים גדולים. טעם אחר אלה הדברים אשר הם קבוצים ומלוקטים ונעתקים שנעתקו מדברי הימים ספר הגדול ולקטום הנביאים. 23) המה, יוקים ואנשי כוזבא היתה להם כלי מלאכת אומנות שהיו בקיאים בכלי יוצר לעשות, ויושבי נטעים, שהיו מישבים המקומות לנטוע כרמים ולגדור גדרות למעשה המלכות. ואין לזוז מדברי רבותינו שאמרו (שם) ישבי נטעים אלו סנהדרין וחכמי ישראל היושבים כמין נטעי כרמים, כמו שאמרו חכמים בכרם ביבנה אלו הלמידי חכמים היושבים כמין שורות של כרם, שנצרו ואמרו עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית, וגדרה עם המלך זו רות המואביה שראתה דוד ורחבעם בן בנה יושבים על כסא המלכות וזהו ישבו שם, דוד ורחבעם. 24) בני שמעון, יריב הוא יכין. זרח הוא צחר. 25) שלום בן שאול, מבשם בן שלום. ומפני כבוד המלכות ייחס יהודה בתחלה ולשמעון אחריו, כי היתה נחלת שמעון מובלעת בתוך בני יהודה ושניהם בחבל אחד כלולים כדכתיב ואת נחלת מטה בני שמעון וגו' (יהושע י"ט, כ'), כי היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתם. 28) וישבו בבאר שבע וכו' ביהושע כתב י"ד ערים בפרט והנה זכר י"ג בכלל (שם י"ט ו') כי האחה קטנה היתה מובלעת בתוך עיר אחת מהנה או היתה רחוקה ומובדלת מהן בצד אחד וכן מנהג כולו ביהושע, ויש אומרים בשמותם היו מחליפים וכבר מפורשות בספר יהושע בפתרונם ואלה השמות ישנה אותם כערים של שמעון בס' יהישע והן אחת. 31) אלה עריהם עד מלוך דוד, למטה אומר כי עשו מלחמה במבוא גדר וישבו התחם עד היום הזה. 33) והיחסם להם זהו פירושו ובידם היה ייחוס עד שמעון ויעקב אביהם. 34) ומשובב וימלך, אלו מבני שמעון יצאו כולם. 35) בן שריה בן עשיאל, וזה שריה אבי יואב ואבישי ועשהאל (ש'ב

מיחם בכאן עד עזר אבי שוחה, וכלוב אחי שוחה (פסוק י"א) הוא בן חור, וכל אלו מכלב בן חצרון ומן מרים. והודיע לכאן בני יהודה פרץ וחצרון, עבור לייחס בן מראיה בן שובל שהוא הרואה (ב', נ"ב) שממנו יצאו הצרעתי, ומשלמא אבי בית לחם יצאו האשתאולי (חרום וקוץ ועחר ענין אחד הם?) 9) ויהי יעבץ, חכמים פירשו (חמורה דף ט"ז) הוא יעבץ הוא עתניאל, עתניאל שענהו אל דכחיב ויבא אלהים את אשר שאל, יעבץ שעיבץ וריבץ תורה בישראל, ועשית מרעה שנזדמנו לו ריעים כמוהו; ואנשי קירואין פירשו רעה ממש שחצילני אחה מרעה, ויבא אלהים את אשר שאל, שנדר והשלים נדרו, אם ברך תברכני אעשה כך וכך לפניך. 11) וכלוב אחי שוחה, זה שוחה בן עזר בן חור. ושוחה בן אחי כלב, כי הוא בן עזר בן חור ולכן קוראו אחיו כמו לוט בן אחי אברם וכמו כי אנשים אחים אנחנו (בראשית י"ג ח') ואומר לעיני חנמאל דודי (ירמיה ל"ב י"ב) והוא בן דודו. ושוחה זה קנז, כי אומר בהולדות שוחה אלה אנשי רכה (פסוק י"ב) שהיו שרים על רכה וסמוך לו ובני קנז עתניאל. וזה לך האות בכל הספר הזה שחושש מאדם להאריך דבריו ויש מקומות הרבה מזכיר הבן ומזכיר בן בנו, כמו וגדור ואחיו וזכר (דה"א ח' ל"א) ואינו מזכיר ומקלות אלא סומך לו ומקלות הוליד את שמאה, ומקלות בן זכר הוא, וכמו כן וכעל ונדב (דה"א ח' ל') ואינו מזכיר לנר ואח"כ אומר ונר הוליד את קיש (ח', ל"ג) ונר בן בעל הוא שכן הוא אומר למעלה ובעל ונר ונדב (ט' ל"ו.) ואע"פי שאינו מזכיר לקנז קנז בן עזר הוא, ולכך הוא אומר ובני קנז עתניאל, ולכך נקרא כלב בן יפנה הקנזי, ששוחה בן אחיו קנז שמו ובנו קנז שנאמר למטה ובני כלב בן יפנה עירו אלה ונעם ובני אלה וקנז, כמו שאחה אומר ואיה וענה (בראשית ל"ו כ"ד), ולכך נקרא הקנזי שהיה לו אח קנז ובן קנז. ומה שאמר וכלוב אחי שוחה הוליד, אינם בניו אלא בני שוחה גידלם ולקחם עמו כמו והלד על ברכי (בראשית ל' ג') גם בני מכיר בן מנשה ילדו על ברכי יוסף (שם נ' כ"ג) וכן ואלה תולדות אהרן ומשה (במדבר ג' א') אהרן הוליד ומשה גידל. ולפי שגידלם וזיכב עתניאל ונתן לו בהו ולימדו תורה. 14) ומעונותי, הוא בן חתח, כמו פנואל הוא בן ידבש (פסוק ד'). ושריה הוליד את יואב, לא יואב שר הצבא, ולא זה שריה (בעלה של צרויה) כי שריה (בעלה של צרויה הוא שריה) בן עשיאל בן יושביה שהיה בימי דוד (פסוק ל"ה) ולמ היו שמות בניו אבישי ועשהאל, אבישי על שם יושביה ועשהאל על שם עשיאל אבי אביו. גיא הרשים, שם מדינה והיו שרים עליה, ויש אומרים ממקומה חרשים של עץ היו ובאו שם. 16) ובני קנז יהללאל זיף וזיפה 17) ובן עזרה יתר ומרד, והם שם אחד ואיש אחד, שמי שיש עזרה מורד? ותהר ותלד אשת מרד את מרים, והוא שם איש. 18) ואשתו היהדיה, פירשו חכמים (ראש ו"ר) זו יוכבד שהעמידה יהודים בעולם, ומפרש באגדה מרד זה כלב שלקח לו בתיה (שם, מגלה י"ג) ואינה היא המדה כי כלב בן חצרון וזקני של כלב בן יפנה נשאה,[1]) ואנשי קירואן בעלי מקרא ומשנה חכמים גדולים

---

[1]) S. oben 2, 18.

שם שמו של בנו פלג ברוח הקדש, וכן משה רבינו ייחס כל מלכי עשו עד דוד וכל האלופים עד חנוכת הבית וכמה שנים נתנבא עדוא עד שלא נולד ישעיה שנאמר הנה בן נולד לבית דוד ישעיהו שמו וזבח עליך וגו' (מ"א י"ג, ב') הא למדת שעזרא ייחס עד לו כלומר על עצמו וייחס על ענני קודם שייחס עצמו ואח"כ חגי זכריה ומלאכי העלוהו ברוח הקדש. ואם ישאל השואל והלא לא תמצא עזרא בכל ספר הייחס ויחוס אהרן הכהן, דע ומחבונן כי נתייחס עזרא בן שריה בן עזריה בספרו (עזרא ז' א') וכאן נתייחס אלעזר הוליד את פינחס עד וחלקיהו הוליד את עזריה ועזריה הוליד את שריה ושריה הוליד את יהוצדק (דה"א ה' ל' עד מ') ויהוצדק הוא עזרא כאשר יורה עליו חברו, שאמרו חכמים וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' (דניאל ט', י"ד) צדקה עשה הקב"ה שהקדים גלות יכניה לגלות צדקיה י"א שנים, והלכו להם כולם שלמים בתורתו ובחכמתו שנאמר והגלה החרש והמסגר (מ"ב כ"ד, י"ד) ואלו גבורי תורה כאשר אמרו חכמים (סנהדרין ל"ח) ועזרא הלך עם גלויות יכניה שנאמר ויהוצדק הלך בהגלות ה' את יהודה וירושלם ביד נבכדנאצר (דה"א ה', מ"א) ולכך נקרא שמו כאן יהוצדק שצדקה עשה הקב"ה שהגלהו קודם חורבן הבית והוא חידש את התורה.

ד'.

1) בני יהודה פרץ וחצרון וכרמי וחור ושובל, דע כי פרץ הוא בן יהודה וחצרון הוא בן פרץ, וכרמי הוא בן זמרי בן זרח בן יהודה אחי פרץ, וחור בן כלב בן חצרון ושובל הוא בן כלב בן חור בן כלב בן חצרון והוליד זה כלב בן חצרון בן ושמו חור וחור עשה בן ושמו כלב בשם אביו, וכולם מן יהודה. והזכיר הנה לשובל להזכיר בני אשחור שנאמר ולאשחור אבי תקוע היו שתי נשים חלאה ונערה, והזכיר לחור להזכיר את בניו שנאמר ואלה אבי עיטם יזרעאל וישמא וידבש ושם אחותם הצללפוני ופנואל אבי גדור ועזר אבי חושה, כולם בני חור כדכתיב אלה בני חור בכור אפרתה אבי בית לחם. 3) ואלה משפחות אבי עיטם יזרעאל וישמע עד שוחה הם בני חור, ואשר אמר ואלה אבי עיטם יזרעאל היה צריך לכתוב אבי עיטם ויזרעאל, ואל התמה בדבר כי כן ענין המקרא, משה אהרן (מיכה ו' ד') היה צריך לאמר משה ואהרן. בני חור, והזכיר לכולם עבור להביא כי מחור בן אפרתה יצאו כל אלו. ואחרחל בן חרום (פסוק ח') זו מרים אשת כלב בן חצרון על שם וחצאנה כל הנשים אחריה בחפים ובמחולות (שמות ט"ו). ואמרו שכל אלה שיצאו מחצרון כהנים לוים, וקוץ כמו בני חביה בני הקוץ (עזרא ב' ס"א) בן הרום בני חרים (שם ב' ל"ט) על שם כל הרם בישראל לך יהיה (במדבר י"ח, י"ד), ואין לו יסודות הדברים.[1]) ומחור

[1]) Sifre c. 78 deutet wie hier Acharchel auf Mirjam aber בן הרום nicht wie der Comm. auf בן חרים, sondern auf Jochebed und mit derselben Belegstelle כל חרם, was doch in keiner Beziehung zu Jochebed steht. Midr. Raba zu Exod. Cap. 1, deutet Harum auf David שרימם הקב"ה במלכותו.

שהוא גדול ממנו ב' שנים ומחצה, ומה שאמר הבכור לא שהוא ללידה אלא בכור למלכות, מפני שעשה שלא כהוגן העבירו מלך מצרים והמליך אחיו הגדול (הוריות י"א ע"ב.) וראה גם פירוש רד"ק במ"ב כ"ג, ל"א). 16) ובני יהויקים יכניה בנו צדקיה בנו, וקרא שם בנו צדקיה כשם אחיו צדקיהו. 17) אסיר שאלתיאל בנו, ורבותינו פירשו אסיר ושאלתיאל כנויים הם, אסיר שנתעברה אמו בבית האסורים, שאלתיאל שנשאל אל על אלתו ושנשתל שלא כדרך הנשתלים וכל הענין כמפורש לשם בפרק דיני ממונות (סנהדרין ל"ז) ולעדים האלו הוא זרובבל והוא זקנו של זרובבל בן פדיה[1]) אבל יהודה בן קוריים ואנשי קירואין אומרים זרובבל בן פדיה הוא זרובבל בן שאלתיאל הנקרא על שמו, ופדיה הוא בן שאלתיאל וזרובבל בן פדיה, והדברים נראים. 20) חמש, שם הוא ולא חמשה[2]). 22) ובני שמעיה וגו' ששה, עם אביהם. ויש אומרים ששה שם הוא. 24) וענני שבעה, הוא מלך המשיח,[3]) ואומר ענני כמו שנאמר וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתה הוה (דניאל ז' י"ג), ומעננ ואילך אין חשבון עוד למלכות בית דוד ולכן הופסק. ותמהין הללו המתעסקים בספר יוחסין מי מנה את אלו, ועזרא היאך יכול ליחס דורות שלאחריו הלא זרובבל ועזרא ביחד היו ומזרובבל עד ענני עשרה דורות, זרובבל חנניה פלטיה ארנן עובדיה שכניה שמעיה נעריה אליועיני וענני, יהודה בן קוריים אומר לסוף בית ב' נתייחסו מספרי זכרונות המלכים כי הם היו כותבים כל היחוסים וכל המעשים כמו שנאמר באחשורוש להביא ספר הזכרונות (אסתר ו' א') ואני משיב להם ודאי כדברי הכמים שאמרו עזרא כתב ספרו ויחס דברי הימים עד לו (ב"ב דף ט"ו), והללו הוא ייחס כמו שנאמר ועל ספרך כלם יכתבו (תהלים קל"ט, ט"ז) ומתחלת התורה ועד סיומה נביאים קורים וכותבים אשר לא ראו ואשר לא סופר למו מתחלת התורה ונלמוד מעבר ולעבר יולד שני בנים שם האחד פלג כי בימיו נפלגה הארץ (בראשית י', כ"ה) ואם תאמר בתחלת ימיו, והלא יקטן אחיו קטן ממנו היה והוליד ממנו משפחות ונתפלגו, ואם תאמר באמצע ימיו, לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש, הא למדת כי אינו בימיו אלא בסוף ימיו, הא לעדת שנביא גדול היה עבר שהוא

---

[1]) Serubabel wird hier zu den בני פדיה gezählt, in Esra 3 u. Nehemia wird er immer בן שאלתיאל genannt. J. K. sagt daher richtig, dass hier ein Glied בן פדיה ausgefallen sei, wie so oft in der Chron.; dem stimmt auch der Verf. bei, hier und 8, 29 und ebenso Kimchi. Die erste Erklärung ist aber nicht verständlich. B. hat hier die Worte והוא זקנו של זרובבל nicht. Noch unverständlicher ist der Talm. l. c., der Serubabel mit Nehemia b. Chachalja identificirt, was schon Meier Halevi in seinen Novellen zu dieser Stelle bemerkt.

[2]) Der Comm. macht aus diesem Zahlwort einen Eigennamen, weil es hier gegen den Sprachgebrauch die weibliche Endung hat; so auch im nachfolgenden Verse, weil ein Namen zur Zahl 6 fehlt.

[3]) So auch der Aramäer מלכא משיחא דעתיד לאיתגלאה.

פ׳ ע״ח, פ״א). אבל יהודה בן קוריים פירש שמותם על שם עריהם וחצריהם[1]), משפחות סופרים אלו אנשי קריה ספר והם יושבי יעבץ כמו קשיון ואבץ (יהושע י״ט, י״ט) תרעתים אנשי עֵתֵר (יהושע ט״ו מ״ב), שמעתים אנשי שמע כרכתיב אמם ושמע ומולדה (שם ט״ו כ״ו), שוכתים אנשי שוכה, שוכה ועזקה (שם ט״ו ל״ה), המה הקינים אנשי קין ככתוב הקין גבעה (שם ט״ו נ״ז), מחמת צר וחמת[2]) (שם י״ט ל״ט), אבי בית רכב, בית מרכבות והצר סוסים (דה״א ד׳ ל״א). וחכמים פירשו מזרע יהונדב בן רכב (ירמיה ל״ה, ו.)

ג׳.

1) שני דניאל, הוא כלאב הכתוב בספר שמואל (ש״ב ג׳ ג׳) וחכמים פירשו שהיה מבייש פני מפיבשת בהלכה (ברכות דף ד׳). ויהודה בן קוריים פירש, לכל אב, שהוח דיין מומחה לרבים, אבל יראם המגדיאלי פירש מדברי סעדיה גאון, כלאב שהיה צורתו דומה לשל דוד וכל הרואה אומר כאילו אביו לפי שלא שהתה אביגיל אחר מיתת נבל והיו ליצני הדור אומרים בנו של נבל הוא לפיכך הטיל בו הקב״ה צורת דוד וכל הרואה אותו אומר כאילו אביו, וכמו כן הוא זה במדרש חכמים[3]). 4) ששה נולד לו בחברון. 5) ואלה נולדו לו בירושלם, שמעא הוא שמוע בשמואל (ש״ב ה׳ י״ד). ושובב ונתן ושלמה, ארבעה הם עם שלמה, ושלמה אחד לבת שבע כי בת שבע לא ילדה כי אם שלמה והילד הראשון שמה, אבל שמוע ושובב ונתן מאשה אחרת היו. בת עמיאל הוא אליעם למפרע ואחיתפל הגילוני אבי אביה (ש״ב י״א, ג׳. וכ״ג ל״ד). 3) לעגלה, כמו שפירשו חכמים עגלה זו מיכל שפעתה כמו עגלה ומתה מחמת וולד וזהו שאמר ולא היה לה ילד עד יום מותה (שב׳ ו׳ כ״ג) אבל בשעת מותה היה לה. ויהודה בן קוריים פירש שהיתה חביבה עליו כעגלה (סנהדרין כ״א). ואין לו לדוד כי אם י״א בנים ובת אחת ושמה תמר[4]). יש אומרים תמר מבעל הראשון של מעכה היתה ולא בת דוד, ואבשלום היה אחיה מן האם ואינה אחות אמנון לא מן האב ולא מן האם לכן הקל בדעתו לשכב עמה. ואני אומר תמר יפת תואר היתה ואמנון שאינו אחיה מן האם אנסה אבל מן הנישואין אסורה לו דכתיב כי יקח, דרך נישואין. 15) ובני יאשיהו הבכור יוחנן, ואמרו חכמים הוא יוחנן הוא יהואחז והמליכו אותו לפני יהויקים אעפ״

---

[1]) J. b. R. hält diese Erkl. für die beste unter allen.

[2]) A. חמת ים!

[3]) Der sog. Raschicomm. zitirt für diese Sage Midr. Vaichulu, der unbekannt ist, bei Jalkut ist Tanchuma angezeichnet.

[4]) Die Chronik führt 13 Söhne Davids auf, der Verf. summirt aber nur 11 Söhne, wie 2. Sam. 5, 14, 15; es fehlen dort נוגה und der Eine der hier doppelt genannten אלי׳פלט, die wahrscheinlich frühzeitig gestorben sind, und deshalb in Sam. unerwähnt blieben, vgl. Kimchi.

וכמו בעד החרם שאין אדם יכול להביט מפני זריחתו אבאטו"ר בלע"ז[1]), ולכך אני אומר שיהרי הוא גזז. וכני יהדי רגם ויותם. 49) וחלד שעף, אשת שעף, את שוא אבי מכבנא, והוא מן החסירות שהמקרא נדרשת בהן כמו ואהיה מאהל אל אהל וממשכן (דה"א י"ז ה') והיה לו לומר וממשכן אל משכן, וכמו עד מהרה ירוץ דברו (תהלים קמ"ז) והוא עד השמים מהרה ירוץ דברו, ויש אומרים וחלד פילגש כלובי את שעף ואת שוא שהוא אבי מכבנא ואבי גבעא ובת כלב עכסה. 50) אלה היו בני כלב בן חור בכור אפרתה, חור יש לו אב כלב וכן כלב[2]), וכלב זהו שובל אבי קרית יערים, שהוא ממונה על קריה יערים שהוא מערי הברון שנאמר ואת שדה (חברון) העיר ואת חצריה נתנו לכלב בן יפנה (יהושע כ"א, י"ב) ועל שם חצריה שהיו יערות מיוחדות לו כמו שנאמר וישבו בערי הברון (ש"ב ב' ג') לפיכך נקרא כלב שובל אבי קרית יערים[3]). 51) שלמא אבי בית לחם חרף אבי בית גדר, אלה היו בניו של כלב ולא בני בניו. 52) ויהיו בנים לשובל, כלב שהוא אבי קרית יערים, הרואה חצי המנוחות, רואה שופט היה על חצי ארץ ישראל שנקראת מנוחה. ומר סעדיה אלפיומי פתר, הרואה חצי המנוחות כדמפרש ברף אחר הם בניו[4]) ראיה ולהד ויחת ואחומי (ד' ב'), הרואה הוא ראיה חצי הוא להד, חץ להד, להד לחד, כמו יהדי שפירשנו ודומה לאילו חוצן (יחזקאל כ"ג כ"ד) כלומר יבאו כולם לבושי שריונים כמו ויחץ (שופטים ז' ט"ז) הלבישו שריונים שעומדים לפני החץ. 53) מאלה יצאו הצרעתי, מן שובל הצרעתי ומן שלמא האשתאולי כאשר מפורש למעלה 54) בני שמלא בית לחם ונטופתי עטרות בית יואב וחצי המנחתי הצרעי. 55) ומשפחות סופרים יושבי יעבץ, וחכמים פירשו אלו בני יתרו שנתנו להם דושנה של יריחו על בנין הבית שנאמר ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים (שופטים א', ט"ז) ופירשו חכמים על שם מעשיהם תרעתים שיושבים בשער עם הסנהדרין וכו' כדמפורש בסנהדרין (דף ק"ד, ספרי

---

[1]) B. וכמו בעיר ההרס. Beide Lesearten sind corrupt und wären zu emendiren in A. mit בידיה תהרסנו Sp. 14, 1 und in B. mit והערים יהרסו 2. K. 3, 25. Der Comment. will, wie das Targum, in עיר ההרס den Doppelsinn legen: niederreissen und Sonne, wozu die biblischen Belege. Dass aber die Sonne הרס heisse, will der Comm. — wie Prof. Delitzsch uns auf desfallsige Anfrage schreibt — darin finden, weil sie die Augen des Hineinblickenden durch ihren blendenden Glanz zu Boden reisst, sie nieder zu senken zwingt, was der Comm. mit dem Spanischen אבאטור, oder wie in B. אב'אטר = abatir, niederreissen, ausdrückt.

[2]) S. oben v. 19.

[3]) שובל wie שבלי זיתים, Oelzweige (Sech. 4) und im Talm. שובלי Halme (B. B. 124).

[4]) Auch die 70 haben aus diesen 3 Wörtern Eigennamen gemacht.

מות חצרון בכלב אפרתה, הודיע כי לאחר מות חצרון בא כלב[1]) ונשאה לאפרת ולא בחייו, מן החסירות הנשרשות כמו מלכם תדכאו עמי (ישעיה ג' ט"ו) וחסר ה'. ויהודה בן קוריים אומר בכלב אפרתה כמו נתארם כלב באפרתה נפל דבר אירוסין בכלב וחצרון הניח אשתו מעוברת, ולאחר מות חצרון נולד אשחור אבי תקוע, אב ואדון על תקוע, ששמה תקוע. 25) ויהיו בני ירחמאל בכור חצרון הבכור רם, זה רם בן ירחמאל בשם רם אחי ירחמאל אביו. 26) ותהי אשה אחרת לירחמאל, ואומר אני כי משאר עממים היא, ולכך הקדים רם אחיו הקטן לפניו מפני כבודו של דוד. 34) עבד מצרי ושמו ירחע, מכאן אמרו חכמים (פסחים ק"ג) בתך בגרה שחרר עבדך וחנה לו, ירחע הוא עצמו אחרי למפרע[2]) אלפין ועיינין מתחלפות כמו יאר יער מגואל מגועל וכן דברי רשעים ארב דם (משלי י"ב ו') ערב להם דברי צהנות. 41) אלישמע, הוא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע והוא מזרע המלוכה[3]) (ירמיה מ"א א') ומאלישמע עד עתי י' (י"ב) דורות (?) ולכך אמרו רבותינו גיורא עד י' דורי לא תבזה ארמאי באפיה (סנהדרין צ"ד) אבל על שם עבדים נתייחס מצד האב, לכן פסק עד הנה. 42) ובני כלב אחי ירחמאל, הוא כלובי והוא כלב בן חצרון והוא הזכירו בתחלת הספר ולא הזכירו כי אם להביא ייחוס בצלאל ופסק כבצלאל, וגם הזכיר שאר בניו כי בני כלב בן חור בן בנו של כלב היה מאפרת וכן הוא אומר בני כלב בן חור בכור אפרתה (פסוק נ'). מישע בכורו, הוא מאשה אחרת. הוא אבי זיף, מישע הוליד לזיף וזיף הוליד את מרשה ומרשה הוליד את חברון וחברון הוליד את 43) קרח ותפח. 46) ותרן הוליד את גזז, קרא בנו בשם אחיו. 47) ובני יהדי, זהו גזז, יְהֻדִי כמו יְהוּדִי (מלשון) חרב חדה שהוא כמו גזיזה, ותדע ותבין ביהדי יגוז (ויחרי) ואחד הם, כי ה' מתחלפת בח' כמו עיר הַהֶרֶס (ישעיה י"ט י"ח) עיר הַחֶרֶס זו היא בית השמש וכן תירגם יונתן בן עוזיאל, ובית שמש בארץ מצרים היא דכתיב ושבר את מצבות בית שמש אשר בארץ מצרים (ירמיה מ"ג י"ג) וזהו שאמר הכתוב ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות לה' צבאות (ישעיה י"ט י"ח) שלאחר מפלתו של סנחריב עמד הזקיה ופטר את האוכלוסין ששבה ובאו עמו בקולרין וכשפטרם הזקיה קבלו עליהם מלכות שמים והלכו ובנו במה לשם והיו מעלים עליה לשם שמים לקיים מה שנאמר עיר ההרס יאמר לאחת (סע"ר פ' כ"ג) ובית שמש זו היא עיר ההרס, וכמו כן יהרסו אל ה' לראות (שמות י"ט כ"א)

---

[1]) Raba u. Tanch. Abs. כי חשא.

[2]) Mit dieser gezwungenen Transposition und Verwechselung von ע mit א soll auf אחרי hingedeutet werden. Kimchi transponirt nur רח' in חרי' und belässt ע = עבר חרי', ein freigelassener Sklave.

[3]) Der Karäer Jakob b. Reuben zitirt diese Erkl. im Namen Fiumi (Saadia).

על הים יותר משבעים שנה כי היה זקן ונשיא, וחור אם היה נו"ן כאשר מחמצה בחשבון זה היאך היה ראש לזקנים שנאמר והנה אהרן וחור עמכם (שמות כ"ד, י"ד) והלא אין מעמידין ראשי סנהדרין פחות מבן שבעים שנה שנאמר אִקְּהּ בדומים לך (סנהדרין י"ז). אמנם זו היא תוכן המלה וערך הדברים, כלב בן חצרון הוליד לחור בכור אפרתה וחור הוליד לכלב וזהו כלב בן יפונה כי אביו פינה ממעשה הענל ונהרג, ובנו פינה מעצת מרגלים, וקנזי על שם דודו קנז ובני קנז (ד' י"ג) כאשר נפרש בישע המעוז ואף אתה חקור הדברים והעמידם על אפנם ותמצאם כהלכתם. 21) ואחר בא חצרון אל בת מכיר אבי גלעד, ואחר שהוליד חצרון כל בניו וכלובי שהוא אחרון לבניו ומתה אמו של כלובי ואח"כ בא חצרון אל בת מכיר אבי גלעד, והוא מכיר בן מנשה בן יוסף, ואחרי כלובי הוליד לשגוב, 22) ושגוב הוליד את יאיר, הוא יאיר בן מנשה הכתוב בתורה (במדבר ל"ב מ"א) ואע"פ שחצרון היה משבט יהודה יאיר נקרא על שם אבי אמו מפני שחשוב היה ואיש מלחמות, וכמו כן מצינו במקומות אחרות שנקראים על שם אמן, בני חביה בני הקוץ בני ברזלי אשר לקח מבנות ברזלי הגלעדי לאשה ויקרא על שמם (עזרא ב' ס"א) ולפי שברזלי שהיה בימי דוד היה חשוב נקראים בני בנותיו על שמו, וזה יאיר בן שגוב בן חצרון הוא משבט יהודה[1]) ונקראים על שם אמו לפי שמכיר אבי אמו היה חשוב, ומכיר אבי אמו היה ראש ואב לגלעד ויאיר חפש לגלעד אחריו לפיכך נקרא על שם אבי אמו ועל שם הנחלה שחפשו בימי שלטנותו של יוסף שהיה מלך על הארץ וכשמת יוסף ואחיו נתחזקו האומות ויקחו גשור וארם שהיו גוים וחפשו את חוות יאיר ואת קנת ואת בנותיה שלקח נבח בימי מכיר גם אותם חפשו גשור וארם; ששים עיר, כל אלה חפשו[2]) בני מכיר ובני גלעד וזהו שאמר בראשי המטות וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה ויאיר בן מנשה שהוא בן בתו הלך באותו הזמן ולקח חוות יאיר כדכתיב ויהי לו עשרים ושלש ערים בארץ הגלעד, וגם נבח הלך באותו הזמן וחפש לו את קנת ואת בנותיה, וחקפו גוים עליהם ולקחו מידם וישבו בהם עד שבאו בארץ ישראל ולכך נתאוו בני מכיר לשבת בארץ הגלעד ובחפושת אביהם נתנה משה להם שנ' ולמכיר נתתי את הגלעד (דברים ב' ט"ו) ולבני בניו מה שחפשו עד גבול הגשורי והמעכתי, וזהו גשור וארם כמו ארם מעכה, וגם יהושע נתנה להם שנאמר ויהי הגורל למטה מנשה כי הוא בכור יוסף למכיר בכור מנשה אבי הגלעד כי הוא היה איש מלחמה ויהי לו הגלעד והבשן (יהושע י"ז א'), דע לך באר היטב כי אותם הדברים של חומש של מכיר ויאיר ונבח ספורות לשעבר הן כי מכיר ויאיר ונבח לא לקחו כלום במדבר. והן הן דברי ר"י הגלילי בסדר עולם (פ"ט) יאיר בן מנשה ומכיר בן מנשה נולדו בחיי יעקב אבינו ומתו לאחר משה ונבח נולד במצרים ומת אחר משה בעבר הירדן וספורות של חומש מה שעשו במצרים הם[3]). 24) ואחר

---

[1]) Ebenso J. E. und Chiskuni zu Num. 32, 41.
[2]) So richtig in B.
[3]) Dieses Zitat fehlt in B.

הגוים אשר לא יבואו בהם ואתם לא תבאו בהם ולא היה מעמידו דוד בראשי גייסות בגבורים. (ויתר הישמעאלי הוא יחרא הישראלי) אשר בא אל אביגל בת נחש (ש"ב י"ז כ"ה), והוא ישי שנחש מזלו על כל ישראל שממנו יצחה שלשלת של מלוכה, ויש אומרים אשה חכמה נחשבת במעלות טובות ומעשים רבים, וחכמים פרשו בת מי שמה בעטיו של נחש (שבת נ"ה). 18) וכלב בן חצרון, זהו כלובי אחי רם וירחמאל. הוליד, נשאה לו לאשה, כמו אני היום ילדתיך (תהלים כ' ז') אצלתיך גידלתיך ולקחתיך אצלי. ופירשו חכמים את עזובה, זו בתה[1]) שעזבה גלולי בית אביה. ואלה בניה ישר, אומר אני כן היה שמם. וחכמים פרשו הכל במשה כמפורש במסכת סוטה (דף י"א) אפרת זו מרים שפרו ורבו ישראל בימיה[1]). 19) ותלד לו את חור וחור הוליד את אורי ויחס את אורי בעבור להביא יחוס בצלאל שעשה המשכן, והיה לו ליחס את כלב בן חור כמו כן כאשר כתוב למטה אלה היו בני כלב בן חור בכור אפרתה (ב', נ') אמנם קיצר דבריו עד בצלאל וסילק לשם כדי לחזור לחצרון כי עדיין יש לו להשלים תולדות, שגוב ויאיר ואשחור אבי תקוע ואח"כ מתחיל בבני כלב בן חור בכור אפרתה, וזהו כלב בן יפונה ששלח משה עם המרגלים. ומה שאומר בהוריות (צ"ל בסוטה י"ב) כלב בן יפנה הוא בן חצרון שבוש הוא, כי בן חור הוא, ושינה הלכלר בן חצרון לחור והשונים אחריו לא דקדקו בלשון, ושגיון הוא לומר שכלב בן חצרון בשעת מרגלים הוא בן מ' שנה, שחצרון היה מיוחדי מצרים ועמדו במצרים מאתים ועשר ואיך יחכן לומר שכן מאה ושבעים הוליד חצרון לכלב, הלא חצרון לא חיה צ' (?) וכלב בנו נולד קודם שהיו לו ס' שנה שנאמר ואחר בא חצרון אל בת מכיר אבי גלעד והוא לקחה והוא בן ששים שנה ותלד לו שגוב (דה"א ב' כ"א) וקודם שנולד אשחור אבי תקוע מת חצרון ונשארה אשתו מעוברת מאשחור שנאמר ואחר מות חצרון בכלב אפרתה (כ', כ"ד) נמצא שכלב זה בן יפונה אם בן חצרון היה היה ביציאת מצרים מאה ושבעים בין בחיים בין במות, ואף ההיא נמי דאמרינן בבן סורר ומורה (סנהדרין ס"ט) לא גמרינן מדורות הראשונים וכו' כדכתיב התם שיבוש הוא ואין לעמוד עליה, כי רם וכלב שווים לתולדה [ולשנים ואם רבותינו אמרוה היו למדין מפרץ אבי חצרון כדאיתא בסדר עולם (פרק ב') ומקרא מלא הוא[2]] ורם הוליד את עמינדב ועמינדב הוליד את נחשון (דה"א ב', י'; ורות ד' י"ט) ונחשון היה ביציאת מצרים כשעמדו

---

[1]) Der Comm. weicht hier sehr vom Talmud ab, auf den er sich aber doch beruft; denn Asuba ist nach dem T. nicht Bithja, sondern Mirjam u. Mered, der Bithja zur Frau nahm (II Chr. 4, 18) ist Caleb II. (Meg. 13; Vaj. Raba am Ende); nach dem Comm. hat auch Caleb I. Bithja geheirathet und beide sollen die Königstochter gewesen sein. Das aram. Targum nennt auch die egyptische Königstochter, die Salomo (ibid. 8, 11) zur Frau genommen, Bithja. Auch die Deutung „fruchtbar", die der Comm. dem Namen Efroth beilegt, ist gegen den Talm., denn l. c. wird damit der Name שִׁפְרָה erklärt.

[2]) Diesen Zusatz hat B.

היו הדורות כי אם זמרי ועכן, אבל הדבר הזה אי אפשר לאומרו אלא כן הן הדורות כרמי בן זמרי וזבדי בן כרמי ועכן בן זבדי וקיצר בו מלהזכיר הדורות לפי שתולדותיו כלו עמו ונחייהם על שם כרמי כנזהג הספר הזה, וכמו בני ישראל הנקראים על שם יעקב. 7) עכר, עכן, כולו ענין אחד הוא כמו נבוכדנצר נבוכדנצר, נ' ור' משמשין כאחד. 9) ובני הצרון אשר נולד לו את ירחמאל ואת רם ואת כלובי, ענין מנין הנולדים כן הוא, כמו את שם את חם ואת יפת (בראשית ה' ל"ב) וכמו ואת שדי ויברכך (מ"ט כ"ה). והניח הסדר ליחס ירחמאל הבכור בשביל שלקח אשה מאומה אחרת כרכתיב ותהי אשה אחרת לירחמאל (דה"א ב' כ"ו) משאר עממים היתה[1]) וההחיל ליחס רם בשביל כבודו של דוד. וכלובי זה כלב. 13) ואישי על שם שכתוב והאיש בימי שמואל זקן בא באנשים (ש"א י"ז י"ב) זה ישי שבא באוכלוסא ודרש באוכלוסא כאשר אמרו חכמים (ברכות נ"ח), ויש אומרים זקן חשוש כה כמו עד בוא השמש (שמות כ"ב כ"ה) לכך קוראו בכל דברי הימים הללו אישי שהוא איש ועליו אמר דוד אשרי האיש. הוליד את בכורו את אליאב וגו' 15) דויד השביעי, ואעפ"י שעוד אליהו שמיני כרכתיב בדברי הימים ליהודה אליהו מאחי דויד (דה"א כ"ז י"ח) וחימה לבני אדם למה אמר דויד השביעי ואומר ודוד הוא הקטן (ש"א י"ז י"ד), דע לך כי אליהו היה באותה שעה קטן ומוטל בעריסה בחיק אומנתו ולפיכך לא מנה אותו בחלק הבנים, ומניין אתה יודע שכן הוא הדבר, כי בשעה שברח דוד מפני שאול הנהיג עמו אחיו וביח אביו כרכתיב וינחם את פני מלך מואב (ש"א כ"ב, ד') וכשהלך מאתו קם מלך מואב והרגן כולם ולא נשתייר מהם אלא אליהו, שהיה קטן ותטמנהו אומנתו ולפי שקטן היה לא העלהו כאן בחשבון הבנים, וכן דרשו חכמים (ילקוט סי' קמ"ז). ויהודה בן קורייש פירש כי לאליאב היה בן גדול והעבירו ישי לפני שמואל, ועוד נשאר הקטן הוא דוד, ולכך אומר ויעבר ישי שבעה בניו (ש"א ט"ז י') ודוד הוא שמיני, כי בן אליאב חשוב בבנים, כמו כן כל ישראל נקראים בני יעקב וכמו כן בבני בנימין שהם חשובים י' ולבנימין לא היו כי אם ה' בנים וה' בני בלע וחושב אותם כבניו. 16) ואחיותיהם לאלו צרויה ואביגיל, ובעלה של צרויה שריה היה, ולא זה שריה שהוליד את יואב אבי גי חרשים (דה"א ד' י"ד) כי אם שריה בן עשהאל שהיה בימי דוד ולכך קראו בן עשהאל אחי יואב בשם עשהאל אביו. יחר הישמעאלי, שהיה שר על ישמעאל אבל ישראל היה, וחכמים פירשו שחגר חרבו כישמעאל כדמפורש ביבמות (ע"ד) וכן כל ראשי גייסות של דוד על שם של שלטונות נקראו אוריה החתי (ש"ב כ"ג ל"ט) אחי הגחי (ש"ב ט"ו י"ט) יתמה המואבי (דה"א י"א מ"ו) שרים היו לדוד שם והסידים ואנשי מעשה, ושוגה אותו האומר (?) אוריה החתי גויירו של גלית היה, כי אליעם בן אהיתופל שהוא משרי ישראל (ש"ב כ"ג ל"ד) לא היה נותן לו את בתו לאשה (ש"כ י"א ג') אילו לא היה מיוחס אלא מן

---

[1]) So Raba zu Ruth Ende. B. hat hier ואני אומר משאר עממים וג'.

43) ואלה המלכים, ח' מלכים הם הכתובים בכאן ומלכו עד שאול ומנע אותם ממלוך ולא היה מלך באדום אלא היו עובדים לישראל ונותנים להם מס, שנאמר ויהי כל אדום עבדים לדוד (ש"ב ח' י"ד) ולא היה בהם מלך מימות שאול עד יהורם שהוא מלך שמיני, אלא נציבים היו משימים עליהם שנאמר וישם באדום נציבים (שם) ומלך אין באדום נצב מלך (מ"א כ"ב מ"ח) ובימי יהורם ויפשע אדום מתחת יד יהודה (מ"ב ח' כ"ב) וישימו האלופים הכתובים בתורה ובדברי הימים משמת הדד ואשתו מהיטבאל, וכן הוא אלוף תמנע עד אלוף עירם. 52) אלוף אהליבמה, שם איש הוא ונקרא על שם אהליבמה ויש שפותרים אותו על שהיה מאהליבמה.

ב.

1) אלה בני ישראל ראובן — בני יהודה, והיה ליחס כתולדותם, אבל ייחס יהודה להביא ענין המלכות ואחר כן ייחס שמעון לפי שהיה מובלע בתוך נחלת יהודה. 3) בני יהודה שלה ופרץ וזרח, ונקרא שלה על שם שהיה בכזיב, ושלה וכזיב לשון אחד הוא כמו אל תכזב בשפחתך (מ"ב ד' ט"ז) ולמטה הוא אומר לא תשלה אותי (שם ד' כ"ח) די יאמר שלו (דניאל ג' כ"ט) לדבר אחו בשלי (ש"ב ג' כ"ז) כולם לשון כזב הוא, וחכמים פירשו על שם חליצה[1]). פרץ, כאשר אמרו חכמים לשון מלכות, פרצו ויעברו (מיכה ב' י"ג). וזרח לו זוהר על שם הַשָּׁנִי (בראשית ל"ח ל') זה זהורית. 6) ובני זרח זמרי ואיתן והימן וכלכל ודרע כלם חמשה, וזה שכתב בם' מלכים (מ"א ה' י"א) ויחכם מכל האדם מאיתן בני מחול וגו', אלו הן, וחכמים פרשו[2]) מאיתן זה אברהם וכל הענין כמפורש על הסדר, מחול זה יהודה שמחל לו הקב"ה על נדו ערבונו כדכתיב והטאתי לאבי כל הימים (בראשית מ"ג, ט') ויש אומרים זרח אחר היה בימי דוד ובניו משוררים היו. פירש יהודה בן קריים, זמרי וזבדי וכרמי (יהושע ז' א') אחד הוא, כי זמורה הוא כרם ולהם אומר זבד טוב, אבל יראם המגדיאלי לא הודה לדבריו, כי פרץ וזרח שווים הם ללידה וחצרון בן פרץ מיורדי מצרים היה וזמרי בן זרח כמו כן נולד בארץ כנען, והיאך היה הדבר שלא

---

besserungen (S. Masora zu Bemidbar; Mechilta P. Schirah c. 6 und Norzi zu Sech. 2, 12; die zwei andern mit ' statt ו gehören aber zur Klasse der Kri und Cethib.

[1]) Es ist uns nicht bekannt, dass irgendwo der Name שלה mit der Excalcirung bei dem Chaliza-Akt in Verbindung gebracht wird. In Beres. Raba wird שלה mit פסקה übersetzt, d. h. aufhören zu gebären, wie שילהי פרק'ן, den Abschnitt beendigen (S. Hadar sekenim z. St.). In den Editionen ist daher שם מקום bei פסקה zu streichen, wie es auch in einer Handschrift nicht steht.

[2]) Tanch. Abschnitt Chukath und Pesikt Parah wird Machul auf Israel gedeutet.

וביעיה כמו כן סדור שנחלק שכן הוא אומר על אדום הרשעה וירשוה קאת וקפוד וינשוף ועורב ישכנו בה, וכל הכתובים בספר חומש בת היענה ושחף ותחמס חיות כופרים וחולדות הסנאים ואבני השדה הם כמו כן ירבצו שם, לדור ודור ישכנו בה (ישעיה ל"ד, י"א עד י"ז) ואע"פי שיש הפסק במלה זו ונחלק הסידור ומתחיל בפרשה אחרת ישושום מדבר וציה (ל"ה א') ואומרים בני אדם שהוא מן ענין וחגל ערבה, ואינה היא המדה ולא זו היא הדרך, אלא המלה סמוכה למעלה ואל אותן חיות המקובעות לשם הוא אומר ישושום, יהיה להם משוש בהיות אדום מדבר וציה לא תעבור בה רגל אדם המעכבם והמבריחם ממקומם, היינו משושם, כי כשילך אדם בין החיות בורחות לכאן ולכאן, וכאן לא יהיה כן כי לא תעבור בה רגל אדם ורגל בהמה, וישישו בשרתם ובמדבר ובציה שלהם, ואזי תגל ערבה ארץ ישראל שנקראת ערבה שנאמר והערבה והירדן וגבול (דברים ג' י"ז) וכן הוא אומר והערבה עד ים כנרות מזרחה ועד ים הערבה ים המלח (יהושע י"ב ג'), ולכשתחרב אדום ותהיה מדבר שממה אזי תגל ארץ ישראל כמו שנאמר אמלאה החרבה (יחזקאל כ"ו ב') אי מלאה זו חרבה זו (מגלה ו), הדר הכרמל והשרון זו ירושלים וביה המקדש כמו שנאמר ירכתי לבנון (מ"ב י"ט כ"ג), וזהו שער הענין וטעמו של דבר ואל תחמה על תחלת הפסוק שנסמך למעלה ואם נסמך למה פסקו[1]) וכאן בדברי הימים יש כמו כן פסוקים שנאמר לבני שלומות יחת, ובני יריהו אמריהו השני (דה"א כ"ד, כ"ב כ"ג) ותוכן המלה כך היא ובני שלומית יחת ובני, ואחר כך יריהו ואמריהו כאשר מיחס למעלה יריהו הראש אמריה השני (כ"ג י"ט). כמו כן צפו וגעתם וקנז ותמנע, כמו כן אנו מוצאים באלופים שהן ז' אלוף תימן אלוף אומר אלוף צפו אלוף געתם אלוף קנז אלוף קרח (בראשית ל"ו ט"ו) הוא תמנע, קרח ותמנע פתרון אחד להם, אבל קרח בן אהליבמה אחר היה והוא מצוי ביחוס הבנים וביחוס האלופים. 38) ובני שעיר, החרי והוא עצמו חוי כי נקרא שם בין בני צבעון כדכתיב ואת אהליבמה בת ענה בת צבעון החוי (בראשית ל"ו ב') וכולם באים ממשפחת החתי כדכתיב את עדה בת אילון החתי (שם) וחתי וחוי בני כנען היו ולא ייחסם כי אם בעבור בני עשו להודיענו היאך ירשו בני עשו את הר שעיר. 40) עלין, עלון בתורה (בראשית ל"ו כ"ג), כי בתורה הרבה כתובים בו' תמור י', והפחתם אותו (מלאכי א' י"ג) אותי הוא, בבבת עינו (זכריה ב' י"ב) עיני הוא, אלא שפינה הכתוב, י' במקום ו' יחנני ה' (ש"ב י"ב כ"ב) וחנני ה' הוא, צרת יצחר (דה"א ד' ז') וצחר הוא[2]).

---

[1]) Der sogenannte Raschi Komm. deutet II Chr. 30, 19 anf diese Erklärung kurz hin וכן ישושם מדבר וציה הוא נחלק הסידר. Es ist zweifelhaft, ob diese Erklärung in den, in den Editionen abgekürzten, 32 Mid. stehe, oder ob der Verf. nach dem Vorgang Saadia's sich zu seiner Exegese dieser Regel bedient habe (Vgl. S. 7, Anm. 1).

[2]) Die zwei Stellen mit ו statt י gehören zu den 18 soferischen Ver-

על שנחלק כי ראוי היה להיות סדור אלא שנחלק להבין דעת ומזמה, וזו אחת מכ"ב נחיבות שהתורה נדרשת[1]), בסדור שנחלק, כמו כי מרבית העם . . . . ה' הטוב יכפר בעד כל לבבו הבין לדרוש האלהים . . . . ולא כטהרת הקדש (דה"ב ל' י"ח י"ט) סדור היה ראוי להיות אלא שנחלק, כיוצא בו כי לבם צפנת משכל על כן לא תרומם, למי להלק יגיד רעים, למי שהוא חולק על דברי נביאים ורעים ועיני בניו תכלינה (איוב י"ז ד' ה') סדור היה ראוי להיות אלא שנחלק. ואעפ"י שנחלק, רמזו חכמים בטעם לגרמיה עומד בתמנע שנ' ותמנַע | היתה פילגש[2]), והמשכילים יבינו וישבילו תמנע עם הבנים. וכהנה רבות במקרא ויאמר ה' אלהים הן האדם היה כאחד ממנו, ואח"כ ממנו לדעת טוב ורע (בראשית ג' כ"ב[3]), והשוגה קורא כאחד ממנו ביחד. כה אמר ה' למשיחו, לכורש | (ישעיה מ"ה א') ואינו אלא למשיחו, כלומר כה אמר ה' למשיחו, ראו מכורש זה שאני אמרתי וגלותי ישלח לגמרי, והוא לא עשה כן אלא אמר מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו (עזרא א' ג') כמפורש על הענין, ועצמו מספר הכתובים בתורה כמו כן. והשוגה שנכנס בו השיבוש כאשר אמרו חכמים שבשחא כיון דעל על, מתרעם ואמר לא כן בדיו כאשר ראמות לאויל חכמות (משלי כ"ד ז') אין לו לאויל בחכמה אלא תרעומת, וזה ראמות רעמות הוא[4]), כמו מגאל מגעל (מלאכי א' ז') יאר יער, כאור כעור[5]) והחכם כן את הדברים לאמיתם ומעמידן על בוריין.

---

u. a. St. (S. Norzi zu Abs. Vajelech u. Ochla veochla Ed. Frensdorff No. 194) nicht dazu nehmen. In der That aber hat hier Timna denselben Charakter wie 2 von den 5 Aufgestellten; denn קם ארור (Gen. 49, 6; Deut. 31, 16) müssen, wenn man sie zum Vordersatz beziehen wolle, auch zum Nachsatze gezogen werden, ansonst hätten wir einen sehr verstümmelten Nachsatz. Dass das hier fehlende Wort שאת (Gen. 4, 7) eine absichtliche Omission sei und der Comm. statt desselben Timna einfügen wollte, wagen wir nicht zu sagen.

[1]) Ibn Esra verwirft diese exegetische Licenz (Zachoth Ende; Mosnajim 4; Gen. 23, 17), von der Saadia den weitesten Gebrauch gemacht hat. S. Ohel Josef z. St. und Nethiboth Olam v. Katzenellenbogen c. 11.

[2]) Den Hinweis auf den trennenden Accent hat auch Paneach rasa.

[3]) Ebenso Onkelos, Jonathan und Maimun in Pirke c. 6.

[4]) So übersetzt auch das Targum מתרעם.

[5]) Diese zwei Beispiele führt der Comm. häufig an. כעור, hässlich, steht Chullin 44 und mit א wie im Syrischen צבעו כאור (B. Kama 100) הכאור שבעברים (Erach. 13). Aruch hat in diesen Stellen auch eine Leseart mit ע. Für die Buchstabenverwechslung von יער = יאר verwies mich mein Freund Bär auf יכרסמנה חזיר מיער (Ps. 80, 14). יער hat hier ein überhängendes ע, was nach einer agadischen Deutung auf יאר hinweisen soll. S. Raba Vaj. c. 13 und Mid. Ps. z. St. Norzi macht auch auf Aboth. R. N. c. 34 aufmerksam, dort heisst es מיאר כתיב! — Ein Beleg zu כאור mit א fand Bär auch in dem Pijut zum 1. Tag Pesach in צאינה וראינה, wo es heisst הרחק כאור חמודים = הרחק מן הכיעור (Chulin 44.)

ובלשון המשנה כל כנויי נזירות כדומים לו, נזיר נזיק נזיח פזיח הרי זה נזיר (נזיר פ"א) כי בגירדך משוך הקו"ף וניקוד הפ"ה וחוטרו של ח"ת הרי כולם נזירות ובדומיהם נחפשים וסדר אחד לכולם. 17) ועוץ וחול, אעפ"י שבתורה ייחסם על שם ארם שנ' ובני ארם עוץ וחול (בראשית י' כ"ג), בני בנים הרי הם כבנים וייחסם בבני שם, ויחס ארם וארפכשד ולא ייחס לוד ועילם ואשור, לפי שרשעים היו וקיצר דבריהם ולא ייחסם בבנים, והתחיל ליחס את שם עד שהגיע לאברהם ואמר 28) בני אברהם יצחק וישמעאל, והקדים יצחק מפני ב' דברים, א' מפני כבודו וחישובו, וא' מפני שאמר בני אברהם ולא אמר בני אברם, ומשהיה שמו אברהם יצחק היה בתחלת בניו ולכך הקדימו. 34) ויולד אברהם את יצחק, כאשר כתוב בתורה ואלה תולדת יצחק בן אברהם, והיה יכול לומר יצחק הוליד את יעקב, אלא אמר אברהם הוליד את יצחק, שהיתה לו צורת פני אביו מפני ליצני הדור שהיו אומרים ראיתם זקן וזקנה שהביאו אסופי מן השוק ואומרים בננו זה, מה עשה הקב"ה, הטיל בו צורת אברהם שכל הרואים אותו אמרו אברהם הוליד את יצחק (תנחומא. ב"מ פ"ז); וכן בכלאב בן אביגיל שלמן שינה שמו מדניאל לפי שהיו ליצני הדור אומרים בן נבל הוא, כדמפורש בסדר הבנים (למטה ג' א'). בני יצחק עשו וישראל, הקדים את עשו לפי שמועטים דבריו ורוצה להסחלק ממנו ולסיים בישראל שהתחיל תחלה לפי שכל דברי הספר תלויים בו, והקדים מי שמועטים דבריו והורישו הר שעיר ואח"כ התחיל במספר בני ישראל אשר ספורתם מרובים ודבריהם ארוכים, ועכשיו הוא מיחס את בני עשו, 36) אליפז רעואל ויעוש ויעלם וקרח, כי ג' נשים היו לו לעשו, עדה ואהליבמה ובשמת, עדה ילדה את אליפז ובשמת ילדה את רעואל, ואהליבמה ילדה את יעוש ואת יעלם ואת קרח (בראשית ל"ו, ד' ה'), הרי ה' בנים היו לו לעשו וקרח בן עשו הוא, ועוד יש לנו קרח אחר שהוא בן אליפז (בראשית ל"ו ט"ז) ובדברי הימים יזכיר אותו תמנע, וגם בתורה כמו כן ואע"פ שחתומים וסתומים דברי המבטא תמנע בן אליפז הוא איש ולא אשה ובאלופיהם יזכיר אותו קרח, ועכשיו תחכם בבינה, והשוב בני אליפז שכתב בתורה תימן אומר צפו וגעתם וקנז ותמנע (בראשית ל"ו, י"א י"ב) הרי ו' בנים לאליפז, ועוד היתה לו פילגש לאליפז בן עשו ואם תרצה לומר אחות לוטן תמנע כי היא מבנות שעיר וממורישי בני עשו (שם ל"ו כ"ב), ותמנע זה הוא אחד מן הדברים שאין להם הכרע בתורה כמו וקם כל העם (דברים ל"א ט"ז) משקדים (שמות כ"ה ל"ד) ארור (בראשית מ"ט ז") מחר (שמות י"ז ט') שלכאן ולכאן הם משים[1]) ואל תתמה

---

[1]) Wie der Comm. so erklären auch M. Nachman und S. b. Meir in ihren Commentaren z. St., letzterer zitirt dazu den Midr. zu Ps. (?). Sie sagen aber nicht wie hier der Verf., dass Timna zu jenen Stellen gehöre, in denen ein Wort sich befindet, das eine zweifelhafte Beziehnng habe, שאין להם הכרע, d. h. zum Vorder- oder Nachsatze gelesen werden könne, wie es auch die Masora und der Talmud Joma 52, Jerus. Elilim Absch. 2

כ"ג) בן קין הוא. ואע"פ שאומרים בני אדם (תכחומת) שהרג את קין, שגיון בעיני יאינו כן, אמנם מחמה ואומר וכי אני הרגתי להבל שהיה איש לאיברים וילד בשנים, קין שהרגו נתלו לו שבעה דורות שנ' לכן כל הורג קין שבעתים יוקם (שם ד' ט"ו) למך שלא הרג כלום לא תבוא בימיו הרעה אפילו עד שבעים ושבעה (כ"ר כ"ג) לפי שהיה נח מתרה בהם כל שעה. 4) נח שם חם ויפת, יש אומרים כי שם ראשון ללידה כאשר מיחסו כאן, ואשר פתח ביפת לחולדות וייחוס הבנים תחלה כדכתיב בני יפת גמר ומגוג, לפי שדבריהם מעטים ונסתלק מהן תחלה מהרה ואח"כ התחיל לייחס בבני שם שאין להם הפסק ותכלית ודברי כל הספר תלויים בבני שם, ארפכשד שלח ועבר ואברהם וכל ישראל, ואשר אמר אחי יפת הגדול (בראשית י' כ"א), לא יפת גדול ללידה אבל אחיו גדול ממנו ומשמעו אחי יפת, הגדול מיפת וכדקא מיירי בבן סורר ומורה (סנהדרין ס"ט ב'), ויש אומרים כמשמעו ומפני כבודו של שם שהיה חסיד הקדים לפני אחיו, [כן[1]) הוא הדבר כי יפת גדול דכתיב שם בן מאת שנה שנתים אחר המבול (בראשית י"א י') הוי אומר כי יפת הגדול שהרי בן ה' מאות שנה היה נח כשהוליד והמבול בשנת שש מאות שנה, נמצא הגדול שבבניו בן ק' שנים, ושם לא הגיע לק' עד שנתים אחר המבול, וכן עיקר.] 5) בני יפת, הוא ובניו חמשה עשר, חם ובניו שלשים ושנים, שם הוא ובניו עשרים ושבעה, ומאלה נפצה כל הארץ, מספרם שבעים וארבעה, ולא נחלק העולם אלא לשבעים שנ' יצב גבולות עמים למספר בני ישראל (דברים ל"ב ח', ת"י, ספרי) ויעקב ובניו בירידתם למצרים שבעים היו, בני לאה ל"ג בני רחל י"ד בני זלפה י"ו בני בלהה ז' בכללם ע' ובפרט ס"ט כאשר אמרו חכמים זו יוכבד שהורתה בדרך ולידתה בין החומות (סוטה י"ב), אמור מעתה הללו ארבעה שלא נבללו ושלא נתחלקו בין האומות אילו שם וארפכשד ושלח ועבר לפי שצדיקים היו ולא נכללו עם האומות. ומשך, הוא (גם שם) אחי שכחוב (בתורה ומש) (בראשית י' כ"ג), ך' זו היא מי"א אותיות שבאות בסוף המלה ובראשיתה ובאמצעיתה ואינם משמשות כלום והם שמלאכת"ו בינ"ה שבאות בלא יסוד, וכמות זה שָׁלָה (ויקרא י"א י"ז), השולה דגים מן הים (חולין ס"ג), נָשַׁךְ, אשר ישה, עֶרְכֶּךָ (ויקרא כ"ז ב') ערך, חַפְּךָ חיך[2]), ובלשון המשנה סכך סכוי[3]). 6) ודיפת (הוא) ריפת, לפי שדומים ר' וד' בציורם ובחיקוקם הסדירן וחלפן זה בזה כמו מתעורר (ישעיה ס"ד ו') מתעודד, או מי ירה (איוב ל"ח ו') ידה, ואגדע את מקלי (זכריה י"א י"ד) נגרע היום שבט אחד (שופטים כ"א ו'[4])

---

[1]) Diese Erläuterung fehlt in A.

[2]) Das כ in חכך ist in zwei Stellen Sp. 24, 13. Ex. 3, 25. entschieden pronominel und nicht paragogisch, der Verf. kann daher nur אל חכך (Hosea 8, 1) meinen, wo das כ auch paragogisch aufgefasst werden kann.

[3]) B. הבך סינוי. Beide Lesearten sind unverständlich.

[4]) Auch viele Ken. Handschr. haben die Leseart נגרע; Levita verwirft sie in seinen Glossen zu Kimchi R. גרע.

א.

1) אדם שת אנוש, ואין לתמוה למה לא הטיל הכתוב ו' בחיבה השלישית כמנהג כל הכתובים ראובן שמעון לוי יהודה (שמות א' ב'), אמנם כי קצר ולא פירש מעשיהם לפי שלא היו אנשי הוגן והיו מכעיסים בע"ז, ואנוש הוא דור שלישי, ובימיו התחילו להכעיסו בשלש עבירות, שנא' אבי כל יושב אהל ומקנה (בראשית ד' כ"א) מקנה בסתר וחזרו להכעים בגלוי ומשמיעים קולם שנאמר אבי כל תפש כנור ועוגב, חזרו להיות עושים צלמים וקוראים אותם בשם בוראם, שנא' אז הוחל לקרא בשם ה' (שם ד' כ"ו), וזה לְקרוא כמו מִקְרוא כדרך המקרא בהרבה מקומות משמשת ל' במקום מ' כמו אמרי לי אחי הוא (שם כ' י"ג) ופתרונו ממני וכן לעגלות בית און (הושע י' ה') והיא מֵעגלות בית און יגורו ויפחדו וירעדו שכני השמרונים כי יתאבלו עליו עמו וכמריו שהיו מזמרים ומגילים לפניו ויהפך לבם לאבל על כבודו כי גלה ממנו, וכמו לחונן דלים (משלי כ"ח ח') מֵחונן דלמד מם הוא ממה שחונן הקב"ה לעניים הוא מרבה הונו שעניים לווים בריבית, וחכמים פירשו למלכות ובונה בהם גשרים[1]). והוחל זה לשון חול הוא[2]), כלומר תפשו דרך חולין והניחו לשון הקודש מקרוא בשם ה', ולכן לא הטיל בו ו' עד שבא לנח איש צדיק תמים, כי עד נח היו מכעיסים כולם בע"ז ובזנות, שנאמר ואחות תובל קין (בראשית ד' כ"ב) שחזרו להותבל בזנות כעין שנ' חבל עשו (ויקרא כ' י"ב), לכן לא הזכירם אלא להוציא מהם תולדות, וסילק וקיצר דבריו מהם.
3) למך, זה בן שת, ואותו למך שנאמר בו כי איש הרגתי לפצעי (בראשית ד'

---

[1]) Raba Vajikra c. 31. Das Zitat des Verfassers ist nach Jalkut Spr. § 28. B hat למלכות נצרי.

[2]) Gegen Ibn Esra z. St., der nach des Verfassers Erklärung das לקרא für überflüssig hält: „ואילו היה מחול היה השם סמוך אל המלה". Der Supercommentar Ohel Josef zitirt daselbst § 4 der 32 Midoth von E. Hagelili, woselbst הוחל ebenfalls mit חול erklärt wird; diese Stelle fehlt in den Editionen, sie müsste § 16 stehen. P. Duran zitirt diese Erklärung (Efodi 154) aus M. Nachmans Novellen zum T. Schebuoth und nennt sie פלא גדול; es war also auch ihm diese Stelle in den 32 Midoth nicht bekannt.

בו הלכות וטעמי מקראות שאין הגא אלא תורה שנ' והגית בו יומם ולילה[1], ולו רבים יחכמו יסכימו ישימו על לב וידעו כי הבורא הוא המורה למסגפים וממיתים עליה[2]) עצל דם?[3]) כמו שנ' ישוטטו רבים ותרבה הדעת. לכן סגפנו עצמינו בגולה שבוע שנים היו יתר[4]) שנאמר ובולם שקמים[5]) מקדם חובי עמי מסגף נפשי, וחונן דעה ומערכי לשון ישלח דברו וחזיוני מראותי וטעמי חכמיו וחקרי דתותיו ויורני ויאמר לי יתמוך לבך דברי שמור מצותי וחיה, יבא ויורני באופני סדריו וגלגלי מסתריו, אז נבין דעת קדושינו ונרוין ולא נכשל ביראת האדון אדונינו בהודיענו לרבים תבונת חכמיו ויעלה זכרונינו לפניו בברכת פי ההוגים סרוגים העורגים ואורגים חורי, מתענגים בדברי ולא שוגים ועגים, אחרי המתעסק בדברים מאויימים מטעמים מקויימים מבוארים מסויימים בספר יוחסין ודברי הימים.

---

[1]) Beresch. Raba c. 49.

[2]) T. Sab. 83.

[3]) Vielleicht עד לדם.

[4]) ויותר wohl verschrieben für היו יתר.

[5]) Amos 7, 14?

לששים המה מלכותי תהלוכות, הליכות אבות מלאכות, ושמונים [1]) מיומנים להאיר אופל אשמנים, תעלומות עלמות, אבנים מפולמות, גאותם רוממותם, שלשים ושתים נתיבות [2]), מיושבות לשבת עולם, ומנהגו שלשים ושתים לאגדה, י"ג אבי אבות [3]), סניפין ותולדות, נוטריקון וגמטריא כחוב ומפולש, דרך רבויין ומיעוטין, ושנים למו דברים מופלאים שבמקרא נדרשים כמו במסורת חסר ויתר, בהכרע בסיקור ברומה לשתי פנים, בסומכין בענין, במתורגם בפשט במדרש, יתר עליהם של תורה המצוה בטעם וברמיזה, הרי אלו שלש עשרה אזני תורה בענין הכתוב אזן חיקר ותיקן, אכפרם מחול ירביון, כמה ענינים מתהפכים לגוונים. שד השא וממתקי טעמים, שאילולי כן מי יאמר פקח קוח, מלקוח ללקוח, במרקחת המרוקי סממנים, ספר יוחסים הנקרא דברי הימים [4]) כי דבריו מאוימים מסויימים מקויימים במאמר קירא הדורות מראש, הנותן כח לדרוש, לאדוש ולחדש כל דבר לפי ענינו דבור על אפניו, יגיד עליו רעו, יכריעו למפרעו, ויודיעו ויעמידו במעמדו, והמוסיף עליו גורע ופורע מוסר אם יחסר ויותיר, כי אם במליצת דברי חכמים וחידותם, יסודות מיוסדות, כתבי קודש בניינם ועניינם לא ידעתי ספורות.

אמנם קדוש ישראל התום וציום וחיום ברוח קדשו, והגדילם לחלשו, בדבר דבר קדשו. בחדשו בפלשו, סביב אשו, דבר יום ביומו וחדש בחדשו, שנאמר והגא מפיו יצא שאין לך יום שאין ב"ד שלמעלה מחדשין

---

[1]) Im Midr. zu HL. 8, 8 werden die sechzig Königinnen auf die 60 talmud. Traktaten bezogen (bei Wolf und Buxdorf werden 63 aufgezählt. S. Jahrbuch von Brüll a. A), die 80 Kebsen auf die 80 Abschnitte in Thora Cohanim

[2]) Die 32 Midoth von R. Elieser nennt der Verf. נתיבות עולם in Anspielung auf die ל"ב נתיבות in B. Jezirah. Simson aus Chinan hat sicherlich hiervon nichts gewusst nnd nahm daher für sich diese Benennung in B. Cerithoth in Anspruch.

[3]) Die 13 Mid. von R Ismael, welche in den genannten 32 Mid. mit enthalten sind und nur halachische Verwendung haben, nennt der Verf. die Urväter אבי אבות; die übrigen, als nur exegetische Hilfsmittel, heissen Abkömmlinge תולדות.

[4]) So wird auch die Chr. im Talm. Pesach 62 genannt. „Auf ein Buch Juchasin beruft sich Colbo No. 4 bei der Angabe, dass David, während die heilige Lade im Zelte gestanden, den 105. Psalm habe absingen lassen (Zunz G. V. 170)." Unter diesem Buche Juchasin ist ebenfalls die Chr. I, 16, 8 verstanden (Rappoport).

[1])ידועה גלויה מאמנה, רשומה אסומה חסונה, כבושה חבושה כבולה בכונה, ונצורה עיטרה מועה טמונה, נעלמה נאלמה מגמגמה, טמונה אגורה סגורה, ונחבית בחזיונה, ובהותמה נסתמה, סגור חותם צר, ונעצר ונקצר כח המלצר, לירד לאוצר, זולת דרך האתרים, מגילת סתרים, במחבואיהם נחתמים, קשור קטרים, נפשרים נפתרים בקמיעות תלתלים, נשתלים על פיני נפתלים, ההוגים במהתלים, וסוגים ומהבילים, וחוזים ולא ידעו מה, ולבם הומה, כסומא בארובה, עד ישובון יחשבון לברר וללבן, יאחזון ירמזון באופני גלגלים, מכתב יד גלילים, מזוים מלאים, אגורי ראשית שמנים, נהרי נחלי דבש וחמאה וחלב, פלגים יבלי מים, מפורדים נפרדים, ספרדים ואיי כתים לתוצאותם ומוצאותם ששיתם, היו לארבעה ראשים[2]) חרושים משרשים, על לוח לבות המורים, ומעמידן העמידן על אחת דבר בקדשו שתים זו שמענו,[3]) והם מחלקות מתלהקות,

---

[1]) Diese Einleitung, in massoretischer, theils unverständlicher Reimsprache, hat nur *A*.

[2]) Diese 4 Häupter sind die 4 Bestandtheile der Lehre Mikra, Mischnah, Talmud und Agada, für welche der T. Jerus. Meg. c. 4, die sinaitische Gesetzeskraft vindizirt ארי ב"ל — מקרא משנה תלמוד ואגדה אפי' מה שתלמיד ותיק עתיד להורות לפני רבו כבר נאמר למשה בסיני. Unter Mischnah summirt R. Meir sämmtliche Halachoth, R. Jehuda die Midraschim, wie Sifre, Sifra und Mechilta (Kiduschin 49).

[3]) Der Verf. meint wol mit dem Hinweis auf Ps. 62, 12 das schriftliche und mündliche Gesetz. Wir können seine, sicherlich midr. Quelle hierzu nicht angeben. In Sanh. 34, Schebuoth 20, Mechilta Jithro c. 7 und Sifre § 42, 232 wird dieser Psalmvers auf die sich widersprechenden Stellen in der h. Schrift bezogen.

„sammeln“ heissen soll. S. 25 betitelt er die Genesis ספר הישר, eine Benennung, die wohl agadisch im Talmud, Jer. Sota c. 1 Ende, vorkommt (Babli Ab. Sara 25 und Ber. Rab. c. 6 haben dazu noch den Beinamen אברהם יצחק ויעקב ס'), bei den späteren Autoren jedoch wenig in Gebrauch ist, wie z. B. in einem handschriftlichen Dikd. hat. von Ben Ascher (bei Bär) und im Mibchar hamam. von Nathan — Die nux interpretum der Chronik ist bekanntlich, die Relationen und die vielfältigen Namen in den Geschlechtsregistern mit denen der andern Bücher der h. Schrift auszugleichen. Der Comm. (und seine citirten Vorgänger) thut es in der Weise, dass er mehrere Namen durch künstliche Deutung auf eine Person concentrirt (vgl. S. 24 u. 25), eine Lösung, die oft an — vernünftigen Unsinn grenzt.

Ob dieser Comm. es verdiente, seiner bisherigen Verschollenheit entrissen zu sein, darüber habe ich um so weniger nöthig ein Wort zu sagen, da ich denselben, bei meinem Eintritte in die Altersperiode, der jüd. Literatur, meiner früheren Jugendliebe, nur als Dankesgabe für mein green old age darzubringen mich gedrungen fühlte. Für den Buchhandel ist er somit nicht bestimmt[1]). — Mögen meine Freunde und Gelehrten, deren Schriften mir so manche Geistesnahrung brachten, diese kleine Gabe mit Wohlwollen annehmen und dieser literarischen Antiquität dasselbe Existenzrecht zuerkennen, wie so vielen anderen, deren Werth eben auch nur in ihrem Alter liegt.

---

[1]) Nur Herrn Dr. Berliner überliess ich für seine mir überlassene Abschrift 25 Exemplare zu beliebigem Gebrauche.

Frankfurt a/M., im Juli 1874.

R. K.

verständlichen Stellen sind von ihm weggelassen. Im Mibchar von dem Karäer Aaron ben Joseph (1250) findet sich ebenfalls die sonderbare Ansicht unseres Verfassers von den Eroberungen des Machir, Jair und Nobach (Num. 32), die er in Joseph's Zeit zurückversetzt (ספורות לשעבר, S. 12), mit der Abänderung, dass Joseph diese Städte angekauft habe. Von rabbinischen Autoren wird, ausser den obengenannten Tosafoth, von Moses Taku (12. Jahrh.) aus Polen oder Böhmen (Ozar nechmad II, 69) die historische Notiz über Saadia aus unserem Commentar (S. 36) zitirt.[1]) Ferner findet sich die Erklärung des Comm. über die Frauenspiegel (S. 49) auch in dem Buche Paneach rasa zu Ex. 38, 8 wieder. Als Quelle ist da מרבי beigefügt, womit jener Verfasser alle Erklärungen bezeichnet, die ihm von seinem Lehrer mündlich ohne Quellenangabe mitgetheilt worden sind.

Wie sich aber aus allen angeführten anonymen Zitaten der Name unseres Verfassers nicht ermitteln lässt, eben so wenig können wir aus den vorkommenden fremdländischen Wörtern sein Vaterland angeben. Solche Wörter sind nämlich 1) das Arabische Bab „Thor" (S. 43), 2) das Spanische abatir (S. 15) und 3) die Erklärung von מקוה סוחרי (S. 47) mit der im Mittelalter gegründeten kaufmännischen Verbindung Hansa, die unter diesem gothischen Namen in den Ost- und Westländern allgemein bekannt war.

Sprachlich Merkwürdiges ist nur Einiges hervorzuheben, wie z. B. S. 22, dass die Partikel את von את ערי המקלט für מ stehe (מע־י) weil nur Chebron eine Zufluchtsstadt war. S. 23, dass in לחולץ das ל für מ stehe wie in לשדי (Ps. 32, 4). — Die etymologisch nicht zu erklärenden Gelöbnissformeln פזיח, נזיח, נזיק sind = נזיר, weil aus diesen Wörtern durch eine kleine Rasur in den Buchstaben ח, פ, ק phonetisch נזיר wird (S. 6). Diese Erklärung hat ebenso Aruch (R. חרף) der sie wohl schwerlich unserm Comm. entnommen hat. Befremdend ist die Bedeutung, die er (S. 51) dem Zeitw. שרף gibt, das nur wenn mit אש verbunden „verbrennen", ohne diese Verbindung aber

---

[1]) Die Frage Steinscheider's in Hamaskir 1860 S. 62: „heisst das מ' שפירש רה"י der Chronist Abr. b. David?" ist somit beantwortet (Halberstamm).

und meist dem Koreis gegenüber als Contradicent aufgeführt. Von Saadia berichtet der Verfasser (S. 36), er habe von der Jeschiba (wahrscheinlich aus Fajum in Aegypten) ein Buch „Maass der Weisen (מדות הכמים[1])“ und ein Buch „der Jubiläen (ספר היובלות)“ mitgebracht, worin es heisse: בשנת ארבעים למלכות דוד בחצי היובל בר' בשבוע התקין משמרות כהונה ולויה כמו שמסר לו שמואל וגו'. Ob nun dieses Buch היובלות identisch und eine Fortsetzung der von Dillmann edirten, aus dem Ethiopischen übersetzten, kleinen Genesis sei[2]), ist ein literarisches Problem, an dem der kritische Scharfsinn scheitern muss, in so lange nicht ein neuer Fund eine Aufklärung bringt. Nach der Saadianischen Relation über die Organisation der 24 Priesterwachen hat denn auch der Verf. die betreffenden Capitel kommentirt und zwar in einer, seiner sonstigen präcisen Kürze entgegenstehenden Weitläufigkeit, dass die Muthmassung nahe liegt, Alles von S. 36 bis S. 43 gegen Ende sei wörtliche Copirung aus Saädia's Schriften. Merkwürdiger Weise hat, nach der Angabe des Jacob ben Reuben im Oscher zur Chronik, auch der Karäer Salmon ben Jeruchom, der heftige Gegner Saadia's, diese Capitel kommentirt, ohne jedoch wenig von Saadia abzuweichen.[3])

Ohne den Verf. zu nennen, hat der eben genannte Karäer Jacob ben Reuben (um 1130 nach Pinsker) in seinem Comm. Oscher den vorliegenden excerpirt, mit Weglassung aller Zitationen. Die Lesearten in A. stimmen auch vollständig mit seinen Exerpten überein, aber gerade die corrupten und un-

---

[1]) Der Tractat Midoth kann dies nicht sein, da dieser nur die Beschreibung des Tempels enthält.

[2]) Ueber die Tendenz und Abfassungszeit dieser Schrift sind die verschieden Ansichten von Frankel, Beer und Jellinek bekannt, die aber insgesammt nicht mehr als Hypothesen sind. Von Dr. K. Rönsch besitzen wir eine neue Ausgabe dieses Apokriphon mit dem in der Ambrosiana aufgefundenen lateinischen Fragmente, wozu der Verf. einen für die Kunde der Latinität werthvollen Comm. gibt. Für den Theologen hat das dickleibige Werk nur durch die reiche Zufuhr der Bezugstellen aus den Kirchenvätern und Zusammenstellung aller Hypothesen einen Werth, alle Fragen bleiben aber wie zuvor — unbeantwortet.

[3]) Auch der Verf. der Halachoth gedoloth hat (in Sofrim) über den Turnus dieser 24 Wächter zur Darbringung der Opfer nach einer uns unbekannten Quelle geschrieben.

שיסד גאון אחד und in unserem Comm. S. 12 heisst es: Miriam wurde wegen der ausserordentlichen Fruchtbarkeit Israels zu ihrer Zeit בימיה [1]) Efrath genannt [2]).

Um keine zu bestreitende oder anzuzweifelnde Angabe historisch zu besiegeln haben wir auf dem Titelblatt blos die Zeitperiode der Abfassung dieses Commentars, das 10. Jahrhundert, angegeben. Dass der Verfasser in dieser, der gaonäischen Periode gelebt hat, geht mit Sicherheit hervor aus den von ihm zitirten Autoritäten, aus den Commentaren, die ihn theils erwähnen, theils stillschweigend ausbeuten, sowie aus der Rücksichtlosigkeit, mit der er hie und da die talmudischen Erklärungen verwirft (vgl. S. 11, 26, 30 u. A.), was sich nur auf die Zeit zurückführen lässt, in der man die Unfehlbarkeit des Talmuds — die in unserer Zeit von einer neu entstandenen Orthodoxie auch auf den Schulchan aruch ausgedehnt wird — noch nicht zum Dogma erhoben hatte.

Die Gelehrten, welche zitirt werden, gehörten alle dem 10. Jahrh. an. So der Gaon Saadia, Jehuda ben Koreis (קוריים [3]), die Weisen von Kairuan, der Hauptstadt des fatamitschen Chalifats, die er בעלי מקרא ומשנה חכמים גדולים nennt (S. 18) und der sonst unbekannte Jiream aus Magdiel (יראם המגדיאלי [4]) ebenfalls in oder kurz nach der Zeit Saadia's lebend (S. 15)

---

[1]) Midr. Exodi C. 1 hat על ידי „durch sie“, weil nach ihm die Hebamme Schifra (nach Talmud Sota 11 Pua) Miriam gewesen sei.

[2]) Die angeführten Angaben, dass unser Verfasser Dosa geheissen (wie in C) oder ein Gaon war (wie in Daath sek.) könnte man wohl mit der Angabe der Tosafoth zu Joma 9 dahin combiniren, dass ein berühmter Schüler des Saadia mit Namen Dosa Verfasser des Commentars sei. Denn ein Gaon Dosa ist in der Gutachtenliteratur bekannt (S. Schaare teschuba No. 136, Teschuboth Edit. Lyk No. 5, R. J. b. S. 105, Ittur Ed. Lemberg S. 44b und eine aus dem Arabischen übersetzte Abhandlung in Schit. mekubezeth zu Baba Kama S. 36.) Keineswegs kann er aber weder der im Comm. selbst (S. 36) in einer sehr dunkeln historischen Notiz genannte Dosa, ein Vorgänger Saadia's, noch Dosa der Sohn des Saadia gewesen sein, da er an keiner Stelle des Commentars dem Saadia das Epitheton אבי beisetzt, auch S. 37, Z. 1 von sich einfach ואני אחרין, nicht ואני בנו אחרין sagt.

[3]) So schreibt der Verf. diesen Namen.

[4]) המגדיאלי kann heissen: „aus der Stadt Magdiel,“ wie השומרוני, החשבי, היזרעאלי, oder auch: „aus der Familie Magdiel,“ wie הגרשוני הזבולוני.

schrift, wie oben angegeben, Abraham Ibn Esra genannt. Das ist aber entschieden falsch, wie ein Jeder, der nur einigermaassen mit den Ibn esra'schen Schriften bekannt ist, sofort an dem Styl und den Talmud-Zitaten erkennen wird. Ferner sind viele Erklärungen der Ansicht des Ibn Esra schnurstraks entgegen. So z. B. erklärt der Verfasser gleich zu Anfang die Stelle Gen. 4, 26 auf eine Weise, die Ibn Esra in seinem Pentateuch-Comm. verwirft. So ist auch nach I. E. — bei Kimchi — der Grund, dass I. Chron. 2, 15 der achte Bruder des David nicht genannt wird, weil sie nicht Eine Mutter hatten; aber anders der Verfasser S. 10. Der Verf. dieses Comm. macht ferner den freiesten Gebrauch von den exegetischen Regeln in den 32 Midoth des R. Elieser b. J. hagelili, die aber I. E., weil sie gegen die Massora verstossen, an mehreren Stellen seiner Schriften mit Entschiedenheit bekämpft. Daraus, wie aus Anderem [1]) beweist sich auch, dass unser Verfasser nicht der Massoret Dosa sein kann, wie der Copist der Münchener Handschrift, sicherlich nur auf Grund der massoretischen Traditionskette in B, angibt, die aber, wie bereits gesagt, in keiner Verbindung zum Comm. steht.

Die Tosafoth zu Joma 9a zitiren eine Stelle aus dem Comm. zur Chr., den die Schüler Saadia's verfasst haben sollen. Da sich nun dieses Zitat im vorliegenden Comment. S. 21 befindet, so ist es nicht gewagt, wenn wir denselben mit dem der Tosafoth identificiren. [2]) Wahrscheinlich, doch nicht so sicher, ist es auch, dass jener Comm. eines Gaon, der in Daath sekenim S. 47 zitirt ist, der vorliegende sei. Es wird nämlich dort gesagt: „Miriam wurde ihrer Anmuth wegen Efroth genannt und Aehnliches befände sich in dem Chronikcomm. eines Gaon" שוב אמר לי מורי שמצא קרוב לדבריו בפי' ד"ה

---

[1]) Vgl. S. 20 Note 3, wo es aber statt 14, 6; 46, 23 heissen soll: 5, 6; Ezech. 36, 11.

[2]) Weiss will den sog. Raschi-Comm. auf Grund dieses Zitats, das sich in demselben findet, den Schülern Saadias zuweisen, nur hätten die Tosaf. denselben nicht vollständig vor sich gehabt (Kerem Chemed V, S. 238). Ein Vergleichen des R.-C's mit dem vorliegenden zeigt aber unverkennbar, dass nur dieser aus der saadia'schen Schule hervorgegangen ist. Der unbekannte Verf. des R.-C's. mag immerhin einiges aus demselben entnommen haben.

haben [1]), nur dass hier der oben erwähnte unverständliche Zusatz ונחעסקו בספר beigefügt ist, der sich sonst nirgends findet.

3) Die Münchener Handschrift (C) No. 5 der Kgl. Bibliothek, auf die uns eine Notiz von Zunz (Z. G. u. L. S. 73) aufmerksam machte, besteht in 2 f°. Bde. und enthält den Raschi-Comm. zu Pentateuch, den Propheten und Hagiographen und zum Theil das Targum, mit vielen Zusätzen von J. Karo, die Geiger in Parschandatha und Nite naamanim mitgetheilt hat; nur den Comm. zur Chronik hat er nicht beachtet und doch gehört dieser Comm. bis zu I. Chr. 29, 21 (S. 252) dem Karo an, und von dort weiter ist er identisch mit dem vorliegenden Comm., den der Compilator dem R. Dosa als Verfasser zuweist mit den Worten: עד כאן פירש ר"י קרא ומכאן ואילך העתקתי מפירושי דברי הימים שמסר דוסא בן ר' אלעזר בנו של ר' אפס שקיבל משמעון אביו ד"א והמתנשא לבל לראש. Die Handschrift schliesst mit dem Epigraph: אני שלמה ברבי שמואל ממדינת ווירצבורג כתבתי אלו פירושים של עשרים וארבעה ספרים לר' יוסף ב"ר משה בשנת ארבעת אלפים וחשע מאות וחשעים ושלשה לבריאת עולם (2)1233).

Diese drei Handschriften sind wahrscheinlich aus einem und demselben Codex copirt, der schwerleserlich gewesen sein mag, denn die von uns angemerkten unverständlichen Stellen sind in keiner der drei Copien besser angegeben; auch findet sich in allen der Comm. zu II. Chr. Cap. 24 in Cap. 30 eingeschoben. Die correkteste von ihnen ist Handschrift A, deren Copist sein Original am besten gelesen hatte. Wir haben daher dieselbe unserer Edition zu Grunde gelegt und die Zusätze aus B. und C. sowie unsere eigenen durch Klammern bemerkbar gemacht. Es würde aber Zeit- und Material-Verschwendung gewesen sein, wenn wir alle Corrupteln aus B. und C. verzeichnet hätten.

Als Verfasser dieses Comment. ist in der Turiner Hand-

---

[1]) Wenn auch, was diese Traditionskette betrifft, die individuelle Existenz der darin aufgeführten Namen nicht anzuzweifeln wäre, so ist doch unzweifelhaft diese überlieferte Tradition nur fictiv und hat nicht mehr historischen Werth als die sinaitische und karäische; denn eine Wissenschaft, wie die Massoreth, die in Schrift und Wort verbreitet wurde, ist keine Geheimlehre, die nur Einzelnen anvertraut wäre.

[2]) Die Abschrift dieses Commentars hatte Herr Tausend die Güte für uns auzufertigen.

*

וכתובים והרי עשר והמה בכתב ישן נושן והיתה התחלת הכתב הזה לשנת לבריאת עולם תתקע"א לאלף החמשה לפ"ק (1211) כאשר עיניך תחזינה בספר הישר הזה בסוף כל ספר.

Die Schriftzüge dieses Titelblattes sind jüngeren Datums und ganz verschieden von denen der Handschrift; es ist daher Solches höchst wahrscheinlich von einem späteren Besitzer zugeschrieben worden. Auch ist die Handschrift, gegen die Angabe des Titelblattes, undatirt und nennt sich auch der Schreiber nicht. Dagegen steht zum Schlusse ein höchst räthselhaftes Epigraph, das wir im vorliegenden Buche genau in der Satzform des Schreibers abdrucken liessen. Wenn auch dieses Epigraph durch den Zusatz der massoretischen Traditionskette aus der Turiner Handschrift sich ergänzen lässt, so ist es selbst in seiner Ergänzung immerhin noch unverständlicher wie dort in seinem Zusammenhange, wenn nicht etwa der Copist unter בספר הזה נתעסקו בו יראם המגדיאלי verstanden hat: „Jiream u. s. w. haben sich mit der Erklärung der Chronik beschäftigt"; allein alsdann hätten auch Saadia und Koreis genannt werden sollen, die doch im Commentar neben Jiream erwähnt sind.

2) Die Turiner Handschrift (B), No. 124 der dortigen Kgl. Bibliothek,[1]) enthält den Raschi-Comm. zu den Propheten und Hagiographen und den vorliegenden Comm. zur Chronik, den der Copist in folgendem Epigraph irrigerweise dem Abr. Ibn Esra zuweist:

סיימתי פירושי דברי הימים שכח ליושב על כסא רחמים ממטבע החכם הגדול הפילוסוף ר' אברהם אבן עזרא תנצב"ה על יד שמואל בר ירחמאל הסופר זצ"ל.

Die Handschrift ist undatirt. Der Comm. selbst schliesst mit einer gar nicht dazugehörigen Traditionskette, die sich schon in Ben Ascher's Buch Dikduke hateamim und in vielen massoretischen Handschrifsen findet, die wir alle S. 56 zitirt

---

[1]) Herr Dr. Berliner hat die Abschrift aus diesem Cod., die er sich in Turin anfertigen liess, uns überlassen. Der Copist war hierbei so gewissenhaft, dass er ein vom Buchbinder versetztes Blatt in seiner Abschrift an den richtigen Platz zu setzen, sich nicht erlaubt hat. Wir bemerken dies nur in der Absicht, dass die vielen Corrupteln dieses Manuscripts nicht ihm zugeschrieben werden möchten.

Vorwort.

David Kimchi bemerkt im Vorwort zu seinem Chronik-Commentare, dass die Erklärungsthätigheit sich wenig mit dem Buche der Chronik beschäftigt und er in Narbonne nur einige anonyme Commentare gesehen habe, die aber mehr der Agada als dem nüchternen Schriftsinne genügten. Es war somit Kimchi nicht bekannt, dass Saadia und Jehuda Koreis — nach den Zitaten im vorliegenden Commentare — sich mit der Erklärung der Chronik beschäftigt haben. Ob diese aber einen förmlichen Comm. verfasst, oder ihre Erklärungen nur mündlich in Umlauf gesetzt hatten, muss dahin gestellt bleiben. Auch von dem vorliegenden Comm. scheint Kimchi keine Kenntniss gehabt zu haben, und wenn er auch hie und da mit demselben übereinstimmt, so ist es ein zufälliges Zuzammentreffen oder beide schöpften aus einer Primärquelle. Befremdend ist es allerdings, wie dem emsigen Kimchi ein Comm. unbekannt bleiben konnte, der — wie wir zeigen werden — im 11. u. 12. Jahrhundert in den Ost- und Westländern verbreitet war. Nicht weniger befremdend ist es, dass sich unseres Wissens von diesem Comm. blos die drei bei vorliegender Edition benutzten Handschriften erhalten haben, über deren Inhalt und Bestand wir vor Allem dem Leser kurz berichten müssen.

1) Die Rostocker Handschrift (A) in der dortigen Universitätsbibliothek,[1]) die Prof. Tychsen derselben testamentarisch übermacht hat, enthält in 3 fo. Bänden den Raschi-Commentar zur h. S. und den vorliegenden zur Chronik.[2]) Das Titelblatt bringt die Aufschrift: פי' להנשר הגדול רש"י זלה"ה על נ"ר ואחרונים

[1]) Auf Ersuchen des hiesigen Stadtbibliothekars Herrn Dr. Haueisen wurde demselben diese Handschrift mit der grössten Bereitwilligkeit zu unserer Benutzung zugesandt, wofür wir den beiden verehrlichen Bibliothekaren unseren innigsten Dank hiermit ausdrücken.

[2]) Dr. Dunath hat in einem Artikel über Raschi-Maauscripte, im Magazin für j. G. u L. No. 6, diese Handschrift in allen ihren Theilen zu beschreiben angefangen, die Fortsetzung aber bis heute noch zurückgehalten.

Copyright

פירוש

על

דברי הימים

מיוחס לאחד מתלמידי סעדיה הגאון.

מוצא לאור בדפוס

על ידי

רפאל ב"ר שמעון קירכהיים

על פי

שלשה כתבי יד הלא המה האחד באוצר ספרי ישיבת עיר ראשטאק והשני באוצר ספרי עיר טורין והשלישי באוצר ספרי עיר מינכען.

(איננו להמכר)

פראנקפורט דמיין

תרל"ד.

דרוקק דער ה. נ. ברענגער'טען דרוקקעריי.

Ein

Commentar zur Chronik

aus dem 10ten. Jahrhundert.

Zum erstenmal herausgegeben

von

Raphael Kirchheim,

nach den Handschriften

A. der Universitäts-Bibliothek in Rostock No. 32.
B. der königlichen Bibliothek in Turin No. 124.
C. der königlichen Bibliothek in München No. 5.

(Als Manuskript gedruckt.)

Druck von H. L. Brönner's Druckerei.

Frankfurt am Main.

1874.

Commentar

zur

Chronik.

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS

Zweigst. Bibliothek zu Münchberg

Z. d. A. Heft

BSB Bayerische StaatsBibliothek
MDZ Münchener DigitalisierungsZentrum Digitale Bibliothek

Kirchheim, Raphael,

Perush ʿal Divre ha-yamim meyuʿas le-eʿad mi-talmide Saʿadyah ha-Gaʿon ʿal pi kitve yad halo hemah ha-eʿad be-otsar sifre yeshivat ʿir Rosʿoʾ ʿe-ha-sheni be-otsar sifre ʿir ʿurin ʿe-ha-shelishi be-otsar sifre ʿir Minkhen = Ein Commentar zur Chronik aus dem 10ten Jahrhundert : Zum erstenmal herausgegeben von Raphael Kirchheim, nach den Handschriften A. der

Frankfurt a. M. 1874

A.hebr. 784
urn:nbn:de:bvb:12-bsb11180898-5